

numen atque rei publice salutare, per multa secula ceremoniis plurimis apud Romanos et Ytalos cultum est⁴.

- 4 Mirabile profecto fortune ludibrium, seu potius cecitas hominum, an, velimus dicere, fraus et decipula demonum, quorum opere actum est ut femina, longis agitata laboribus, demum anus mortua et in cinerem versa et apud inferos alligata, et dea crederetur et in tam grande evum fere ab universo orbe divinis honoraretur obsequiis.

IV. De Iunone regnorum dea*.

- 1 Iuno, Saturni et Opis filia¹, poetarum carmine et errore gentilium toto orbi pre ceteris mulieribus, gentilitatis infectis labe, celeberrima facta est, in tantum ut nequiverint taciti temporum dentes, cum cuncta corrodant, adeo infame exesisse opus, quin ad etatem usque nostram notissimum eius non evaserit nomen. Verum ex hac potius fortunam egregiam recitare possumus,
- 2 quam opus aliquod memorabile dictum referre. Fuit enim cum Iove illo cretensi, quem decepti veteres celi finxere deum, eodem edita partu et ab infantia transmissa Samum ibique ad pubertatem usque cum diligentia educata, Iovi demum fratri nupta est; quod per multa secula
- 3 eiusdem est statua in templo Sami testata. Nam existimantes Samii non modicum sibi posterisque suis afferre glorie quod se penes alta atque desponsata Iuno sit, quam celi reginam arbitrabantur et deam, ne memoria hec dilueretur facile, templum ingens et pre ceteris orbis mirabile construxere numinique dicavere suo et ex mare
- 4 more pario, in habitu nubentis virginis, eiusdem ymaginem sculpi fecere temploque preposuere suo. Hec tandem regi magno nupta, excrescente eius in dies imperio

atque fama longe lateque nomen ipsius efferente, non
 5 modicum et ipsa splendoris consecuta est. Sane, postquam
 poeticis fictionibus et insana antiquorum liberalitate celi
 regina facta est, que mortalis regina fuerat, Olympi re-
 gnis eam divitiisque prefecere nec non et illi coniugalia
 6 plura, ridenda potius quam credenda². Ex quibus, sic
 humani generis hoste suadente, multa illi undique cons-
 tructa sunt templa, altaria plurima, sacerdotes, ludi et
 sacra, more veteri instituta; et, ut de reliquis taceam, post
 Samos, celebri veneratione ab Argivis Achaye populis
 et a Cartaginensibus diu honorata est; et postremo a
 Veiiis Romam delata in Capitolio³ et in cella Iovis optimi
 maximi, non aliter quam viro iuncta suo, locata, sub
 vocabulo Iunonis regine, a Romanis, rerum dominis, ce-
 rimoniis multis et diu culta est, etiam postquam in terris
 comparuit Deus homo.

V. De Cerere dea frugum et Sycolorum regina.

1 Ceres – ut non nullis placet¹ – vetustissima Sycolorum
 regina fuit; tantoque ingenio valuit ut, cum agrorum
 excogitasset culturam, prima, apud suos, boves domuit
 et iugo assuefecit et, adinvento aratro atque vomere,
 eorum opere terram proscidit sulcisque semina tradidit;
 que cum in amplissimam segetem excrevisset, eam spicis
 2 eruere, lapidibus terere, fermenta conficere et in cibum
 deducere homines, glandibus et pomis silvestribus as-
 3 suetos, edocuit. Quod ob meritum, cum mortalis esset
 femina, eam deam frugum arbitrati sunt et divinis ho-
 noribus extulere eamque Saturni et Cybeles credidere
 filiam². Huic præterea unicam ex Iove fratre fuisse filiam
 Proserpinam dicunt³ eamque maxima matris turbatione

ab Orco Molossorum rege raptam et diu quesitam volunt⁴, multis hinc fabulis occasionem prebentes.

4 Fuit preterea et Ceres altera apud Eleusim, attice regionis civitatem, eisdem meritis penes suos clara, cui
5 Triptolemmum obsequiosum fuisse volunt⁵. Quas, eo quod vetustas deitate et honoribus eque extulit, sub uno tantum nomine ambarum ingenia retulisse satis visum est.

6 Harum edepol ingenium utrum laudem an execrer nescio⁶. Quis enim damnet vagos silvestresque eductos in urbes e nemoribus homines? Quis, ritu ferarum viventes in meliorem evocatos frugem? Quis, glandes mutatas in segetem, quibus corpus lucidius, vegetiora membra et alimenta humano usui conformiora prestantur? Quis, musco vepribus arbustisque incompositis obsitum orbem, in cultum pulchritudinem et utilitatem publicam versum? Quis, rude seculum in civile? Quis, a desidia in contemplationem excitata ingenia? Quis, vires, torpentes in speleis, in urbicum seu rusticanum exercitium tractas, quibus tot ampliate urbes, tot de novo condite, tot aucta imperia, tot mores spectabiles inventi cultique
7 sunt, frumentarie artis adinventata notitia? Que, cum de se bona sit, et que dicta sunt omnia, reor, iudicio plurimum, si quis faciat, dicetur insipidus.

8 Demum versa vice, quis laudet multitudinem sparsam silvas incolentem, glandibus pomisque silvestribus ferino lacte herbisque atque fluento assuetam, soluta curis habentem pectora, sola nature lege contentam sobriam pudicam et doli nesciam, inimicam feris tantum et avibus,
9 bus, in molliores atque incognitos evocatam cibos? E quibus, nisi nos ipsos decipimus, secutum cernimus ut

- in abditis adhuc latentibus vitiis exitumque timentibus
10 aperiretur iter et procedendi prestaretur securitas. Hinc
arva, eousque comunia, terminis et fossa distingui cepta
sunt, agriculationis subiere cura et partiri inter mortales
cepere labores; hinc meum et tuum venit in medium,
nomina quidem inimica pacis publice et private; hinc
pauperies servitusque nec non et litigia odia cruentaque
bella et urens in circuitu evolavit invidia; que egere ut
vixdum curvate falces in messem, in acutos rectosque
11 in sanguinem gladios verterentur. Hinc sulcata maria et
occiduis eoa cognita et eois occidua; hinc mollicies cor-
porum, sagina ventris, ornatus vestium, accuratiores mens-
se, convivia splendida, torpor et otium advenere; et,
que in dies usque illos friguerat, Venus calefieri cepit,
maximo orbis incommodo; et – quod deterius forsitan
est – si minus, eque labentibus annis, ut fit, celi seu bel-
lorum ira, culta respondeant, subintrat illico annone pe-
nuria et duriora priscis consurgunt ieiunia, seva fames,
nunquam silvis cognita, gurgustiolos intrat inopum, non
12 absque divitum persepe periculo. Hinc turpis et effeta
macies, infernus pallor et titubanti incedens gradu de-
bilitas morborumque et festinate mortis multiplices exo-
riuntur cause.
- 13 Quibus inspectis, una cum innumeris aliis, vix scio,
imo scio, quia longe aurea illa, licet rudia et agrestia
fuerint, his nostris ferreis comptisque seculis preponenda
sint.

VI. De Minerva.

- 1 Minerva, que et Pallas, virgo tanta claritate conspicua fuit ut non illi fuisse mortalem originem stolidi arbitrati sint homines. Aiunt¹ quidem hanc Ogigii regis tempore apud lacum Tritonium, haud longe a sinu Syrtium minori, primo visam in terris et cognitam; et quoniam tractu temporis multa facientem vidissent, ante non visa, non solum apud rudes Affros, verum apud Grecos, qui eam tempestate prudentia anteibant ceteros, absque matre ex Iovis cerebro genitam et e celo lapsam creditum est².
- 2 Cui ridiculo errori tanto plus fidei auctum est quanto occultior eius fuit origo. Hanc ante alia voluere³ perpetua floruisse virginitate; quod ut pleniori credatur fide, finxere Vulcanum, ignis deum, id est concupiscentie carnis fervorem, diu cum ea luctatum superatumque.
- 3 Huius insuper, incognitum omnino omnibus ante, lanificium inventum fuisse volunt⁴; nam, ostenso quo ordine purgata superfluitatibus lana eaque dentibus mollita ferreis apponeretur colo atque demum digitis deduceretur in filum, textrine excogitavit officium eoque docuit quo pacto internecterentur invicem fila et tractu pectinis iungerentur et calce solidaretur intextum. In cuius officii laudem pugna illa insignis eiusdem et Aragnis colophonie recitatur⁵. Usus insuper olei, eo usque mortalibus inauditum, hec invenit docuitque Acticos bachas mola terere trapetisque premere. Quod, quia multum utilitatis afferre visum sit, ei adversus Neptunum in nominandis a se Athenis attributa victoria creditur⁶.
- 5 Volunt etiam huius fuisse opus, cum iam quadrigarum prima repperisset usum, ferrum in arma arte convertere, armis corpus tegere, aciem bellantium ordinare et leges omnes, quibus eatur in pugnam, edocere⁷.

- 6 Dicunt preterea eam numeros invenisse et in ordinem deduxisse, quem in hodiernum usque servamus⁸. Ceterum ex osse cruris alicuius avis, seu ex palūstri potius calamo, eam tibiae seu pastorales fistulas primam composuisse credidere⁹ easque in terras ex celo deiecisse, eo quod flantis redderent turgidum guctur et ora deformia¹⁰.
- 7 Quid multa? Ob tot comperta, prodiga deitatum largitrix, antiquitas eidem sapientie numen attribuit. Quo intuitu tracti, Athenienses ab ea nuncupati; et eo quod civitas studiis apta videretur, per que quisque fit prudens et sapiens, eam in suam sumpsere tutelam eique arcem dicavere et, ingenti templo constructo suoque numini consecrato, in eodem illam effigiavere oculis torvam, eo quod raro noscatur in quem finis sapientis tendat intentum; galeatam, volentes ob id sapientum tecta et armata significari consilia; indutam lorica, eo quod ad quoscunque fortune ictus semper armatus sit sapiens; longissima munitam hasta, ut comprehendatur sapientem in longinquo spicula figere; preterea cristallino egide, et in eo Gorgonis caput infixum, protectam, pretendentes ob hoc lucida sapienti omnia esse tegumenta, eosque serpentina semper astutia adeo premunitos, ut saxei eorum intuitu videantur ignari; eiusque in tutelam noctuam posuere, firmantes, prout in luce, sic et in tenebris videre prudentes.
- 8 Tandem huius mulieris fama atque numinis reverentia se adeo longe lateque diffudit tantumque favit illi veterum error, ut fere per universum eius in honorem templa construerentur et celebrarentur sacra; eoque usque conscenderet, ut in Capitolio penes Iovem optimum maximum cella dedicaretur eidem et inter potissimos Romanorum deos, cum Iunone regina et ipsa dea pariter haberetur¹¹.
- 9 Sunt tamen non nulli gravissimi viri¹² asserentes non unius Minerve, sed plurium que dicta sunt fuisse com-

perta. Quod ego libenter assentiam, ut clare mulieres ampliores sint numero.

VII. *De Venere Cypriorum regina.*

- 1 Venerem cyprianam fuisse feminam quorundam arbitrat^{ur} opinio; de parentibus autem a non nullis ambigitur. Nam alii eam Cyri cuiusdam et Syrie volunt filiam; quidam vero Cyri et Dyonis cyprie mulieris¹. Non nulli, reor ad eius extollendam pulchritudinis claritatem, Iovis et Dyonis predictae genitam asserunt². Sane, ex quocunque sit patre genita, eam inter claras mulieres potius ob illustrem eius pulchritudinem quam ob dedecorosum
2 et Dyonis predictae genitam asserunt². Sane, ex quocunque sit patre genita, eam inter claras mulieres potius ob illustrem eius pulchritudinem quam ob dedecorosum
3 inventum describendam censui. Tanto igitur oris decore et totius corporis venustate emicuit, ut sepe intuentium falleretur credulitas. Nam quidam illam ipsum celi sydus, quod Venerem nuncupamus, dicebant³; alii eam celestem feminam in terris ex Iovis gremio lapsam⁴. Et breviter omnes, tetra obfuscati caligine, quam sciebant a mortali femina editam, immortalem asserere deam eamque infausti amoris, quem Cupidinem vocitabant, genitricem totis nisibus affirmabant; nec illi intercipiendi stultorum intuentium mentes variis gesticulationibus deerant artes. Quibus agentibus meritis eo usque
5 itum est ut, nequeuntibus obsistere obscenitatibus mulieris, quas evestigio, non tamen omnes, scripturus sum, et Iovis filia et ex deabus una etiam venerandissima habitasit. Nec solum apud Paphos, vetustissimum Cypriorum oppidum, thure solo placata est – nam mortuam et incestuosam feminam eo delectari existimabant odore que vivens in prostibulorum⁵ volutabatur spurcitie –; verum et apud nationes reliquas et Romanos, qui templum ei sub titulo Veneris genetricis et Verticordie aliisque insignibus olim struxere⁶.

- 7 Sed quid multa? Hanc duobus nupsisse viris creditum est: cui primo, non satis certum. Nupsit ergo – ut placet aliquibus – ante Vulcano Lemniorum regi et Iovis cretensis filio; quo sublato, nupsit Adoni, filio Cynare⁷ atque
- 8 Myrre, regi Cypriorum. Quod verisimilius michi videtur quam si primum virum Adonem dixerimus, eo quod, seu complexionis sue vitio, seu regionis infectione, in qua plurimum videtur posse lascivia⁸, seu mentis corrupte malitia factum sit, Adone mortuo, in tam grandem luxurie pruritus lapsa est, ut omnem decoris sui claritatem crebris fornicationibus non obfuscatis oculis maculasse videretur, cum iam adiacentibus regionibus notum foret eam a Vulcano, viro primo, cum armigero compertam; ex quo creditum fabulam adulterii Martis et eiusdem sibi comperisse
- 9 locum⁹. Postremo autem, ut ab impudica fronte paululum ruboris abstersisse videretur et lasciviendi sibi ampliolem concessisse licentiam, infanda turpitudine excogitata, prima – ut aiunt¹⁰ – meretricia publica adinvenit et fornices instituit et matronas¹¹ inire compulit; quod satis execranda Cypriorum consuetudo in multa protracta
- 10 secula testata est. Servavere quidem diu mictere virgines suas ad litora, ut forensium uterentur concubitu et sic future castitatis sue libamenta persolvisse viderentur
- 11 Veneri et suas in nuptias quesisse dotes¹². Que quidem abominanda stultitia postea penetravit ad Ytalos usque, cum legatur hoc idem aliquando fecisse Locrenses¹³.

VIII. De Yside regina atque dea Egyptiorum.

- Ysis¹, cui antea nomen Yo, clarissima non solum Egyptiorum regina, sed eorum postremo sanctissimum et venerabile numen fuit. Quibus tamen fuerit temporibus,

aut ex quibus nata parentibus, apud illustres hystoriarum scriptores ambigitur. Sunt autem qui dicant² illam Ynaci primi regis Argivorum filiam et Phoronei sororem, quos constat³ Iacob, filii Ysaac, tempore imperasse; alii Promethei genitam asserunt⁴, regnante apud Argos Phorbante, quod longe post primum tempus effluxit; non nulli eam fuisse temporibus Cycropis, Athenarum regis, affirmant⁵; et quidam insuper aiunt⁶ Lyncei regis Argivorum eam floruisse temporibus. Que quidem inter celebres viros varietates argumento non carent, hanc inter feminas suo evo egregiam fuisse et memoratu dignissimam.

Verum – omissis scriptorum discordantiis – quod plurimi arbitrantur imitari mens est, eam scilicet Ynaci regis fuisse filiam; quam etsi poete veteres fingant⁷ ob venustatem forme placuisse Iovi et ab eo oppressam et, ad occultandum crimen, in vaccam transformatam petentique Iunoni concessam et Argum custodem a Mercurio cesum vacceque a Iunone oestrum subpositum et eam devectam cursu rapido in Egyptum ibidemque pristinam a se recuperatam formam et ex Yo Ysidem appellatam, ab hystorie veritate non discrepant; cum sint qui asserant⁸ a Iove adultero oppressam virginem eamque, ob perpetratum scelus metu patris impulsam, cum quibusdam ex suis conscendisse navim, cui vacca esset insigne; et ingenio plurimo ac ingenti peditam animo, regnorum cupidine agitatam, secundo vento ad Egyptios transfretasse et ibidem, apta desiderio regione comperta, constitisse. Tandem, cum non habeatur quo pacto obtinisset Egyptum, sat⁹ certum creditur ibi comperisse rudes inertesque populos et humanarum rerum omnium fere ignaros ac ritu potius brutorum viventes quam hominum; non absque labore et industria celebri illos docuit terras colere, cultis commictere semina et tandem collectas in tempore fruges in cibum deducere; preterea, vagos et fere silvestres in unum se redigere et datis legibus civili

more vivere; et, quod longe spectabilius in muliere est, coacto in vires ingenio, literarum ydiomati incolarum convenientium characteribus adinventis aptioribus ad doctrinam, qua lege iungerentur ostendit¹⁰. Que – ut de reliquis taceam – adeo mirabilia insuetis hominibus visa sunt, ut arbitrarentur facile non ex Grecia venisse Ysidem, sed e celo lapsam et ob id spiranti adhuc divinos honores instituere omnes. Cuius quidem numen, fallente ignaros dyabolo, in tam grandem, ea mortua, atque famosam venerationem evasit, ut Rome, iam rerum domine, illi templum constitueretur pregrande, et egyptiaco ritu quotannis solemne sacrum institueretur; nec dubium quin ad occiduas usque barbaras nationes hic penetraret error.

7 Porro huius tam clare femine vir fuit Apis, quem vestustas erronea Iovis et Nyobis, Phoronei filie, filium arbitrata est¹¹; quem aiunt¹² Egyaleo fratri, Acaye regno concesso, cum Argis triginta quinque regnasset annis, secessisse in Egyptum et una cum Yside imperasse, eque deum habitum, et Osyrim seu Serapim nuncupatum¹³; esto sint qui dicant¹⁴ Ysidi Thelegonum quendam fuisse virum et ex ea suscepisse Epaphum; qui Egyptiis postea prefuit et Iovis ex ea filius extimatus est.

IX. De Europa Cretensium regina.

1 Europam arbitrantur quidam filiam fuisse Phenicis¹; verum longe plures eam Agenoris, Phenicum regis, genitam dicunt²; et tam mirabili formositate valuisse, ut amore invise cretensis caperetur Iuppiter. Ad cuius rapinam cum moliretur insidias potens homo, actum volunt³, lenocinio verborum cuiusdam, ut ex montibus in litus Phenicum lasciviens virgo armenta patris sequeretur et,

exinde rapta confestim atque navi, cuius albus taurus erat insigne, inposita, deferretur in Cretam.

- 3 Vagari licentia nimia virginibus et aures facile cuius, cunque verbis prebere, minime laudandum reor, cum contigisse sepe legerim his agentibus honestati non nunquam notas turpes imprimi, quas etiam perpetue demum castitatis decus abstersisse non potuit.
- 4 Ex his fabulam, qua legitur⁴ Mercurium impulisse ad litus armenta Phenicum et Iovem in taurum versum nantemque in Cretam Europam virginem asportasse, causam sumpsisse liquido patet. Verum in tempore rapine huius prisci discrepant: nam, qui antiquiorem ponunt, regnante Argis Danao factam volunt⁵; alii, regnante Acrisio⁶; et qui postremi sunt, Pandione rege Atheniensibus imperante⁷: quod magis Minois, filii Europe, temporibus convenire videtur. Hanc aliqui⁸ a Iove oppressam simpliciter volunt, et inde Astero Cretensium nupsisse regi, et ex eo Minoem, Radamantum et Sarpedonem filios peperisse, quos plurimi Iovis dicunt fuisse filios, 6 asserentibus non nullis⁹ Asterum Iovemque idem. Que disceptatio cum spectet ad alios, claram tanti dei connubio plures Europam volunt¹⁰ affirmantes insuper aliqui¹¹, seu quia nobilitatis fuerit egregie – nam Phenices, multis agentibus meritis, suo evo pre ceteris stematibus claruere maiorum – seu divini coniugis veneratione, seu filiorum regum gratia, vel ipsiusmet Europe virtute precipua, ab eius nomine Europam partem orbis tertiam in perpetuum 7 nuncupatam. Quam profecto ego insignem virtutibus mulierem, non solum ex concesso orbi nomine <arbitror>, sed ex spectabili ex ere statua a Pictagora, illustri philosopho, Tarenti Europe dicata nomini¹².

X. *De Lybia regina Lybie.*

- 1 Lybia – ut vetustissimi volunt autores¹ – Epaphi Egyptiorum regis fuit filia ex Cassiopia coniuge; eaque nupsit Neptuno, id est extero atque potenti viro, cuius proprium nomen ad nos usque non venit; et ex eo peperit Busyridem, immanem postea superioris Egypti tirannum².
- 2 Huius magnifica opera ab annis creduntur consumpta, sed ea fuisse permaxima satis argumenti prestat, eam tante apud suos fuisse autoritatis ut eius Africæ pars, cui imperavit, Lybia omnis de suo nomine appellata sit³.

XI, XII. *De Marpesia et Lampedone reginis Amazonum.*

- 1 Marpesia – seu Marthesia – et Lampedo sorores fuere, Amazonum invicem regine et ob illustrem bellorum gloriam sese Martis vocavere filias¹. Quarum, quoniam peregrina sit, hystoria paulo altius assumenda est.
- 2 E Scithia igitur, ea tempestate silvestri et fere inaccessa exteris regione et sub Arthoo se in Oceanum usque ab Euxino sinu protendente, Sylios et Scolopicus – ut aiunt² – regii iuvenes factione maiorum pulsati, cum parte populorum iuxta Thermodohontem, Cappadocie amnem, devenere et, Cyriis occupatis arvis³, raptu vivere
- 3 et incolas latrocinii infestare cepere. A quibus tractu temporis per insidias fere omnes trucidati sunt homines. Quod cum egre ferrent viduate coniuges et in ardorem vindicte devenissent fervide, cum paucis qui supervixerant viris, in arma prorupere et primo, impetu facto, hostes a suis amovere finibus; inde ultro circumstantibus
- 4 intulere bellum. Demum arbitantes servitutem potius

quam coniugium, si exteris adhererent hominibus, et feminas solas posse sufficere bellis et armis, ne mitiores viderentur habuisse deos ceteris, he, quibus viros a cede finitimorum fortuna servasset, comuni consilio irruentes in eos, omnes interemere; inde in hostes furore converso, quasi virorum necis ulture, illos adeo contrivere ut ab eis facile pacem impetrarent. Qua suscepta, ad successi-
 5 sionem consequendam, vicissim finitimis adhibebant; et, cum concepissent, evestigio revertebantur in sedes. Tandem qui nascebantur mares occidebantur illico, virgines ad militiam cum diligentia servabantur, tenellis igne, seu medicamine alio, sublato incremento mamille dextere⁴, ne sagittandi exercitium impediretur adultis; sinistra linquebatur intacta ut ex illa nutrimenta porri-
 6 gerent nascituris; ex quo Amazonum vocabulum sortite sunt. Nec eis in alendis virginibus fuit ea cura que nostris; nam colo calatis ve aliisque muliebribus abiectis officitiis, venationibus discursionibus domationibus equorum laboribus armorum assiduis sagitationibus et huiusmodi
 7 exercitiis, maturiores puellulas durabant in aptitudinem et virile robur. Quibus artibus non solum Cyrios tenuere campos, a suis olim maioribus occupatos, quin imo Europe ingenti parte bellorum iure quesita, plurimum Asye occupavere formidabilesque devenere omnibus.
 8 Sane, ne viribus deesset regimen, ante alias Marpesiam et Lampedonem sibi post cesos viros instituere reginas, sub quarum auspitiis – ut premonstratum est – suum
 9 plurimum imperium ausere. He quidem, cum militari disciplina insignes essent, partitis intra se provinciis, ut

puta, cum una in regni tutelam subsisteret, reliqua, parte copiarum sumpta, ad subiciendos finitimos earum imperio incedebat; et sic vicissim, maximis partibus⁵ prediis, auserunt aliquandiu rem publicam. Verum cum Lam-
 10 pedo ad ultimum in hostes duxisset exercitum, repentino barbarorum circumadiacentium incursum, Marpesia nimum sui fidens, relictis aliquibus filiabus, cum parte
 11 copiarum cesa est. Quid autem ex Lampedone secutum sit, legisse non memini.

XIII. *De Tisbe babilonia virgine.*

1 Tisbes, babilonia virgo, infelicis amoris exitu magis quam opere alio inter mortales celebris facta est. Huius etsi non a maioribus nostris qui parentes fuerint habuerimus, intra tamen Babiloniam habuisse cum Pyramo, etatis sue puero, contiguas domos satis creditum est.
 2 Quorum cum esset iure convicini quasi convictus assiduus et inde eis adhuc pueris puerilis affectio, egit iniqua sors ut, crescentibus annis, cum ambo formosissimi essent, puerilis amor in maximum auferetur incendium illudque inter se, nutibus saltem, aperirent aliquando, iam in pu-
 3 berem propinquantes etatem. Sane, cum iam grandiuscula fieret Tisbes, a parentibus in futuros hymeneos domi detineri cepta est. Quod cum egerime ferrent ambo quererentque solliciti qua via possent saltem aliquando colloqui, nulli adhuc visam comunis parietis invenire in seposito rimulam; ad quam dum clam convenissent sepius et, consuetudine paululum colloquendo, pariete etiam obice, quo minus erubescabant, ampliassent exprimendi affectiones suas licentiam, sepe suspiria lacrimas fervores desideria et passiones omnes aperiebant vias, non nunquam etiam orare invicem pacem animorum amplexus et oscula, pietatem fidem dilectionemque
 4 perpetuam. Tandem, excrescente incendio, de fuga invere consilium, statuentes ut nocte sequenti, quam pri-

num quis posset suos fallere, domos exiret; et se in
vicem, si quis primus evaderet, in nemus civitati pro-
ximum abiens, penes fontem Nini regis bustui proximum,
tardiozem operiretur. Ardentior forte Tisbes prima suos
fefellit et amicta pallio, intempesta nocte, sola patriam
domum exivit et, luna monstrante viam, in nemus intrepida
abiit; et dum secus fontem expectaret et ad quem-
cunque rei motum sollicita caput extolleret, leenam ve-
nientem advertens, relicto inadvertenter pallio, aufugit in
bustum. Leena autem pasta, siti posita, comperto pallio,
aliquandiu ad illud cruento ore de more exfricato atque
5 exterso, unguibus laceratum liquit et abiit. Interim tar-
dior Pyramus, eque relicta domo, devenit in silvam; dum-
que per silentia noctis intentus comperisset laceratum
cruentumque pallium Tisbis, ratus eam a belua devora-
tam, plangore plurimo locum complevit, se miserum in-
cusans quoniam dilectissime virgini seve mortis causam
ipse dedisset; et aspernans de cetero vitam, exerto, quem
gesserat, gladio, moribundus secus fontem pectori im-
6 pegit suo. Nec mora; Tisbes potatam leenam abiisse
rata¹, ne decepisse videretur amantem aut diu expecta-
tione suspensum teneret, pedetentim ad fontem regredi
7 cepit. Cui iam propinqua, palpitantem adhuc Pyramum
sentiens, pavefacta fere iterum abiit; tandem lune lu-
mine percepit quoniam iacens suus esset Pyramus; et,
dum eius in amplexus festina iret, eum sanguini per vul-
nus effuso incubantem atque iam omnem effudentem
8 animam comperit. Que cum aspectu obstupuisset primo,
mesta tandem ingenti cum fletu frustra prestare subsidia
et animam retinere osculis et amplexu aliquandiu conata
9 est. Verum cum nec verbum aurire posset sensissetque
nil pendii tam ferventi pridie desiderio optata basia, et

amantem in mortem festinare videret; rata, quoniam eam non comperisset, occisum, in acerbum fatum cum dilecto a se puero, amore pariter et dolore suadentibus, ire disposuit; et arrepto capulotenus ex vulnere gladio, cum gemitu ploratuque maximo nomen invocavit Pyrami oravitque ut Tisbem suam saltem morientem aspiceret et exeuntem expectaret animam, ut invicem in
10 quascunque sedes incederent. Mirum dictu! Sensit morientis deficiens intellectus amate virginis nomen, nec extremum negare postulatum passus, oculos in morte
11 gravatos aperuit et invocantem aspexit. Que confestim pectori adolescentis cultroque superincubuit et effuso sanguine secuta est animam iam defuncti. Et sic, quos amplexui placido invida fortuna iungi minime passa est, infelicem amborum sanguinem misceri prohibuisse non potuit.

12 Quis non compatietur iuvenibus? Quis tam infelici exitui lacrimulam saltem unam non concedet? Saxeus erit. Amarunt pueri: non enim ob hoc infortunium meruere cruentum. Florentis etatis amor crimen est, nec horrendum solutis crimen; in coniugium ire poterat. Peccavit fors pessima et forsitan miseri peccavere parentes.
13 Sensim quippe frenandi sunt iuvenum impetus, ne, dum repentino obice illis obsistere volumus, desperantes in
14 precipitium inpellamus. Immoderati vigoris est cupidinis passio et adolescentium fere pestis et comune flagitium, in quibus edepol patienti animo tolleranda est, quoniam sic rerum volente natura fit, ut scilicet dum etate valeamus, ultro inclinemur in prolem, ne humanum genus in defectum corruat, si coitus differantur in senium.

XIV. *De Ypermestra Argivorum regina et sacerdote Iunonis.*

- 1 Ypermestra, genere et dignitate clara, Danai, Argivorum regis, filia et Lyncei coniunx fuit. Colligitur autem ex hystoriis antiquorum¹ duos quondam in Egypto fuisse fratres, Beli prisci filios, spectabili preminentes imperio, quorum Danaus unus, alter autem Egystus nuncupatus
- 2 est. Nec prolis ambobus fuit equa fortuna, esto numerus esset equus: nam Danao quinquaginta fuere filie filiique
- 3 totidem Egysto. Sane, cum habuisset oraculo Danaus quoniam manu nepotis ex fratre² occideretur, et clam angere retur timore plurimo, cum ex tam ingenti multitudine nesciret cuius suspectas deberet habere manus, contigit
- 4 ut, iam pubescentibus utriusque filiis, peteret Egystus ut Danai filie omnes filiis suis iungerentur coniugio. Quod Danaus, sevo excogitato facinore, ultro concessit; desponsatisque filiabus nepotibus, cum nuptiale sacrum pararetur, eas omnes summopere premonuit ut, si salutem suam vellent, unaqueque virum suum nocte prima, dum
- 5 vino epulisque madentem somnoque illigatum gravi cognosceret, ferro perimeret. Quod omnes cultris clam cubiculis suis illatis, marcentes externa³ crapula iuvenes iussu interfecere parentis; ast Ypermestra sola abstinuit.
- 6 Apposuerat quippe virgo iam animum suum in Lynum seu Lynceum⁴ virum suum, ut moris est puellarum; evestigio, viso sponso, illum diligere et ob id ei compassa, ingenti cum laude sua a nephasta cede abstinuit suasitque
- 7 iuveni fugam; qua tutatus est. Verum cum ceteris mane ob patratum scelus trux pater applausisset, Ypermestra sola obiurgata et carcere clausa, pium aliquandiu flevit opus⁵.

8 Heu miseri mortales, quam cupido animo, quam fer-
venti peritura concupiscimus et occasum intueri asper-
nantes, quam execrandis viis, si prestetur, celsa conscen-
dimus! <Quibus sceleribus conscensa servamus>⁶, quasi
9 obscenis operibus arbitremur volubilem firmari posse
fortunam! Et, quod ridiculum est, quibus criminibus,
quam scelestis facinoribus, volatilem fragilemque vite
huius dieculam, non dicam longare, sed perpetuare con-
namur, cum in mortem ire ceteros cursu volucris videam-
10 mus! Quibus detestandis consiliis, quibus infandis ope-
ribus Dei irritamus iudicium! Ut alios sinam, testis in-
fandus sit Danaus. Qui dum plurimo nepotum sanguine
suos iam tremulos annos ampliari nititur, robusta se ac
splendida nepotum nudavit acie et perenni labefactavit
infamia⁷. Arbitratus est homo nequam paucos frigidisque
11 annos senectutis sue floridis adolescentie nepotum suo-
rum preponendos fore. Quod forsitan, tanquam utiliores,
existimasset alius, dummodo servasset honeste; verum per
vulnera iuvenum filiorum quesisse suum prolongasse se-
12 nium, immane facinus iure videri potest. Et, quod plu-
rimum ignominie superaddit, non satellitum manus, sed
filias armavit in scelus, ut non tantum nepotes aufer-
ret, sed ut scelere filias funestas haberet, quas habere
pietate potuisset honestas; et dum vitam servare hoc
crimine cupit, non advertit quantum audacie, quantum
13 fraudis, quantum detestande enormitatis, futuris per-
nitiosis mulieribus infausti relicturus esset exempli. Fi-
dem coniugii calcari fecit perfidia. Ubi sacras inferri
faces thalamis pius iussisse pater debuerat, nephastus
gladios imperavit; ubi in coniugalem dilectionem natas
hortari consuevimus, is in odium animavit et cedem;

et, quod in omnes homo ausus non fuisset, in singulos
 natas immisit; quod die non attentasset, nocte perfici
 voluit; quod non presumpsisset in castris, thalamis man-
 davit impleri; non advertens quia, quot annos viridi iu-
 ventuti nepotum auferebat per scelus et fraudem, tot
 sibi fedata ignominiosi sui facinoris secula reservabat;
 et qui⁸ quinquaginta iure poterat habere generos hostis
 14 male merito letalis servatus est unus. Cuius tandem ma-
 nus, Dei iusto volente iudicio, truculentus senex evasisse
 non potuit quin ille nocuus effunderetur sanguis, quem
 tam multo nepotum sanguine redemisset. Qui tandem,
 seu pulsus, seu profugus, seu vocatus, transfretavit in
 Greciam et Argivorum regnum ingenio et viribus oc-
 15 cupatum tenuit. Quo sunt qui velint⁹ predictum facinus
 a Danao perpetratum; sed quocunque¹⁰ factum sit, a
 Lyno truculentie memore occisus occubuit et pro eo
 Lynus ipse regnavit Argivis eductaque e carcere Yper-
 mestra, eaque meliori omine sibi iuncta coniugio, regni
 16 participem fecit. Que non solum regina refulsit, sed, Iu-
 nonis argive sacerdos effecta, candore splendoris duplicis
 ornata comparuit; et, cum sorores in turpem abiissent
 infamiam, ipsa ob commendabilem pietatem nomen
 suum laude dignum ad nos usque dimisit insigne.

XV. *De Nyobe regina Thebanorum.*

1 Nyobes fere vulgo inter egregias notissima mulier,
 cum vetustissimi atque famosissimi Frigiorum regis Tan-

tali nata fuisset et Pelopis soror, nupsit Amphioni, Te-
 barum regi ea tempestate clarissimo¹, tam quia Iovis
 proles quam quia precipua valeret facundia; et ex eo,
 perseverante regni gloria, septem peperit filios et filias
 2 totidem. Sane quod sapienti profuisse debuerat, super-
 bienti fuit exitium; nam tam splendore conspicue prolis
 quam maiorum suorum fulgore elata, etiam in numina
 obloqui ausa est. Erant equidem iussu Manthonis, Thy-
 resie vatis filie, solliciti dierum una Thebani circa sacrum
 Latone, matris Apollinis et Dyane, veteri superstitione
 venerandis numinibus; cum quasi agitata furiis, circum-
 septa natorum acie et regiis insignita notis, prosiluit in
 medium Nyobes, clamitans quenam illa esset Thebano-
 rum dementia Latone sacra disponere et exteram femi-
 nam, Cey Tytanis² genitam, duos tantum adulterio con-
 ceptos enixam filios, sibi, eorum regine, preponere, rege
 Tantalote, et que quattuordecim, eis videntibus, illis
 ex coniuge peperisset genitos; sibique, tanquam digniori,
 3 cerimonias illas deberi. Tandem parvo temporis tractu
 factum est ut, ea vidente, letali peste nati omnes, pul-
 chra iuventute florentes, infra breve spatium assume-
 rentur usque ad unum; et Amphion, quod ex patre quat-
 tuordecim filiorum repente orbis effectus esset, dolore
 inpellente, manu propria gladio transfoderetur, existi-
 mantibus Thebanis hec ira superum, ulciscantium nu-
 4 minis iniuriam, contigisse. Nyobes autem, tot funeribus
 superstes, vidua mestaque in tam grandem atque obsti-
 natam taciturnitatem devenit, ut potius immobile saxum
 5 videretur quam femina. Quam ob causam a poetis post-
 modum fictum est³ eam apud Sypilum, ubi sepulti fue-
 rant filii, in lapideam statuam fuisse conversam⁴.
 6 Durum est et odiosum plurimum superbos, non dicam
 tolerare, sed spectare homines; mulieres autem fasti-

diosum et importabile; cum illos ferventis animi⁵, ut plurimum, natura produxerit; has vero mitis ingenii et remisse virtutis, lautitiis potius quam imperiis aptas, pro-

7 duxit. Quam ob rem mirabile minus si in elatas dei proclivior ira sit et iudicium seivius, quotiens eas sue debilitatis contingat excedere terminos, ut insipiens Nyobes fecit, fortune lusa fallacia, et ignara quoniam ample prolis parentem fore, non virtutis parientis, sed nature opus

8 esse, in se celi benignitatem flectentis. Satis igitur illi, imo debitum, erat Deo ex concessis egisse gratias, quam sibi divinos qualescunque honores quesisse, tanquam sui fuisset operis tam numerosam prolem atque conspicuam

9 peperisse. Que, dum superbe potius quam prudenter operata est, egit ut infortunium viva fleret et post multa secula suum nomen posteritati foret exosum.

XVI. De Ysiphile regina Lemni.

1 Ysiphiles insignis fuit femina, tam pietate in patrem quam infelici exilio et Archemori¹ alumni morte atque

2 subsidio natorum, oportuno in tempore repertorum. Fuit etenim hec Thoantis², Lemniadum regis, filia, eo evo regnantis quo rabies illa subivit mulierum insule mentes,

3 subtrahendi omnino indomita colla virorum iugo. Nam parvipenso senis regis imp<er>io, adhibita secum Ysiphile, unanimes in eum³ devenere consilium ut sequenti nocte gladiis seiviretur in quoscunque masculos; nec defuit

4 opus proposito. Sane, sevientibus reliquis, consilium mitius menti Ysiphilis occurrit; nam rata fedari paterno sanguine inhumanum fore, genitori detecto reliquarum facinore eoque in navim demisso ut Chium effugeret publicam iram, evestigio; ingenti constructo rogo, se patri

- 5 postremum exhibere finxit officium. Quod cum crederetur a cunctis, patrio imposta throno, loco regis, impiis mulieribus regina suffecta est.
- 6 Sanctissima quippe filiorum pietas in parentes est; quid enim decentius, quid iustius, quid laudabilius quam his humanitate atque honore vices reddere, quorum labore invalidi alimenta sumpsimus, solertia tutati sumus et amore incessabili in provectionem etatem deducti et instructi moribus et doctrina nec non honoribus atque facultatibus aucti, et ingenio valemus et moribus? Nil equidem!
- 7 Que cum ab Ysiphile inpensa sint cum cura parenti, non immerito illustribus addita mulieribus est. Ea igitur regnante, seu vi ventorum impulsus, seu ex proposito devectus, cum Argonautis in Colcos tendentibus, Iason, frustra prohibentibus feminis, occupato litore, a regina
- 8 hospicio atque lecto susceptus est. Ex quo abeunte, cum geminos in tempore peperisset filios eosque Lemniadum lege cogeret emictere, ut placet aliquibus⁴, in Chium
- 9 ad avum nutriendos iussit efferri. Ex quo cognito quod, servato patre, decepisset reliquas, in eam concursus est; et vix, conscensa navi, a furore servata publico, dum patrem natosque quereret, a pyratis capta et in servitutem deducta est; variisque exanclatis⁵ laboribus, Lygurgo nemeo regi dono data, curam Opheltis parvuli et
- 10 unci Ligurgi filii suscepit. Cui dum vacaret obsequio, transeunti atque propter estum siti periclitanti, Adrasti Argivorum regis exercitui in Thebas eunti, rogata, Laniam ostendit, relicto in pratis inter flores alumno.

- 11 Verum dum percontanti Adrasto preteritos exponeret casus, ab Eunoe⁶ et Thoante, adultis filiis et sub rege militantibus, cognita atque in spem fortune melioris erepta, ludentem inter herbas alumnum cum verbere caude serpentis comperisset occisum, fere plangoribus totum turbavit exercitum, a quo natisque furenti ob dolorem Lygurgo subtracta, incognito michi eventui mortique servata est⁷.

XVII. De Medea regina Colcorum.

- 1 Medea, sevissimum veteris perfidie documentum, Oete, clarissimi regis Colcorum, et Perse¹ coniugis filia fuit:
 2 formosa satis et malefitorum longe doctissima. Nam, a quocumque magistro instructa sit, adeo herbarum vires familiares habuit, ut nemo melius; novitque plene cantato carmine turbare celum, ventos ex antro ciere, tempestates movere, flumina sistere, venena conficere, elaboratos ignes ad quodcumque incendium componere et
 3 huiusmodi perficere omnia. Nec illi – quod longe peius – ab artibus fuit dissonus animus; nam, deficientibus eis, ferro uti arbitrabatur levissimum.
 4 Hec Iasonem thessalum, eo seculo conspicuum virtute iuvenem, a Pelia patruo, sue probitati insidiante, sub pretextu gloriosissime expeditionis missum in Colcos ad aureum surripiendum vellus, eiusdem capta prestantia, dilexit ardentem egitque, ad eius promerendam gratiam, ut, orta inter incolas seditione, patri suscitaretur bellum
 5 et consequendi votum Iasoni spatium prestaretur. Quis hoc etiam sensatus arbitraretur homo quod ex uno oculorum intuitu opulentissimi regis exterminium sequeretur

tur? Eo igitur patrato scelere, cum dilecti iuvenis meruis-
 set amplexus, cum eodem secum patriam substantiam
 omnem trahens, clam fugam arripuit; nec, tam grandi
 6 facinore contenta, in peius trucem divertit animum. Ar-
 bitrata quidem Oetam secuturum profugos, ad eum sis-
 tendum in Thomitania Phasidis insula², per quam se-
 cuturo transitus futurus erat, Absyrtium seu Egyaleum
 puerum fratrem suum, quem in hoc secum fuge comi-
 tem traxerat, obtruncari et eius membra passim per arva
 dispergi iussit, ut, dum spersa miserabilis colligeret ge-
 nitor et eis lacrimas tumulumque daret, fugientibus
 7 etiam fuge spatium commodaret. Nec eam fefellit opi-
 8 nio: sic enim factum est³. Tandem cum post errores
 plurimos in Thessaliam cum Iasone devenisset suo Eso-
 nemque socerum, tam ex reditu nati quam ex parta
 victoria predaque et illustri coniugio tanta repletus le-
 titia, ut revocatus in floridam videretur etatem, Iasoni
 paratura regnum, arte sua zizaniam inter natas et Peliam
 9 sevit⁴ easque misere armavit in patrem. Ceterum, la-
 bentibus annis, exosa Iasoni facta et ab eodem loco eius
 Creusa, filia Creontis, Corinthiorum regis, assumpta,
 impatiens fremensque cum multa in Iasonem excogis-
 tasset, eo prorupit ut ingenio suo Creusam Creontisque
 regiam omnem assumeret igne volatili; et, spectante Ias-
 sone, quos ex eo susceperat filios trucidaret et effugeret
 in Athenas, ubi, Egeo nupta regi, cum Medum, a se
 denominatum, iam filium suscepisset ex eo, et frustra
 Theseum redeuntem veneno temptasset occidere, tertio
 fugam arripuit et, cum Iasonis in gratiam redisset, una
 cum eo⁵ omni Thesalia ab Agialeo, Pelie filio, pulsus res-
 patriavit in Colcos senemque atque exulem patrem regno
 10 restituit. Quid tandem egerit quove sub celo seu mortis

genere diem clauserit, nec legisse memini nec audisse⁶.

- 11 Sed, ne omiserim, non omnis oculis prestanda licentia est. Eis enim spectantibus, splendores cognoscimus, invidiam introducimus, concupiscentias attrahimus omnes; eis agentibus, excitatur avaritia, laudatur formositas, damnatur squalor et paupertas indigne; et cum indocti sint iudices et superficiebus rerum tantummodo credant, sacris ignominiosa, ficta veris et anxia letis persepe praeficiunt; et dum abicienda commendant et brevi blandientia tractu, inficiunt non nunquam animos turpissima labe.
- 12 Hi nescii a formositate, etiam inhonesta, a lascivis gestulationibus, a petulantia iuvenili mordacibus uncis capiuntur trahuntur rapiuntur tenenturque; et, cum peccatoris ianuam sint, per eos menti nuntios mictit libido, per eos cupido inflat⁷ suspiria et cecos incendit ignes, per eos emittit cor gemitus et affectus suos ostendit illecebres.
- 13 Quos, si quis recte saperet, aut clauderet, aut in celum erigeret, aut in terram demergeret. Nullum illis inter utrumque tutum iter est; quod si omnino peragens dum sit, acri sunt cohibendi, ne lasciviant, freno. Apposuit illis natura fores, non ut in somnum clauderentur solum, sed ut obsisterent noxiis. Eos quippe si potens clausisset Medea, aut aliorum flexisset, dum erexit avida in Iasonem, stetisset diutius potentia patris, vita fratris et sue virginitatis decus infractum: que omnia horum impudicitia periere⁸.

XVIII*. *De Aragne colophonia muliere.*

- 1 Aragnes, asyatica atque plebeia femina, Ydmonii, colophonii lanarum tinctoris, fuit filia. Que, quanquam origine minus clara fuerit, non nullis tamen meritis ex-

- 2 tollenda est. Asserunt quidem veteres¹ lini usum eius fuisse inventum eamque primam retia excogitasse, aucupatoria seu piscatoria fuerint. incertum. Et cum eius filius, cui Closter nomen fuit, fusos lanificio aptos reperisset, arbitrantur quidam² hanc texture artis principatum evo suo tenuisse, tanque circa hanc grandis ingenii, ut digitis filisque et spatula et aliis tali officio oportunis id egisse³ quod pictor peregisset pinniculo: non equidem
- 3 in muliere spernendum officium. Sane dum non solum Ypheis, quo⁴ habitans textrinam habebat, sed ubique se fama celebrem audiret, adeo elata est ut ausa sit adversus Palladem, huius artis repertricem, certamen inire; et cum superari equo animo ferre non posset, induto laqueo vitam finivit. Ex quo locus fingentibus datus est; nam cum nomine et exercitio aranea vermis cum Aragne conveniat et filo pendeat, ut ipsa pependit laqueo, Aragnem miseratione deorum in araneam versam dixere⁵ et assidua
- 4 cura pristino vacare servitio. Alii vero dicunt⁶ quod, esto laqueum induerit moritura, non tamen mortuam, adiutorio interveniente suorum; sed, artificio posito, dolore vacasse.
- 5 Nunc autem si quis est, obsecro, qui se credat in aliquo anteire ceteros, dicat – dicat, si libet, Aragnes ipsa – an celum vertere et in se dignitates omnes trahere potuisse arbitretur, aut potius ipsum Deum, rerum satorum omnium, precibus et meritis sic in se benignum fecisse potuerit ut, adaperto munificentie sue sinu, in illam gratias effundere cunctas coegerit, omissis ceteris.
- 6 Sed quid quero? Sic hec arbitrata videtur: stultissimum hercle. Vertit eterna lege natura celum et apta rebus variis ingenia cunctis prebet. Hec prout ocio atque desidia torpentia fiunt, sic studiis et exercitio luculenta et

maximarum rerum capacia; et, eadem impellente natura, in rerum omnium notitiam desiderio vehimur, esto
 7 non eadem solertia vel fortuna. Et, si sic est, quid obstat quin multi possint eadem in re pares effici? Et ob id
 quenquam se solum existimare, inter tam innumerabilem
 mortalium multitudinem, cursu prevalere ceteris ad glo-
 8 riam, stolide mentis est. Optarem quippe ut Aragnes
 unica in hoc nobis esset ridiculum, cum sint innumeri
 tanta laqueati dementia qui, dum se in precipitium stolide
 presumptionis efferunt, Aragnem minus ridendam
 faciunt.

XIX, XX. *De Orythia et Anthiope reginis Amazonum.*

1 Orythia Marpesie fuit filia et una cum Anthiopa,
 quam quidam¹ sororem existimant suam, post Marpesiam
 Amazonum regina fuit et ante alia virginitate perpetua
 insignis et commendanda plurimum; tantum cum
 consorte regni Anthiope bellis valuit, ut multis Amazonum
 imperium honoribus ampliaret; et adeo militaris disciplina
 suas laudes extulit, ut arbitraretur Euristeus, Micenarum
 rex, durum posse bello eius obtineri baltheum; et ob id aiunt²
 2 debitori Herculi, tanquam maximum, iniunctum ut illud
 afferret eidem. Eximia quippe mulieri gloria est sibi
 ob splendidam armorum virtutem obiectum Herculem cuncta
 superantem. Qui cum expeditionem intrasset et novem longis
 navibus Amazonum occupasset litus, absente Orythia, in
 tumultuantes Amazonas ob paucitatem et incuriam de se
 facile victoriam prebuere; capteque Menalippe et Ypolite,
 sorores Anthiope; dato regine baltheo, Menalippe restituta
 est.

- 3 Verum cum asportasse Ypolitem Theseum, expeditionis socium, audisset Orythia, in Greciam omnem, convocatis auxiliis, bellum movere ausa est; sed ob dissensionem ab auxiliis derelicta, ab Atheniensibus superata in regnum rediit, nec quid egerit ulterius invenisse recordor.

XXI. De Erythrea seu Eriphila sibilla.

- 1 Erythrea seu Eriphile¹ mulier ex sybillis una et insignis plurimum fuit. Quas quidem sybillas decem fuisse numero quidam putant² easque propriis distinguunt nominibus; et quoniam plurimum vaticinio valere omnes, sic illas cognominant³. Nam *syos* colico sermone, *deus* latine sonat; *biles* autem *mentem* dici dixerunt; et ideo *sybille*, quasi *mente divine*, seu *mente deum gerentes*. Ex quibus venerabilibus omnibus hanc fuisse celeberrimam referunt⁴ et eius apud Babilonios, aliquandiu ante troianum bellum, fuisse originem, esto non nulli eam Romuli, Romanorum regis, tempore vaticinatam putent⁵.
- 4 Huius – ut quidam dicunt⁶ – nomen fuit Eriphyla, sed Erythrea ideo nominata, quia apud Erythream insulam diu morata sit et ibidem plurima eius carmina sint compta.
- 5 Fuit igitur huius tanta vis ingenii aut orationis atque devotionis meritum in conspectu Dei, ut vigili studio, non absque divino munere, meruerit – si verum sit ab ea dictum quod legitur – futura tanta claritate describere,
- 6 ut evangelium potius quam vaticinium videatur. Hec quidem percontantibus Grecis tam perlucide suos labores et Ylionis excidium descripsit carmine, ut nil post factum
- 7 quam ante nosceretur clarius. Sic et Romanorum imperium casusque varios paucis verisque complexa est⁷ longe ante eius initium, ut nostro seculo breve potius

epythoma scripsisse videatur quam predixisse futurum; et, quod longe maius meo iudicio est, archanum divine mentis, non nisi per figuras veterum et implicita prophetarum, imo Sancti Spiritus per prophetas verba, predictum, aperuit: incarnandi Verbi misterium, iam nati vitam et opera, prodicionem, capturam, illusiones et inhonestam mortem resurrectionisque triumphum et ascensionem et ad extremum iudicium reditum; ut hystoriam
 8 dictasse, non venturos predixisse actus appareat⁸. Quibus meritis et dilectissimam Deo fuisse arbitror et pre ceteris
 9 gentilium mulieribus venerandam. Sunt qui asserant⁹ insuper eam virginitate perpetua floruisse, quod ego facile credam: non enim in contagioso pectore tanta futurorum
 10 lux effulsisse potuisset. Quo tempore, seu qua in parte decesserit, abolitum est.

XXII. De Medusa filia Phorci.

1 Medusa Phorci ditissimi regis heres fuit et filia eique opulentissimum regnum extitit in athlantiaco mari, quod
 2 Hesperidas fuisse insulas non nulli credidere¹. Hec, si vetustati fidem prestare possumus, tam admirande fuit pulchritudinis, ut non solum excederet ceteras, sed, quasi quoddam preter naturam mirabile, quam plurimos ad
 3 se videndam exciret homines. Fuit quidem illi capillitium aureum² et numerosum, faciei decus precipuum et digna proceritate corpus elatum; sed inter cetera tam grandis ac placidus³ oculorum illi fuit vigor ut, quos benigne respiceret, fere immobiles et sui nescios redderet⁴. Preterea non nulli⁵ eam agricolationis fuisse peritissimam asserunt eamque inde Gorgonis consecutam cognomen: cuius opera mira cum sagacitate non solum patrias servavit divitias, sed in immensum ausit, adeo ut qui novere crederent eam occiduos quoscunque reges

- 5 anteire thesauris. Et sic tam pulchritudine eximia quam etiam opulentia et sagacitate in amplissimam famam apud
- 6 remotas etiam nationes evasit. Verum inter alios celebri rumore ad Argivos delata est, quos inter Perseus iuven- tutis achve florentissimus, audito talium relatu, in desi- derium incidit et videndi spetiosissimam feminam et oc- cupandi thesauros; et sic, navi conscensa, cui Pegasus equus erat insigne, in occasum celeritate mirabili devec- tus est; ibique prudentia usus et armis reginam occupavit et aurum; et opima honustus preda remeavit ad suos⁶.
- 7 Ex his locum sibi poetica adinvenit fictio⁷ qua legimus Medusam gorgonem assuetam saxeos facere quos inspi- ceret eiusque crines versos in angues. ira Minerve, eo quod templum eius Neptuni concubitu vitiasset peperis- setque Pegasus; et Perseum, equo insidentem alato, eius in regnum evolasse et Pallantei egydis⁸ usu superasse.
- 8 Infelix auri possessio est; quod, si lateat, possessori nullius est comodi; si fulgeat, mille concupiscentium na- scuntur insidie; et si stent violentorum manus, non ces- sant possidentis anxie cure; fugatur enim quies animi, subtrahitur somnus, timor ingeritur, fides minuitur, au- getur suspicio et omnis breviter vite usus impeditur mi- sero; si vero casu quocunque pereat, anxietatibus excar- nificatur, pauper factus, avarus, laudat liberalis, ridet invidus, consolatur inops et omne vulgus dolentis canit in fabulam.

XXIII. De Yole Etholorum regis filia.

- 1 Yolem Euriti, regis Etholie, filiam, speciosissimam inter ceteras regionis illius virginem, sunt qui asserant¹ ama-

tam ab Hercule orbis domitore. Cuius nuptias cum illi
 Euritus sponondisset, aiunt poscenti, suasionem filii, postea
 denegasse. Quam ob rem iratus Hercules acre bellum
 movit eidem eumque interemit, provincia capta, et di-
 2 lectissimam sibi Yolem surripuit. Que quidem, magis pa-
 terne cedis affecta quam sponsi dilectione, vindicte avida,
 mirabili atque constanti astutia, quem gereret animum
 ficto amore contextit; et blanditiis atque artificiosa qua-
 dam petulantia in tam ferventem sui dilectionem Her-
 culem traxit, ut satis adverteret nil eum negaturum quod
 3 posceret. At inde, quasi horreret tam hispidum habitu
 amantem, acri viro ante alia ponere clavam, qua monstra
 domuerat, imperavit; ponere leonis nemei spoliū, sue
 fortitudinis insigne; ponere populeum sertum, pharetras
 4 sagittasque fecit. Que cum non satis animo sufficerent
 suo, audacius in hostem inermem precogitatis telis in-
 siluit; et primo digitos anulis ornari precepit, caput aspe-
 rum unguentis cypricis deliniri et hirsutos pectine dis-
 criminari crines ac hispidam ungi nardo barbam et
 puellaribus corollis et meonia etiam insigniri mitra; inde
 5 purpureos amictus mollesque vestes precepit indueret,
 existimans iuencula, fraudibus erenata², longē plus de-
 coris tam robustum hominem effeminasse lasciviis quam
 gladio vel aconithis occidisse. Porro cum nec his satis
 sue indignationi satisfactum arbitraretur, in id egit mol-
 litiei deditum, ut etiam inter mulierculas, femineo ritu
 sedens, fabellas laborum suorum narraret et, pensis a se
 susceptis, lanam colo neret digitosque, quos ad extin-
 guendos in cunis, adhuc infans, angues duraverat, in va-
 lida iam, imo provecta etate, ad extenuanda fila molliret;
 equidem humane imbecillitatis et muliebrum astutiarum
 6 non minimum, intueri volentibus, argumentum est. Hac
 igitur animadversione artificiosa iuvenis, cum perpetua
 in Herculem ignominie nota, patris mortem, non armis,
 sed dolis et lascivia ulta est; et se eterno dignam nomine

- 7 fecit. Nam quotquot ex quibuscunque monstris Euristeo triumphos victoriosus egit Alcides, ex tot victrix ipsius Yoles gloriosius triumphavit³.
- 8 Consuevit pestifera hec passio delitiosas subire puellas et lascivos ociososque persepe occupare iuvenes, cum gravitatis Cupido sit spretor et mollitiei cultor eximius; et ob id intrasse predurum Herculis pectus, longe magis⁴ monstrum est, quam que sepe domuerat ipse fuerint. Quod non modicum salutis sue sollicitis debet iniecisse timoris et torporis etiam excussisse, cum pateat
- 9 quam validus, quam potens hostis immineat. Vigilandum igitur est et robore plurimo nobis armanda sunt corda; non enim invitis incumbet. Obstandum ergo principiis, frenandi sunt oculi ne videant vanitates, obturande sunt, more aspidis, aures, laboribus assiduis est premenda lascivia. Blandus quippe incautis sese offert et placidus intuitu primo; et si recipiatur spe leta, primo delectat ingressu, suadet ornatus corporum, mores compositos, facetias urbicas choreas cantus et carmina, ludos et com-
- 10 messationes atque similia. Postquam vero approbatione stolidi totum occupaverit hominem et, libertate subacta, mentibus catenis iniectis et vinculis, differentibus preter spem votis, suspiria excitat, premit in artes ingenia, nullum discrimen faciens inter virtutes et vitia, dum modo consequatur optatum, in numero ponens hostium quecunque
- 11 obstantia. Hinc exurentibus flammis infelicium pectora, itur rediturque et ambitu indefesso res amata perquiritur; et ex iterato sepius visu semper nova contrahuntur incendia; et cum non sit prudentie locus, itur in lacrimas, dictantur preces mellitis delinite blanditiis⁵, instruuntur

lene, promictuntur munera, donatur, proicitur, et non nunquam falluntur custodes et septa vigiliis capiuntur corda et in concupitos quandoque devenitur amplexus.

- 14 Tunc pudoris hostis et scelerum suasor, rubore et honestate fugatis, parato volutabro porcis, gannientes⁶ effundit in illecebres coitus; tunc sobrietate reiecta, Cerere et Bacho fervens advocatur Venus⁷ noctesque tote spurcideo
- 15 consumuntur in luxu. Nec ob id furor semper extinguitur iste, quin imo persepe in amplioem insaniam augetur. Ex quo fit ut in obedientiam illam detestabilem Alcides corruat, obliviscantur honores, effundantur substantie, armentur odia et vite sepissime subeantur pericula. Nec carent ista doloribus, interveniunt rixe et paces tenues, rursum suspitiones et zelus, animarum consumptor et corporum. Ast si minus devenitur in votum, tum
- 16 amor rationis inops, additis virge calcaribus, exaggerat curas, desideria cumulat, dolores fere intollerabiles infert, nullo nisi lacrimis et querelis et morte non nunquam curandos remedio; adhibentur anicule, consuluntur Caldei, herbarum atque carminum et malefitorum experiuntur vires, blanditie vertuntur in minas, paratur violentia, damnatur frustrata dilectio; nec deest quin aliquando tantum furoris ingerat malorum artifex iste ut miseros in laqueos impingat et gladios.

- 17 O quam dulcis, quam suavis hic amor! Quem cum horrere ac fugere debeamus, in Deum extollimus, illum colimus, illum supplices oramus et sacrum ex suspiriis lacrimisque conficimus, supra adulteria incestusque offerimus et obscenitatum nostrarum coronas immictimus⁸!

XXIV. *De Deyanira Herculis coniuge.*

- 1 Deyanira Oenei Etholorum regis – ut quidam asserunt¹ – fuit filia et Meleagri soror: tanta insignis formositate virgo, ut ob eius nuptias consequendas certamen
 2 inter Acheloum et Herculem oriretur². Que cum victoricecessisset Herculi, a Nesso centauro adamata est; et cum illam Hercules e Calidonia transferret in patriam, ab Ebena³ Calidoniae fluvio, imbrium pridianarum turgido, moratus, obvium habuit amantem Nessum, se, quia eques esset, ad transportandam Deyaniram ultro Herculi
 3 obsequiosum prebentem. Cui cum concessisset Hercules, nataturus post coniugem ipse, quasi voto potitus, cum
 4 transvadasset fluvium, cum dilecta fugam arripuit. Quem cum non posset Hercules pedibus consequi, sagitta lerneo infecta tabo, fugientem actigit. Quod sentiens Nessus seque mortuum arbitratus, vestem sanguine suo infectam confestim Deyanire tradidit, asserens, sic cruentam si induat, posse Herculem ab omni extero in suum amorem retrahere. Quam Deyanira credula, loco pregrandis muneris, summens, clam aliquandiu servatam, Herculi Omphalem⁴, seu Yolem, amanti, per Lycam servulum caute
 5 transmisit. Ipse autem cum sudore cruorem, veneno infectum, resolvisset porisque bibisset, versus in rabiem
 6 se igni comburendum ultro concessit. Et sic Deyanira, tanto viduata viro, dum retrahere speraret, perdidit et Nessi cedem etiam expiavit.

XXV. *De Yocasta Thebarum regina.*

- 1 Yocasta Thebarum regina fuit, magis infortunio suo clara quam meritis aut regno. Hec quidem, cum a primis Thebarum conditoribus originem duceret splendidam, virgo nupsit Layo, Thebarum regi, ex quo cum concepisset filium, ob adversum Layo responsum, ex oraculo sumptum, natum iussa feris obiciendum egra tradidit.
- 2 Quem cum evestigio devoratum existimasset, apud Corinthiorum regem pro filio educatum, atque iam etate provectum, occiso ab eodem apud Phocenses Layo, vidua incognitum sumpsit in coniugem et ex eo Ethyoclem¹ et Polinicum filios et totidem feminas, Ysmenam scilicet et Anthigonam, peperit filias. Et cum iam tam regno quam prole videretur felix, deorum responso, quem legitimum arbitrabatur virum, eum esse filium novit. Quod etsi ipsa ferret egerrime, egrius tamen ille, adeo ut ob ruborem patrati sceleris eternam cuperet noctem,
- 4 oculos abiecit et regnum. Quod discordes assummentes filii, in bellum, fractis federibus, venere; etsi grandi Yocaste tristitia² sepe adversum in certamen descenderent, maximo³ eos decertantes duello mutuis vulneribus
- 5 occisos accepit. Cuius doloris inpatiens misera mater et avia, esto Creontem fratrem iam regem cerneret et orbem filium virumque captivum et Ysmenam Anthigonamque filias labanti fortune implicitas, reluctantem fessamque malis animam ferro, iam anus, expulit et anxietates cum vita finivit⁴. Sunt tamen qui velint⁵ eam tam diu noxios errores suos ferre non potuisse, quin imo cum vidisset Edypum oculos eicientem, illico in se sevisse.

XXVI. *De Almathea seu Deyphebe sybilla.*

1 Almathea virgo, quam quidam Deyphebem Glauci fi-
 liam vocant¹, ex Cumis Calchidiensium, Campanie ve-
 teri oppido, originem duxisse creditur; et, cum ex sy-
 billis extiterit una, troiane desolationis tempore floruisse
 atque in tam longum devenisse evum, ut ad Prisci Tar-
 2 quinii, Romanorum regis, usque tempus devenerit, arbi-
 trantur aliqui². Fuit huic, antiquorum testimonio³, tanti
 virginitas ut tot seculorum spatio nulla viri contagione
 fedari passa sit. Et quanquam poetarum litere testentur⁴
 hanc a Phebo dilectam et eius munere et longevos annos
 et divinitatem obtinuisse, ego quidem reor virginitatis
 merito illam ab illo vero Sole, qui illuminat omnem ho-
 minem venientem in hunc mundum⁵, vaticinii suscepisse
 3 lumen, quo multa predixit scripsitque futuris. Huic in-
 super in baiano litore secus Averni lacum dicunt⁶ in-
 signe fuisse oraculum, quod quidem et ego vidi audivique
 quod servet ab ea cognomen usque in hodiernum; quod
 etsi corrosum sit vetustate plurima et incuria semirutum
 etiam sit, in ruinis maiestatem servat veterem et admira-
 4 tionem prestat, adhuc intuenti, magnitudinis sue. Sunt
 preterea qui dicant⁷ hanc Enee profugo ducatum ad in-
 feros prestitisse, quod ego non credo; sed de hoc alias⁸.
 5 Qui autem illam plura vidisse secula volunt, asserunt⁹
 eam venisse Romam et Tarquinio Prisco novem attulisse
 libros, ex quibus, cum negaretur a Tarquinio precium
 postulatum, tres, eo vidente, combussit; et cum die se-
 quenti ex sex reliquis illud idem pretium, quod ante ex
 novem petiverat, postulasset asseruissetque, ni daretur,
 tres evestigio exusturam, et die sequenti reliquos, a Tar-
 6 quinio petatum suscepit. Quos cum servasset, a posteris
 compertum est eos Romanorum fata omnia continere.

Quam ob causam maxima cum diligentia post hec Romani servavere et iuxta oportunitatum exigentiam de futuris consulturi ad eosdem, quasi ad oraculum, recurrebant. Michi quidem, durum est credere hanc eandem extitisse cum Deyphebe; eam tamen apud Syculos clausisse diem legimus¹⁰ et ibidem diu eius tumulum ab incolis demonstratum est¹¹.

8 Studiis igitur et divina gratia illustres efficimur; que nemini se dignum facienti denegata sunt. Quod si spectaremus, desidia torpentes, sentiremus plane quod, tempore perditto, ab utero, etiam annosi morientes, defermur ad tumulum. Demum si ingenio et divinitate pervigiles valent femine, quid hominibus miseris arbitrandum est, quibus ad omnia aptitudo promptior? Si pellatur ignavia, in ipsam quippe evaderent deitatem. Fleant igitur et tabescant quibus tam grande donum inertia sublatum est; et se, inter homines animatos, fateantur lapides!

11 Quod fiet dum suum crimen confitebuntur elingues.

XXVII. *De Nycostrata seu Carmenta Yonii regis filia.*

1 Nycostrata, cui postea Carmenta apud Ytalos nomen, fuit Yonii regis Arcadum filia; secundum quosdam¹ Palanti arcado nupsit, secundum alios² nurus fuit eiusdem. Nec regni solum fulgore fuit insignis, quin imo grecarum literarum doctissima adeo versatilis fuit ingenii, ut ad vaticinium usque vigilantem penetraret studio et vaste efficeretur notissima. Que cum querentibus et a se ipsa non nunquam expromeret futura carmine, a Latinis, quasi primo Nycostrate aboleto³ nomine, Carmenta nuncupata est⁴. Hec autem mater fuit Evandri, Arcadum regis, quem fabule veterum, seu quia eloquens atque facundus homo, seu quia astutus fuerit, ex Mercurio volunt⁵ fuisse

- 4 conceptum. Qui — ut quidam dicunt⁶ — cum casu eum, qui verus erat pater, occidisset, seu — ut aliis placet⁷ — seditione civium suorum alia ex causa orta, e regno pulsus avito, suadente Carmenta matre, et magna vaticinio promictente, si has peteret quas ostenderet sedes, facta peregrinationis socia, conscensis navibus, cum parte populorum secundo vento ad hostia Tiberis ex Peloponeso deveniens, eadem matre duce, in Palatino monte, quem a Pallante patre, seu a Pallante filio⁸, nominavit, ubi postea Roma ingens condita est, cum suis et matre consedit
- 5 construxitque oppidum Pallanteum. Sane Carmenta, cum indigenas fere silvestres comperisset homines, esto iamdudum, Saturni profugi munere, segetes didicissent serere, eosque nullo⁹ literarum usui, seu modico et hoc greco, assuetos, a longe divina mente prospiciens quanta loco regionique celebritas servaretur in posterum, indignum rata ut adminiculo exterarum literarum futuris seculis sua monstrarentur magnalia, in eum¹⁰ studium ivit totis ingenii viribus, ut proprias et omnino a ceteris nationibus diversas literas exhiberet populis; cui ceptui nec defuit
- 6 Deus. Sua enim gratia factum est ut, novis ab ea adinventis characteribus secundum ytalicum ydiomā, earum coniunctiones edoceret, contenta sexdecim¹¹ tantum excudisse figuras, et uti diu ante Cadmus, Thebarum conditor, adinvenerat Grecis. Quas nos in hodiernum usque latinas dicimus eiusque tenemus munere; dato aliquas, et oportune, quidam sapientes addiderint, nulla ex ve-
- 7 teribus amota. Cuius mulieris vaticinium, etsi plurimum mirati sint Latii, hoc tamen inventum adeo mirabile visum est, ut profecto crediderint rudes, non hominem sed potius deam esse Carmentam; quam ob rem cum visentem divinis celebrassent honoribus, mortue sub infima Capitolini montis parte, ubi vitam duxerat, sacellum suo condidere nomini et ad eius perpetuam memo-

Ca
il su
dizio
glio
mad
cose,
per
suo
mad
colle
figlio
fond
pres
trov
per
sero
delle
ranz
re a
nier
gene
tutt
prop
pres
zia
itali
com
di
noi
suo
alcu
cine
con
am
me
viv
dic
col

riam a suo nomine loca adiacentia Carmentalia vocavere.

8 Quod quidem nec Roma iam grandis abolesse passa est; quin imo ianuam civitatis, quam ibi, exigente necessitate, cives construxerunt, Carmentalem per multa secula de Carmente nomine vocavere¹².

9 Multis olim dotibus Ytalia pre ceteris orbis regionibus florida fuit et fere celesti luce corusca; nec tantum suo
10 sub celo tam splendidus quesitus est fulgor. Nam ab Asya opulencia venit et supellectilis regia; sanguinis claritas, etsi multa addiderint Greci, a Troianis habita primo. Arimetricam et geometricam artes dedere Egyptii; phylosophia et eloquentia ac mechanicum fere opus
11 omne ab eisdem Grecis sumptum est. Agriculturam, paucis adhuc cognitam, Saturnus intulit exul; deorum infaustus cultus ab Etruscis et Numa Pompilio habitus; leges publicas Athene primo, inde senatusconsultus et Cesares prebuere; sacerdotium summum religionemque sinceram a Ierosolimis attulit Simon Petrus; disciplinam autem militarem veteres excogitavere Romani, qua et armorum atque corporum robore et in rem publicam caritate integra orbis totius sibi quesivere imperium.

12 Literarum characteres satis ex dictis patet quoniam maioribus nostris Carmenta concesserit, cum iam ex arcada devenisset ytalica. Sic et gramatice facultatis prima dedisse semina creditum, que in ampliorem segetem successu temporum prisca traxere; quibus adeo fuit propitius Deus ut, hebraicis grecisque literis parte maxima glorie dempta, omnis quasi Europa amplo terrarum tractu nostris utatur. Quibus delinita¹³, facultatum omnium infinita splendent volumina, hominum gesta Deique magna perpetua servantur memoria ut, que vidisse nequimus ipsi, eis opitulantibus, cognoscamus. His vota nostra transmittimus et aliena cum fide suscipimus, his amicitias in longinquo iungimus et mutuis responsionibus

14 conservamus. He Deum — prout fieri potest — nobis
describunt; he celum terrasque et maria et animantia
cuncta designant; nec est quod queras possibile quod ab
his vigilans non possis percipere; harum breviter opere
15 quicquid amplitudine mentis complecti atque teneri non
potest, fidissime commendatur custodie. Que tamen, etsi
aliis ex his non nulla contingant, nil tamen nostris com-
mendabile aufertur. Ceterum ex tam egregiis dotibus
16 quedam perdidimus, quedam dedimus et non nulla ad-
huc fere nomine potius quam effectu tenemus. Verum,
quomodocunque de ceteris nostro crimine a fortuna
actum sit, nec germana rapacitas, nec gallicus furor,
nec astutia anglica, nec hispana ferocitas, nec alicuius
alterius nationis inculta barbaries vel insultus, hanc tam
grandem, tam spectabilem, tam oportunam latino no-
mini gloriam surripuisse potuit unquam, ut sui scilicet
iuris prima literarum possent aut auderent dicere ele-
menta et longe minus suum compertum fuisse grammati-
cam; quas, uti comperimus ipsi, sic etiam dedimus ultro,
17 nostro tamen semper insignita vocabulo. Unde fit ut,
quanto longius feruntur, tanto magis latini nominis am-
plientur laudes et honores, clariusque vetustissimi decoris
nobilitatis et ingenii testimonium deferunt et incorrup-
tum nostre perspicacitatis servant, etiam indignante bar-
barie, argumentum. Cuius tam eximii fulgoris, etsi Deo
datori gratias agere debeamus, multum tamen laudis ca-
ritatis et fidei Carmente debemus. Quam ob rem ne a
quoquam, tanquam ingrati, iure redargui possimus, ut
illud pro viribus in eternam memoriam efferamus piis-
simum est.

XXVIII. *De Pocris Cephali coniuge.*

- 1 Pocris Pandionis Athenarum regis nata¹ et Cephalo,
Eoli regis filio, nupta, uti avaritia sua pudicis matronis
exosa est, sic et viris accepta, quoniam per eam cetera-
2 rum mulierum vitium adaperitum sit. Nam cum leto
pioque amore vir et uxor iuvenes gauderent, eorum in-
fortunio factum est ut desiderio Cephali caperetur Aura,
seu potius Aurora quedam, ut placet aliquibus², spectande
pulchritudinis mulier, quem cupidine Pocris sue deten-
tum aliquandiu frustra in suam sententiam precibus
3 trahere conata est. Ex quo inquit indignans: — Penitebit
te, Cephale, adeo fervide dilexisse Pocrim: comperies, fa-
xo, si sit qui temptet, eam aurum amori preposuisse tuo —
Quod audiens iuvenis, experiri avidus, peregrinationem
longinquam fingens abiit flexoque in patriam gradu,
per intermedium³ muneribus constantiam temptavit uxo-
4 ris. Que, quantumcunque grandia sponderentur, impetu
primo movisse nequivere; eo tandem perseverante et
iocalia augente, ad ultimum hesitantem flexit animum,
illique nox optatique amplexus, si detur sponsum aurum,
5 promissi sunt. Tum Cephalus, merore consternatus, ape-
ruit quoniam dolo frivolum Pocris amorem interceptisset;
que, rubore conspersa et conscientia impulsa facinoris,
confestim in silvas abiit et se solitudini dedit. Iuvenis
autem amoris inpatiens, ultro venia data, precibus asper-
nantem revocavit in gratiam. Sed quid refert? Nulle sunt
6 indulgentie vires adversus conscientie morsus. Agebatur
Pocris in varios animi motus; et zelo percita, ne forte

id in se blanditiis Aurore vir ageret quod ipsa in illum auro mercata fuerat, clam per scopulos et abrupta montium iuga valliumque secreta venatorem consequi cepit.

7 Quod peragens contigit, dum inter vallium herbida camposque palustres latitans moveretur Pocris, credita a viro belua, sagitta confossa periit.

8 Ignoro quid dixerim potius: an nil esse potentius auro in terris, aut stolidius querere quod comperisse non velis. Quorum dum utrunque insipiens mulier approbat, sibi indelebilem notam et mortem invenit quam minime in-

9 quirebat. Sed, ut auri immoderatum desiderium sinam, quo stolidi fere trahimur omnes, queso, tam obstinato zelo correpti dicant quid inde sibi emolumenti sentiant,

10 quid decoris, quid laudis aut glorie consequantur. Meo quippe iudicio hec ridicula mentis est egritudo a pusillanimitate patientis originem ducens, cum non alibi viderimus quam hos penes, qui se adeo deiecte virtutis existimant ut facile sibi quoscumque preponendos fore concedant.

XXIX. De Argia Polinici coniuge et Adrasti regis filia.

1 Argia greca mulier, ab antiquis Argivorum regibus generosam ducens originem, Adrasti regis filia fuit et spectabili pulchritudine sua, uti de se contemporaneis letum spectaculum prebuit, sic et posteris integerrimum atque preclarum coniugalis amoris testimonium perenne reliquit; ob quod in nostros usque dies nomen eius fulgidum
2 precipua coruscatione devenit. Hec igitur, nupta Polinici filio Edipi, Thebarum regis, et exuli, cum iam ex illo Thessandrum peperisset filium, advertens eum ob fratris fraudem mordacibus agitari curis, facta anxietatum particeps, patrem iam senem non solum exoravit lacrimis precibusque, verum et armavit in Ethioclem, preter pac-

tionum leges cum fratre thebanum regnum occupantem tyrannice; et ne fatale responsum detrimentum susciperet, Euridici¹, Amphiorai vatis coniugi, preter naturam femineam liberalis effecta, pretiosum illud monile, matronis olim thebanis infaustum, ultro contulit; ex quo latitans patefactus Anphyoraus, in Thebas itum est, sed
 3 infelici omine. Nam post plurimam certaminum stragem, ceteris interfectis ducibus et Adrasto auxiliis nudato atque semifugato, cum inter cetera sordidi vulgi cesique cada-
 vera Polinici corpus insepultum iacere anxia coniunx audisset, extemplo regio abiecto splendore et mollicie thalami atque debilitate feminei sexus seposita, paucis
 4 comitantibus, arripuit iter in castra. Nec eam terruere insidentium itinera manus impie, non fere, non aves occisorum hominum sequentes corpora, non circumvolantes, ut arbitrantur stolidi, cesorum manes, nec – quod terribilius videbatur – Creontis imperantis edictum, quo cavebatur pena capitalis supplicii, ne quis cuiquam occisorum funebre prestaret officium; quin ardenti mestoque animo, nocte media, certaminis aream intrans, cesorum atque tetro odore redolentia corpora nunc hec nunc illa devolveret, ut parve facis auxilio ora tabentia dilectissimi viri cognosceret; nec ante destitit quam quod querebat
 5 invenerit. O mirum! Semesa iam facies armorum rubigine et squalore opletta pulvere et marcido iam cruore respersa, nulli iam edepol cognoscenda, amantissime coniugi occultari non potuit; nec infecti vultus sordes uxoris amovere potuerunt oscula, non voces, non lacrimas, non ignes Creontis imperium; nam cum sepe vitalem spiritum per oris oscula exquisisset lavissetque lacrimis fetidos artus et sepe vocibus in suos amplexus revocasset exanimem, flammis iam flagrantibus, ne quid

prii officii omissum linqueret, tradidit consumptumque urna condidit nec, igne patefacto pio facinore, severi regis subire gladium et catenas expavit.

- 6 Flevere persepe plurime virorum egritudines carceres paupertatem et infortunia multa, stante tamen spe mitioris fortune et amoto severioris pavore. Quod etsi laudabile videatur, extremum tamen dilectionis inditium dici non potest, ut Argie dici obsequia potuere. Hec hostiles petiit agros, dum flere posset in patria; fetidum tractavit cadaver, quod iniunxisse poterat aliis; flammis regium inpendit honorem, dum clam infodisse, qualitate temporis inspecta, satis erat; ululatus emisit femineos, ubi poterat pertransire tacita; nec quid speraret habebat
- 8 ex occiso exule, cum quid timeret adesset ab hoste. Sic verus amor, sic fides integra, sic coniugii sanctitas et illibata castitas suasisse potuere. Quo merito laudanda, commendanda et splendido extollenda preconio venit Argia.

XXX. *De Manthone Thyresie filia.*

- 1 Mantho, Thyresie, maximi Thebanorum vatis, filia,
 2 tempore Edipi regis filiorumque fuit insignis. Hec quidem sub patre magistro tam prompti atque capacis fuit ingenii, ut pyromantiam, vetustissimum Caldeorum, seu – ut volunt alii¹ – Nembroth inventum, adeo egregie discerneret, ut evo suo nemo melius flammaram motus colores et murmura, quibus, nescio quo dyabolico opere, futurorum dicunt demonstrationes inesse, cognosceret. Preterea
 3 fibras pecudum et taurorum iecinora et quorumcunque animalium exta perspicaci cognovit intuitu; tra-

xitque sepissime – ut creditum est – suis artibus spiritus immundos et inferorum manes coegit in voces et responsa dare querentibus. Sane cum iam bello cecidissent argivi reges qui Thebas obsederant², occupassetque Creon civitatis imperium, hec – ut placet aliquibus³ – regem novum fugiens, secessit in Asyam ibique Clarii Apollinis fanum, postea celeberrimum divinatione, instituit et Mopsum, inclitum sui seculi vatem, esto ex quo conceptum non prodat antiquitas, peperit. Alii vero aliter sentiunt⁴ dicuntque eam cum complicibus quibusdam suis, post thebanum bellum, errasse diu et tandem in Ytaliam devenisse ibique Tyberino iuncta cuidam, concepisse ex eo et peperisse filium, quem Cithconum⁵ dixere, a quibusdam Byanorem etiam vocitatum⁶; et inde cum prole in Cisalpinam Galliam transiecisse, ubi cum palustris loca, Benaco contermina lacui, comperisset suam⁷ naturam munita, seu ut suis cantationibus posset vacare liberius, seu vite residuum securius ducere, media in palude, in supereminente aquis solo, posuisse sedem et ibidem post tempus mortuam atque sepultam. Circa cuius tumulum aiunt Cithconum civitatem suis constituisse eamque de matris nomine Manthuum vocitasse.

7 Quidam vero arbitrati sunt⁸ eam in mortem usque constanti proposito virginitatem servasse: floridum quippe atque sanctissimum opus et laudabile plurimum, ni illud nephastis suis labefactasset artibus Deoque vero, cui dicanda est, virginitatem servasset⁹.

XXXI*. *De coniugibus Meniarum.*

1 Meniarum uxorum numerus ac nomina, seu coevorum scribentium desidia, seu annositatis vitio, nobis subtracta sunt; equidem indigne, cum non vulgari facinore meruerint in precipuam efferrī gloriam. Sed postquam
2 invidenti fortune sic visum est, qua poterimus arte,

di o
colle
defu

O
diato
della
Asia
Apo
ziona
antic
conc
abbi
teba
un
un f
e ch
Quiv
Bena
sede
geva
alle
vita
poi c
i suc
A
costa
e san
quel
onor

XX

Il
sottr
sia d
meri
ad e

ornabimus innominatas digno preconio easque pro viribus in memoriam posteritatis educere, tanquam meritas bene, conabimur.

- 3 Menie igitur fuere ex Iasonis atque Argonautarum sociis non minime nobilitatis splendidissimi iuvenes; qui cum, peracta expeditione colchida, redissent in Greciam, veteri relicto solo, apud Lacedemonios sibi delegere se-
- 4 des. Quibus non solum a Lacedemoniis amicabiliter concessa civitas est, verum inter patres et reipublice presidentes assumpti sunt. Cuius tam splendide munificentie successores minus memores, libertatem publicam igno-
- 5 miniose servituti velle subigere ausi sunt. Erant enim ea tempestate opulenti iuvenes, nec solum suo fulgore perspicui, verum et generosorum Lacedemonum affinitatibus septigemina¹ fulgebant luce. Nam inter alia erant ei spetiosissime coniuges a nobilissimis civibus ducentes originem, non edepol pars ultima mundani decoris; cui et clientele addebantur ingentes, ex quibus non gratiam publice patrie felicitati sensere, sed suis ascribentes meritis, eo se fatuitati² permisere evehi, ut ceteris se preferendos fore existimarent; ex quo in cupidinem corruere imperii; et hinc ad occupandam rem publicam temere
- 6 conatus exposuere suos. Quam ob causam, detecto crimine, capti carcerique traditi et capitali supplicio, tanquam hostes, damnati sunt autoritate publica. Et dum nocte sequenti, Lacedemonum veteri more, deberet illis a carnificibus mors inferri, meste flentesque coniuges pro liberatione damnatorum inauditum inivere consilium;
- 7 nec cogitato distulere operam dare. Squalidis igitur vestimentis velatoque ore, oplete lacrimis, cum iam in noctem occumberet dies, quoniam nobiles essent femine, intrandi carcerem perituros visure viros, facile a custodibus obtinuerunt licentiam. Ad quos cum advenissent,
- 9

non tempus consumpsere lacrimis et ploratu, sed repente explicato consilio, cum viris mutatis vestibus, velatisque illis femineo ritu faciebus, flentes, deiectis in terram oculis fingentesque mestitiam, noctis etiam suffragantibus tenebris, et reverentia, nobilibus feminis debita, deceptis custodibus, morituros emisere, ipsis damnatorum loco remanentibus; nec ante fraudis comperta est quam, venientibus suppliciorum ministris, ut damnatos in mortem educerent, pro viris femine comperte sint.

- 10 Grandis profecto mulierum fides et egregius amor; sed sinamus fraudis in custodes ludibrium, salutem damnatis exhibitam, quid patribus visum sit et quid inde secutum; sacri coniugalis amoris vires et audaciam mulierum paululum contemplemur.
- 11 Instituto nature, veteri et indissolubili nexu firmato, non nulli volunt dissidentium coniugum nullum fore perniciosius odium; sic et convenientium amorem excedere ceteros. Nam rationis igne succensus non urit ad insaniam, sed in complacentiam calefacit et tanta caritate corda copulat, ut eque semper cuncta nolint velintque; et tam placide assuetus unitati, ad continuationem sui nil omittit, nil agit tepide vel remisse; et si hostis fortuna sit, ultro labores et pericula subit et vigilantissimus in salutem meditatur consilia, remedia comperit et excudit fallacias, si exigat indigentia.
- 12 Hic suavissimus, etiam placido convictu firmatus, coniugum Meniarum tanto fervore inpulit animos, ut, quas nequissent ante vidisse, periclitantibus viris, ingenii pressis viribus, decipulas invenirent, instrumenta pararent, rerum ordinem, tempus rationemque agendorum ut oculatos severosque custodes deciperent; et, sublata sensualitatis nebula, advertentes quoniam nil honestum

pro salute amici omittendum sit, ex intimis cordis latebris excitata pietate, ut viros periculo eximerent, temerario ausu in id irent ut, quos publica damnaverat autoritas, pudicus coniugalis amor absolveret, quos carceri manciparat, emitteret, quos iam tenere dirum videbatur et capitale supplicium, e carnificum manu subtractos securitati viteque donaret; et, quod permaximum visum est, lusa legum potestate, decreto publico ac patrum autoritate et totius civitatis voto frustrato, ut quod optabant impleretur non expavere loco damnatorum subceptorum custodum imperio sese claudere. Non edepol tam sinceram fidem, amorem tam integrum admirari sufficio et ob id ratum habeo, si remisse amassent, si tenui fuissent astricto vinculo, cum illis per ocium domi torpere fas esset, hec tam grandia non fecissent. Attamen, ut multa paucis claudam, has asserere audeo veros certosque fuisse viros. Meniasque iuvenes, quas simulabant, feminas extitisse³.

XXXII. De Penthessilea regina Amazonum.

Penthesilea virgo Amazonum regina fuit, et successit Orythiæ et Anthyopi reginis: quibus tamen procreata parentibus, non legi¹. Hanc aiunt, oris incliti spreto decore et superata mollicie feminei corporis, arma induere maiorum suarum aggressam; et auream cesariem tegere galea ac latus munire fætra; et militari, non muliebri, ritu currus et equos ascendere; seque pre ceteris preteritis reginis mirabilem exhibere, viribus et disciplina, ausa est.

sua
tiv
dai
la t
lor
con
gli
orn
re
alla
deb
cret
osar
cere
dei
D
con
tegr
ama
lega
inve
della
ferm
min
sem

XX

La
cesse
letto
zanc
bido
sue
cing
guis
e. dis

- 2 Cui nec ingenium validum defuisse constat, cum legatur²
securis usum, in seculum usque suum incognitum, <eius>
- 3 fuisse compertum. Hec – ut placet aliquibus³ – audita
troiani Hectoris virtute, invisum ardentem amavit, et cu-
pidine, in successionem regni, inclite prolis ex eo susci-
piendi, in tam grandem oportunitatem cum maxima
4 suarum copia eius in auxilium adversus Graios facile
provocata descendit. Nec eam clara grecorum principum
perterruit fama, quin Hectori armis et virtute cupiens
quam formositate placere, sepissime certamina frequen-
tium armatorum intraret; et non nunquam hasta pro-
sternere, quandoque obsistentes gladio aperire et persepe
arcu versas in fugam turmas pellere et tot tanque gran-
5 dia viriliter agere, ut ipsum spectantem aliquando Her-
culem in admirationem sui deduceret. Tandem dum in
confertissimos hostes virago hec die preliaretur una, se-
que ultra solitum tanto amasio dignam ostenderet, multis
6 ex suis iam cesis, letali suscepto vulnere, miseranda me-
dios inter Grecos a se stratos occubuit. Alii vero volunt⁴
eam, Hectore iam mortuo, applicuisse Troiam et ibidem
– ut scribitur – acri in pugna cesam.
- 7 Essent qui possent mirari mulieres, quantumcunque
armatas, in viros unquam incurrere ausas, ni admiratio-
nem subtraheret quoniam usus in naturam vertatur al-
teram, quo hec et huiusmodi longe magis in armis ho-
mines facte sunt, quam sint quos sexu masculos natura
fecit, et ociositas et voluptas vertit in feminas seu le-
pores galeatos⁵.

XXXIII. *De Polysena Priami regis filia.*

- 1 Polysena virgo Priami, regis Troianorum, ex Hecuba fuit filia, tam floride pulchritudinis adulescentula, ut severo pectori Achillis Peliadis flammam immictere poterit cupidinis eumque, matris Hecube fraude, in suam necem nocte solum in templum usque Apollinis Tymbrei
- 2 deducere. Ob quam minus debito lapsis troianis viribus et Ylione deiecto, a Neopholemo in piaculum manium patris et ad eius tumulum deducta est; ibique – si maiorum literis fides ulla prestari potest¹ – videns acrem iuvenem expedissee gladium, flentibus ceteris circumstantibus, innocens adeo constanti pectore et intrepido vultu iugulum prebuit, ut non minus admiratio fortitudinis eius quam pietas pereuntis moveret animos.
- 3 Magnum quippe et memoratu dignum nequivisse tenella etate, sexus femineus, mollicies regia, mutata fortuna, grandem pressisse virginis animum et potissime sub victoris et hostis gladio, sub quo non nunquam egregiorum virorum nutant et persepe deficiunt animosa pectora.
- 4 Crediderim facile hoc generose nature opus, ut ostenderet hac mortis parvipensione quam feminam produxisset, ni tam cito hostis surripisset fortuna².

XXXIV. *De Hecuba regina Troianorum.*

- 1 Hecuba Troianorum preclarissima regina fuit, eque perituri splendoris fulgor eximi^{us} et miseriarum certissimum documentum. Hec secundum quosdam¹ Dymantis Aonis filia extitit. Alii vero Cipsei regis Tracie volunt², quod quidem et ipse arbitror, cum sic opinetur a pluribus. Nupsit hec virgo Priamo Troianorum regi

illustri, et ex eo mixtim utriusque sexus concepit peperitque filios decem et novem, inter quos iubar illud eximium Frigie probitatis Hector; cuius tantus fuit miserie fulgor, ut non se tantum eterna fama splendidum faceret, quin imo et parentes patriamque perenni nobilitaret gloria. Verum non tantum felicitis regni decore ac multiplicis prolis serenitate fulgida facta est, quin, urgente adversa fortuna, orbi toto longe deveniret cognita.

4 Hectorem nempe dilectissimum sibi et Troilum adolescentem et iam maiora viribus audentem, manu Achillis cesos et ea cede regni solidam basem fere eversam mestissime flevit. Sic et a Pyrro Paridem trucidatum, inde auribus naribusque truncatum Deyphebum atque fede examinatum, Ylyonem igne cremari danao, Polytem patris in gremio confodi, Priamum ipsum senem secus domesticas aras exenterari, Cassandram filiam, Andromacamenurum seque captivam ab hostibus trahi, Polysenam ante Achillis tumulum obtruncari, Astianactem nepotem ex latebris surreptum saxo illidi miseranda conspexit. Et postremo tracio in litore tumulatum adolescentulum Polydorum, Polymestoris fraude occisum, comperit atque

7 flevit. Quibus tot tanque immanibus oppressa doloribus in rabiem versam volunt aliqui³ traciosque per agros ritu ululasse canum; et sic mortuam et in tumulo hellespontiaci litoris, cui nomen a se Cynosema, sepultam. Non nulli dicunt⁴ in servitutem ab hostibus cum reliquis tractam et, ne miseriarum illi particula deesset ulla, vidisse ultimo Cassandram, occiso iam Agamenone, Clitemestre iugulari iussu.

XXXV. *De Cassandra Priami Troianorum regis filia.*

1 Cassandra Priami fuit, Troianorum regis, filia. Huic quidem — ut vetustas asserit¹ — vaticinii mens fuit, seu

2 quesita studiis, seu Dei dono, seu potius dyabolica fraude,
 non satis certum est. Hoc tamen affirmatur a multis²,
 eam longe ante rapinam Helene, audaciam Paridis et
 adventum Tyndaridis et longam civitatis obsidionem et
 postremam Priami atque Ylionis desolationem persepe
 et clara cecinisse voce; et ob hoc, cum nulla dictis suis
 prestaretur fides, a patre et fratribus verberibus casti-
 gatam volunt³; ac etiam fabulam inde confictam, eam sci-
 licet ab Apolline dilectam et in eius concubitum requi-
 sitam; quem se prestaturam promississe dicunt, si ab
 3 eodem ante eidem futurorum notitia prestaretur. Quod
 cum suscepisset negassetque promissum, nec Apollo
 posset auferre concessum, aiunt⁴ illum muneri adiecisse
 neminem quod diceret crediturum; et sic factum est ut
 quod diceret tanquam fatue dictum crederetur a cunctis.
 4 Hec aut~~em~~ nobili cuidam Corebo desponsata iuveni,
 prius illum in bello perdidit quam ab eo susciperetur in
 thalamum⁵; et demum, pereuntibus rebus, captiva Aga-
 menoni cessit in sortem. A quo cum Micenas traheretur,
 eidem cecinit sibi a Clitemestra preparatas insidias atque
 5 mortem. Cuius verbis cum fides daretur nulla, post mille
 maris pericula, Micenas cum Agamenone devenit, ubi,
 eo Clitemestre fraude ceso, et ipsa eiusdem Clitemestre
 iussu iugulata est⁶.

XXXVI. De Clitemestra Micenarum regina.

1 Clitemestra Tyndari, regis Oebalie, filia¹ fuit ex Leda
 et Castoris atque Pollucis et Helene soror, virgoque nup-
 2 sit Agamenoni, Micenarum regi. Que etsi genere satis
 et coniugio clara esset, nephario tamen ausu clarior facta
 est. Nam imperante Agamenone viro Grecorum copiis
 apud Troiam, cum ex eo iam plures filios peperisset,
 ociosi atque desidis iuvenis Egysti, olim Thiestis ex Pe-
 lopia filii, qui ob sacerdotium abstinebat ab armis, in
 concupiscentiam incidit; et – ut placet aliquibus² – Nau-

- plii senis, Palamedis olim patris, suasionibus, eius in amplexus et concubitum venit. Ex quo scelere secutum est ut, seu timore ob patratum facinus redeuntis Agamenonis, seu amasii suasionem et regni cupidinem, seu indignationis concepte ob Cassandram, quae ab Agamemone deducebatur Micenas, animosa mulier armato animo et fraudibus temerario ausu surrexit in virum eumque victorem Ylii redeuntem et maris tempestatibus fessum, ficta oris letitia, suscepit in regiam; et – ut quibusdam placet – cenantem et vino iam forte madentem percuti iussit ab adultero ex insidiis prodeunte. Alii autem dicunt⁴, cum recubaret, vestimentis victoriae quesitis implicitus, quasi grecanicis festum clarius esset futurum, placide adultera coniunx illi suasit ut patrias indueret vestes et quas ipsa in hoc ante confecerat; easque exitu capiti<s> carentes audax porrexit eidem; et cum iam brachia manicis iniectisset vir querereturque circumvolutus unde posset emictere caput, semiligatus adultero percussori, ab eadem suadente, concessus est et sic, eo neminem vidente, percussus est. Quo facto regnum occupavit omne et cum adultero Egysto per septennium imperavit.
- 5 Sane cum excrevisset interim Horestes, Agamenonis ex ea filius, quem clam servaverant a furore matris amici, animumque in necem patris ulciscendam sumpsisset, tempore sumpto eam cum adultero interemit.
- 6 Quid incusem magis nescio: scelus an audaciam? Primum, pregrande malum non meruerat vir inclitus; secundum, quanto minus decebat perfidam mulierem, tanto abominabile magis: Habeo tamen quid laudem, Horestis scilicet virtutem, quae diu sustinere passa non est a pietate incestae matris retrahi quin in inmeriti patris necem animosus ultor irrueret et in male meritam matrem filius

ageret quod minus meritis genitor ab adultero sacerdote, incesta imperante femina, passus fuerat; et eorum, quorum imperio et opere paternus sanguis effusus fuerat, ut in autores verteretur scelus, effuso sanguine piaretur.

XXXVII. *De Helena Menelai regis coniuge.*

- 1 Helena tam ob suam lasciviam – ut multis visum est – quam ob diuturnum bellum ex ea consecutum, toto orbi notissima femina, filia fuit Tyndari¹, Oebalie regis, et Lede, formosissime mulieris, et Menelai Lacedemonum
- 2 regis coniunx. Huius – ut omnes aiunt veteres greci latini que post eos² – tam celebris pulchritudo fuit ut pre-
- 3 ponatur facile ceteris. Fatigavit enim – ut reliquos sinam – divini ingenii virum Homerum, ante quam illam posset secundum precepta satis convenienter describere carmine. Preterea pictores et sculptores multiplices egregii omnes eundem sumpserunt laborem ut tam eximii decoris saltem
- 4 effigiem, si possent, posteritati relinquerent. Quos inter, summa conductus a Crotoniensibus pecunia, Zeussis heracleotes, illius seculi famosissimus pictor et prepositus ceteris, ad illam pinnicula formandam, ingenium omne artisque vires exposuit; et cum, preter Homeri carmen et magnam undique famam, nullum aliud haberet exemplum, ut per hec duo de facie et cetero persone statu potuerat mente concipere, excogitavit se ex aliis plurium pulcherrimis formis divinam illam Helene effigiem posse percipere et aliis poscentibus designatam ostendere; et ostensis postulanti a Crotoniatibus, primo formosissimis pueris et inde sororibus, ex formosioribus quinque precipuo decore spectabiles selegit; et collecta secum ex pulchritudine omnium forma una, totis ex ingenio celebri emunctis viribus, vix creditum est satis plene quod optabat arte potuisse percipere³. Nec ego miror: quis enim
- 5

- picture vel statue pinniculo aut celo potuerit inscribere letitiam oculorum, totius oris placidam affabilitatem, celestem risum motusque faciei varios et decoros secundum verborum et actuum qualitates? Cum solius hoc nature officium sit. Fecit ergo quod potuit; et quod pinxerat, tanquam celeste simulacri decus, posteritati reliquit. Hinc acutiores⁴ finxere fabulam eamque ob sydereum oculorum fulgorem, ob invisam mortalibus lucem, ob insignem faciei candorem aureamque come volatilis copiam, hinc inde per humeros petulantibus recidentem cincinnulis, et lepidam sonoramque vocis suavitatem nec non et gestus quosdam, tam cinnamei roseique oris quam splendide frontis et eburnei gucturis ac ex invisis delitiis pectoris assurgentis, non nisi ex aspirantis concipiendis aspectu, Iovis in cignum versi descripsere filiam, ut, preterquam a matre suscepisse poterat formositatem, intelligeretur ex infuso numine quod pinniculis coloribusque ingenio suo imprimere nequibant artifices. Ab hac tam spectanda pulcritudine in Laconas Theseus ab Athenis evocatus ante alios, virginem et etate tenellam, in palestra patrio ludentem more⁵, audax rapuit; et etsi preter oscula pauca eidem auferre nequiverit, aliqualem tamen labefactate virginitatis iniecit notam. Que fratribus ab Eletra Thesei matre, seu – ut volunt alii⁶ – a Protheo rege egyptio, absente Theseo, repetentibus restituta; et tandem matura viro Menelao, Lacedemonum regi, coniugio iuncta est, cui Hermionam⁷ filiam peperit unicam. Post hec, fluentibus annis, cum redisset Ylionem Paris, qui ob somnium pregnantis matris in Yda fuerat expositus, et in lucta Hectorem fratrem superasset non cognitus, mortem, crepundiis ostensis⁸ et a matre cognitis, evitasset, memor sponsionis spetiosissime coniugis sibi a Venere, ob

- latam a se apud Ydam sententiam⁹, seu — ut alii volunt¹⁰ — postulaturus Hesyonom, fabrefactis ex Yda navibus, regio comitatu sociatus, transfretavit in Greciam et a Menelao fuit susceptus hospitio. Ibi cum vidisset Helenam celesti decore conspicuam atque regio in cultu lascivientem seque intueri cupientem, captus illico et ex moribus spe sumpta, captatis temporibus, scintillantibus fervore oculis, furtim impudico pectori ignem sue dilectionis ingressit. Ceptisque fortuna favit: nam, exigente oportunitate, eo relicto, Cretam Menelaus perrexerat.
- 10 Quam ob rem placet aliquibus¹¹, eis equis flammis urentibus, ex composito factum esse ut Paris ignem, per quietem visum ab Hecuba, portaret in patriam et vaticinia adimpleret; maxima cum parte thesaurorum Menelai, noctu, ex laconico litore, seu — ut aliis placet¹² — ex Citharea, ibidem vicina insula, dum <erat> in templo quodam, patrio ritu, ob sacrum conficiendum, Helenam vigilantem raperet parateque classi imponeret; et cum ea post multa pericula deveniret in Troiam: ubi cum precipuo honore a Priamo suscepta est, eo extimante potius notam iniurie abstersisse ob detentam a Thelamone Hesionam, quam postremam regni sui desolationem suscepisse in patria. Hac huius illecebra mulieris universa
- 12 Grecia commota est; et cum gray principes omnes Paridis potius iniuriam ponderarent quam Helene lasciviam, ea frustra repetita sepius, in Troie excidium coniurarunt unanimes; collectisque viribus, cum mille vel amplius navibus, armatorum honustis, litus inter Sygeum et Retheum, promontoria Frigie, occupavere et Ylionem
- 13 obsederunt, frustra obsistentibus Frigiis. Helena quidem quanti foret sua formositas ex muris obsesse civitatis vidisse potuit, cernens litus omne completum hostibus et igne ferroque circumdesolari omnia, populos inire certamina ac per mutua vulnera in mortem iri et tam troiano

- 14 quam greco sanguine cuncta fedari. Que quidem tam pertinaci proposito repetita est atque detenta, ut, dum non redderetur, per decennium cede multorum nobilium cruenta perseveraret obsidio. Qua stante, Hectore iam mortuo et Achille, atque a Pyro, acerrimo iuvene, trucidato Paride, quasi parvum sibi visum sit peccasse semel, Helena secundas inivit nuptias nupsitque Deyphebo iuniori. Tandem cum proditione tentaretur quod
- 15 armis obtineri non posse videbatur, hec, que obsidioni causam dederat, ut opus daret excidio et ad viri primi gratiam promerendam, in eandem volens sciensque devenit; et cum dolo simulassent Greci discessum, Troianis preteritis fessis laboribus et nova letitia festisque epulis victis somnoque sepultis, Helena choream simulans accensa face in tempore ex arce revocavit intentos. Qui redeuntes, cum tacite semisopitam urbem reseratis ianuis intrassent, ea incensa et Deyphebo fede ceso, Helenam post vigesimum a raptu annum Menelao restituere coniugi¹⁸.
- 16 Alii vero asserunt¹⁴ Helenam non sponte sua a Paride raptam et ob id a viro meruisse suscipi. Qui cum ea Greciam repetens, a tempestate et adverso vento agitata plurimum, in Egyptum cursum vertere coactus, a Polibo rege susceptus est. Post hoc sedatis procellis in Lacedemona cum reacquisita coniuge fere post octavum
- 17 annum a desolato Ylione susceptus est. Ipsa autem quam diu post hec vixerit, aut quid egerit, seu quo sub celo mortua sit, nusquam legisse recordor.

XXXVIII. *De Circe Solis filia.*

- 1 Circes, cantationibus suis in hodiernum usque famosissima mulier, ut poetarum testantur carmina¹, filia fuit Solis et Perse nynphe, Oceani filie, sororque Oethe Colcorum regis: Solis, ut arbitror, ideo filia dicta, quia singulari floruerit pulchritudine, seu quia circa notitiam herbarum fuerit eruditissima, vel potius quia prudentissima in agendis: que omnia solem, variis habitis respectibus, dare nascentibus mathematici arbitrantur. Quo autem pacto, relictis Colcis, Italiam petierit, minime legisse memini. Eam Etheum Volscorum montem, quem de suo nomine dicimus in hodiernum usque Circeum, incoluisse omnes testantur historie²; et cum nil preter poeticum legatur ex hac tam celebri muliere, recitatis succincte poeticis, quo prestabitur ingenio mentem excutiemus
- 2 credentium. Volunt igitur ante alia quoscunque nautas, seu ex proposito, seu tempestatis impulsu, ad dicti montis, olim insule, litora applicantes, huius artibus cantatis carminibus, seu infectis veneno poculis, in feras diversarum specierum fuisse conversos; et hos inter vagi Ulixis
- 3 fuisse socios, eo, Mercurii mediante consilio, servato. Qui cum evaginato gladio mortem minaretur venefice, socios reassumpsisse in formam redactos pristinam et per annum contubernio usus eiusdem, ex ea Thelegonum suscepisse filium dicunt³; et ab ea plenum consilii discessisse.
- 4 Quo sub cortice hos existimo latere sensus. Sunt qui dicant⁴ hanc feminam haud longe a Caieta, Campanie oppido, potentissimam fuisse viribus et sermone, nec magni facientem, dum modo aliquid consequeretur optatum, a nota illesam servasse pudicitiam; et sic multos ex applicantibus litori suo blanditiis et ornatu sermonis

non solum in suas illecebras traxisse, verum alios in rapinam et pyrraticam inpulisse, non nullos, omni honestate postposita, ad exercenda negotia et mercimonia dolis incitasse, et plures ob sui singularem dilectionem in superbiam extulisse. Et sic hi, quibus infauste mulieris opera humana subtracta videbatur ratio, eos ab eadem in sui facinoris feras merito crederetur fuisse conversos. Ex quibus satis comprehendere possumus, hominum mulierumque conspectis moribus, multas ubique Cyrces esse et longe plures homines lascivia et crimine suo versos in beluas. Ulixes autem, Mercurii consilio predoctus, prudentem virum satis evidenter ostendit, quem adulantium nequeunt laqueare decipule, quin imo et documentis suis laqueatos persepe solvit a vinculo. Reliquum satis patet ad hystoriam pertinere: qua constat Ulixem aliquandiu permansisse cum Circe. Fertur⁵ preterea hanc eandem feminam Pici, Saturni filii, Latinorum regis, fuisse coniugem eumque augurandi docuisse scientiam, et ob zelum, quia Pomonam nympham adamaret, eum in avem sui transformasse nominis. Erat enim illi domesticus picus avis, ex cantu cuius et motibus summebat de futuris augurium; et, quia secundum actus pici vitam duceret, in picum versus dictus est⁶. Quando, seu quo mortis genere aut ubi hec defuncta sit Circes, compertum non habeo.

XXXIX. *De Camilla Volscorum regina.*

1 Camilla insignis et memoratu dignissima virgo fuit et Volscorum regina. Hec ex Methabo Volscorum rege antiquissimo et Casmilla coniuge genita, nascens matri mortis causa fuit; nam cum enixa parvulam moreretur, a Methabo patre, una tantum ex materno nomine dempta
2 litera, Camillam filiam nuncupavit in sui solatium. Huius quidem virginis a natali suo die severa fortuna fuit; nam

paululum post matris funus, Methabus, Privernatum civium suorum repentina seditione regno pulsus, nil, fugam arripiens, preter parvulam hanc filiam suam, sibi pre ceteris rebus dilectam, asportasse in exilium potuit.

- 3 In quod cum solus pedesque miser effugeret et in ulnis sociam deportaret Camillam, ad Amasenum fluvium¹, pridiano imbri tumentem, devenit; nec cum, onere infantule prepeditus, posset enare, in oportunum devenit consilium, porrigente Deo qui celebrem futuram virginem ignobili assummi fato nolebat. Illam igitur suberis cortice involutam iaculo, quod forte ferebat, alligavit atque Dyane devovit, si servasset incolumem; et vibratum totis viribus brachio iaculum, cum filia, in ripam transiecit adversam, quam evestigio nando secutus est; et cum illam Dei munere comperisset illesam, in miseria letus, silvarum petiit latebras nec absque labore plurimo parvulam educavit lacte ferino². Que cum in validiorem evasisset etatem, tegere ferarum corpus cepit exuviis et tela vibrare lacertis fundasque circumagere, arcus tendere, gestare pharetras, cursu cervos capreasque silvestres insequi atque superare, labores femineos omnes despiciere, virginitatem pre ceteris inviolatam servare, iuvenum amores ludere et connubia potentum procerum omnino respuere ac sese totam Dyane obsequio, cui pater devoverat, exhibere. Quibus exercitiis durata virgo, in patrium revocata regnum, servavit robore inflexo propositum. Tandem cum a Troia veniens Eneas Lavinam sumpsisset in coniugem, et ob id bellum inter eum Turnumque rutulum esset exortum, congregantibus eis undique copias, Camilla, Turni partibus favens, cum grandi Volscorum agmine venit auxiliatrix eidem; et cum sepius armata irruisset in Teucros³ et die una acriter pugnans multos occidisset ex eis, et novissime Corebum⁴ quendam, Cybelis sacerdotem, armorum eius avida, sequeretur, ab Arrunte quodam ex hostibus, sagitta sub papilla letaliter percussa, maximo

Rutulorum damno moribunda collapsa est; et sic inter amata exercitia expiravit⁵.

- 7 Hanc intueantur velim puellule hodiernae; et dum sui iuris virginem adultam et pro libito nunc latos agros, nunc silvas et lustra ferarum accintam faretra discurrentem, labore assiduo lascivias illecebris appetitus prementem, delicias atque molliciem accuratas offas et elaborata pocula fugientem et constantissimo animo coevorum iuvenum, non dicam amplexus, sed verba etiam respicientem viderint, monite discant quid eas in domo patria, quid in templis, quid in theatris, in quibus spectantium multitudo et severissimi morum censores conveniunt, deceat; minus quidem honestis negare aures, os taciturnitate frenare, oculos gravitate compescere, mores componere et gestus omnes suos honestatis mole comprimere, ocia, commesationes, lautitias nimias, choreas et iuvenum vitare consortia; sentiantque quoniam nec optare quod libet, nec quod licet agere sanctum sit aut castitati conforme; ut prudentiores facte et laudabili virginitate florentes in sacras nuptias mature, maioribus obtemperantes suis, deveniant⁶.

XL. De Penelope Ulixis coniuge.

- 1 Penelopes Ycari regis filia fuit¹ et Ulixis strenuissimi viri coniunx: illibati decoris atque intemerate pudicitie
2 matronis exemplum sanctissimum et eternum. Huius quidem pudoris vires a fortuna acriter agitate, sed frustra, sunt; nam cum iuvenula virgo, et ob venustatem forme plurimum diligenda, a patre iuncta fuisset Ulixi peperissetque ex eo Thelemacum; et ecce in expeditionem troiani belli vocatus, imo vi fere tractus, Ulixes, ab eo cum Laerte patre iam sene et Anthyclia matre et parvo filio relicta est.

- 3 Sane, perseverante bello, nullam preter decennem vi-
 duitatis iniuriam passa est. Attamen, Ylione deiecto,
 cum repetentes domum proceres aut in scopulos tem-
 pestate maris illisos, aut in peregrinum litus impulsos
 aut undis absortos, seu paucos in patriam receptos,
 fama monstraret, solius Ulixis erat incertum quo cur-
 4 sum tenuissent naves. Quam ob rem cum expectatus
 diu non reverteretur in patriam, nec appareret ab ullo
 usquam visum, mortuus existimatus est; qua creduli-
 tate Anthyelia genitrix miseranda, ad leniendum do-
 5 lorem, vitam terminavit laqueo. Penelopes autem, etsi
 egre plurimum ferret viri absentiam, longe tulit egrius
 6 sinistram mortis eius suspicionem. Sed post multas la-
 crimas et Ulixem frustra vocatum sepiissime, inter senem
 Laertem et Thelemacum puerum in castissimam et per-
 petuam viduitatem senescere firmato animo disposuit.
- 7 Verum cum et forma decens moresque probabiles et
 egregium genus ad se diligendam atque concupiscendam
 quorundam nobilium ex Ythachia atque Cephalania et
 Etholia provocasset animos, plurimum instigationibus
 8 eorum vexata est. Nam cum in dies spes vite Ulixis aut
 reditus eiusdem continuo videretur minui, eo ventum est
 ut, abeunte rus ob fastidium procatorum Laerte, pro-
 catores ipsi Ulixis occuparent regiam et Penelopem pre-
 cibus atque suasionibus pro viribus, et sepiissime, in suum
 9 provocarent coniugium. Ast mulier, metuens ne forte
 sacri pectoris violaretur propositum, cum iam cerneret
 viam negationibus auferri, divino profecto illustrata lu-
 mine, terminis et astutia infestis, saltem ad tempus, fal-
 lendos esse arbitrata est; petiit instantibus sibi tam diu
 liceret expectare virum donec telam, quam more regalium
 10 mulierum ceperat, perfecisse posset. Quod cum facile con-
 cessissent competitores egregii, ipsa femineo astu quic-
 quid in die solerti studio texens videbatur operi iungere,
 11 clam revocatis filis, subtrahebat in nocte. Qua arte cum
 eos in regia Ulixis bona assiduis conviviis consumentes

aliquandiu lusisset, nec iam amplius videretur locum fraudi posse prestari, Dei pietate factum est ut ex Pheycum² regno navigans, post vigesimum sui discessus annum, solus et incognitus Ulixes Ythachiam veniret pastoresque suos scitaturus rerum suarum statum adiret; et cum ex astutia pauper incessisset habitu, a Sybote³ iam sene porcario suo comiter susceptus, ab eodem referente fere omnem rerum suarum comprehendit seriem et Thelemacum a Menelao redeuntem vidit seque clam illi cognitum fecit et consilium suum aperuit omne; factumque est ut a Sybote incognitus deduceretur in patriam. Quo cum vidisset quo pacto rem suam traherent procatores atque pudicam Penelopem eorum renuentem coniugium, irritatus, cum Sybote subulco et Phylitia opulione suo atque Thelemaco filio, clausis regie ianuis, in procatores convivantes insurgens, Eurimacum, Polibi filium, et Anthinoum, Anphinonem atque Clisippum sarmium, Agelaum aliosque, frustra veniam exorantes, una cum Melantheo caprario suo, hostibus arma ministrante, atque mulieribus domesticis, quas noverat cum procatibus contubernium habuisse, occidit; suamque Penelopem ab insidiis procantium liberavit. Que tandem, cum vix eum recognoscere potuisset, summo perfusa gaudio, diu desideratum suscepit. Vult tamen Lycophron quidam, novissimus poetarum ex Grecis, hanc suasionibus Nauplii senis, ob vindictam occisi Palamedis filii sui, fere omnes Grecorum coniuges lenocinio in meretricium deducentis, Penelopem cum aliquo ex procatibus in amplexu et concubitu venisse. Quod absit ut credam, celebrem castimonia multorum autorum literis mulierem, unius in contrarium asserentis, Penelopem preter castissimam extitisse⁴. Cuius quidem virtus tanto clarior atque commendabilior quanto rarior invenitur et, maiori impulsa certamine, perseveravit constantior inconcussa.

XLI. *De Lavinia* Laurentum regina.*

- 1 Lavinia Laurentum regina, genus a Saturno cretensi ducens, Latini regis et Amate coniugis eius filia fuit unica; et tandem Enee, strenuissimi Troianorum ducis, coniunx, magis belli Enee Turnique rutuli causa clara
- 2 quam alio facinore suo. Hec equidem ob insigne formositatis sue decus et patrium regnum, cui successura videbatur, a Turno Rutulorum rege ardentissimo iuvene in coniugium instantissime petebatur eique ex eo spem fecerat Amata mater, que, avia, desiderio nepotis favebat
- 3 inpense. Sane Latinus augurandi peritus, cum ab oraculo suscepisset filiam extero duci tradendam coniugio, tardius ibat in votum; quin imo cum a Troia profugus advenisset Eneas, Latinus, tam ob generis claritatem quam ob oraculi monitus, eidem poscenti amicitiam spondit
- 4 et filiam. Quam ob rem inter Eneam Turnumque bellum suscitatum est; et post multa certamina obtinentibus Troianis per vulnera et sanguinem mortemque plurimum nobilium, ab Enea in Lavinie nuptias itum est, mortuam iam ob indignationem Amata laqueo¹.
- 5 Sunt tamen qui velint² bellum post nuptias exortum, sed, qualitercunque gestum sit, constat Laviniam ex Enea clarissimo principe concepisse filium et, eo ante diem partus apud Numicum fluvium rebus humanis subtracto³, cum Ascanium privignum regnantem timeret, secessisse in silvas et ibi postumum peperisse atque – ut
- 6 volunt aliqui⁴ – Iulium nominasse Silvium. Sane cum mitior credito esset in novercam Ascanius et sibi Albam civitatem condidisset, ultro secedens Lavinie regnum patrium liquit, quod Lavinia, veterem pectori generositatem gerens, honeste atque pudice vivens summa cum dili-

- gentia tenuit⁵ illudque tam diu servavit donec Silvio pu-
 7 bescenti resignaret in nichilo diminutum. Volunt tamen
 aliqui⁶ eam a silvis revocatam Melampodi cuidam nup-
 sisse et Silvium ab Ascanio fraterna benivolentia educatum.

XLII. *De Didone seu Elissa Cartaginensium regina.*

- 1 Dido, cui prius Elyssa nomen¹, Cartaginis eque condi-
 trix et regina fuit. Huius quidem in veras laudes, pau-
 lulum ampliatis fimbriis, ire libet, si forte paucis lite-
 2 rulis meis saltem pro parte notam, indigne obiectam de-
 cori sue viduitatis, abstergere queam. Et ut altius in
 suam gloriam aliquantisper assummam, Phenices, ut satis
 vulgatum est, populi industria preclarissimi, ab extrema
 fere Egypti plaga in syrium venientes litus, plurimas et
 preclaras ibidem condidere urbes. Quibus inter alios rex
 fuit Agenor, nostro, nedum suo, evo prefulgidus fama,
 a quo genus Didonis inclitum manasse creditum est².
 3 Cuius pater Belus³ Phenicum rex cum, Cypro insula
 subacta, clausisset diem, eam virgunculam cum Pygma-
 leone⁴ fratre grandiusculo Phenicum reliquit fidei. Qui
 Pygmaleonem constituentes genitoris in solium, Elyssam,
 puellulam et forma eximiam, Acerbe seu Syceo vel Sy-
 carbe – ut dicunt alii⁵ – Herculis sacerdoti, qui primus
 erat post regem apud Tyrios honor, coniugio iunxere.
 4 Hi autem invicem sanctissime se amarunt. Erat pre ceteris
 mortalibus cupidissimus et inexplebilis Pygmalion auri,
 sic et Acerba ditissimus; esto, regis avaritia cognita, illud
 occultasset latebris. Verum cum famam occultasse ne-
 quiverit, in aviditatem tractus, Pygmalion, spe potiundi,
 5 per fraudem occidit incautum. Quod cum cognovisset
 Elyssa, adeo impatienter tulit ut vix abstineret a morte.
 Sane cum multum temporis consumpsisset in lacrimis

et frustra sepius dilectissimum sibi vocasset Acerbam atque in fratrem diras omnes execrationes expetisset, seu in somniis monita – ut placet aliquibus⁶ – seu ex proprio mentis sue consilio, fugam capessere deliberavit, ne forsitan et ipsa avaritia fratris traheretur in necem; et posita feminea mollicie et firmato in virile robur animo, ex quo postea Didonis nomen meruit, Phenicum lingua sonans quod virago latina⁷, ante alia non nullos ex principibus civitatum, quibus variis ex causis Pygmalionem sciebat exosum⁸, in suam deduxit sententiam; et sumpta fratris classe, ad eam transferendam, seu in aliud, preparata, confestim navalibus compleri sotiis iussit et nocte, sumptis thesauris omnibus quos viri noverat et quos fratri subtraxisse potuit, clam navibus imponi fecit et excogitata astutia, pluribus involucris harena repletis⁹, sub figmento thesaurorum Sycei, videntibus omnibus, easdem honeravit; et cum iam altum teneret pelagi, mirantibus ignaris, in mari¹⁰ proici involucra iussit; et lacrimis se mortem, quam diu desideraverat, thesaurorum Acerbe summersione adinvenisse testata est, sed sotiis compati, quos non dubitabat, si ad Pygmalionem irent, diris suppliciis una secum ab avarissimo atque truci rege scarnificari; sane si secum fugam arripere vellent, non se illis et eorum oportunitatibus defuturam asseruit. Quod miseri audientes naute, etsi egre natale solum patriosque penates linquerent, timore tamen seve mortis exterriti, in consensum exilii venere faciles; et, flexis proris, ea duce, in Cyprum ventum est, ubi virgines Veneri in litore libamenta, suorum more, solventes¹¹, ad solatium iuventutis et prolem procreandam rapuit; et Jovis antistitem cum omni familia premonitum, et magna huic

- fuge subsecutura vaticinantem, socium peregrinationis
 7 suscepit. Et iam Creta post tergum et Sycilia a dextris
 relictis, litus flexit in affrum et, Massuliorum oram ras-
 dens, sinum intravit, postea satis notum, quo tutam na-
 vibus stationem arbitrata, dare pausillum quietis fati-
 gatis remigio statuit; ubi advenientibus vicinis desiderio
 visendi forenses et aliis comeatus et mercimonia portan-
 tibus, ut moris est, colloquutiones et amicitie iniri cepte;
 et cum gratum appareret incolis eos ibidem mansuros
 esse et ab Uticensibus, olim a Tyro eque profectis, legatio
 suasisset sedes; confestim, esto audisset fratrem bella
 minantem, nullo territa metu, ne iniuriam inferre cui-
 quam videretur, et ne quis eam magnum aliquid suspic-
 caretur facturam, non amplius quam quantum quis pos-
 set bovis occupare corio, ad sedem sibi constituendam,
 ab accolis telluris in litore mercata est¹².
- 8 O mulieris astutia! In frusta iussu suo concisum bovis
 corium fracturisque iunctis, longe amplius quam arbi-
 trari potuerint venditores amplexa est et auspicio equini
 capitis¹³ bellicosam civitatem condidit, quam Cartagi-
 nem nuncupavit; et arcem a corio bovis Byrsam; et cum,
 quos fraude texerat, ostendisset thesauros, et ingenti spe
 fuge animasset socios, surrexere illico menia, templa, for-
 9 rum et edificia publica et privata. Ipsa autem, datis po-
 pulo legibus et norma vivendi, cum repente civitas evasis-
 set egregia et ipsa inclita fama pulchritudinis invise et
 inaudite virtutis atque castimonie per omnem Affricam
 10 delata est. Quam ob rem, cum in libidinem pronissimi
 homines Affri sint, factum est ut Musitanorum rex in
 concupiscentiam veniret eiusdem eamque quibusdam ex
 principibus civitatis sub belli atque desolationis surgentis

- civitatis denunciatione, ni daretur, in coniugium postu-
 11 lavit¹⁴. Qui cum novissent vidue regine sacrum atque
 inflexibile castitatis propositum et sibi timerent pluri-
 mum ne, petitoris frustrato desiderio, bello absorberen-
 tur, non ausi Didoni interroganti quod poscebatur expo-
 nere verbis, reginam fallere et in optatum deducere sua
 sententia cogitarunt, eique dixere regem cupere eorum
 doctrina efferatam barbariem suam in mores humaniores
 redigere; et ob id, sub belli interminatione, preceptores
 ex eis poscere; verum eos ambigere quisnam ex eis tam
 grande vellet onus assummere ut, relicta patria, apud tam
 12 immanem regem moraturus iret. Non sensit regina do-
 los, quin imo in eos versa: — Egregii cives — inquit —
 que segnities hec, que socordia? An ignoratis quia patri
 nascamur et patrie? nec eum rite civem dici posse qui
 pro salute publica mortem, si casus expostulet, nedum
 incomodum aliud renuat? Ite igitur alacres et parvo pe-
 riculo vestro a patria ingens belli incendium removete —
 13 His regine redargutionibus visum est principibus obti-
 nuisse quod vellent et vera regis detexere iussa. Quibus
 auditis, satis regine visum est se sua sententia petitem
 approbasse coniugium ingemuitque secum, non ausa suo-
 rum adversari dolo. Stante tamen proposito, repente in
 consilium ivit quod sue pudicitie oportunum visum est
 dixitque se, si terminus adeundi virum detur, ituram.
 14 Quo concesso atque adveniente Enea troiano nunquam
 viso¹⁵, mori potius quam infringendam fore castimoniam
 rata, in sublimiori patrie parte, opinione civium manes
 placatura Sicei, rogam construxit ingentem et pulla tecta
 veste et cerimoniis servatis variis, ac hostiis cesis pluri-
 mis, illum conscendit, civibus frequenti multitudine

- 15 spectantibus quidnam factura esset. Que cum omnia pro votis egisset, cultro, quem sub vestibus gesserat, exerto ac castissimo apposito pectori vocatoque Syceo inquit: — Prout vultis cives optimi, ad virum vado —. Et vix verbis tam paucis finitis, summa omnium intuentium mestitia, in cultrum sese precipitem dedit et auxiliis frustra admotis, cum perfodisset vitalia, pudicissimum effundens sanguinem, ivit in mortem.
- 16 O pudicitie inviolatum decus! O viduitatis infracte venerandum eternumque specimen, Dido! In te velim ingerant oculos vidue mulieres et potissime christiane tuum robur inspiciant; te, si possunt, castissimum effundentem sanguinem, tota mente considerent, et he potissime quibus fuit, ne ad secunda solum dicam, sed ad tertia et. ulteriora etiam vota transvolasse levissimum! Quid inquit, queso, spectantes, Christi insignite caractere, exteram¹⁶ mulierem gentilem, infidelem, cui omnino Christus incognitus, ad consequendam perituram laudem tam perseveranti animo, tam forti pectore in mortem usque pergere, non aliena sed sua illatam manu, antequam in secundas nuptias iret? antequam venerandissimum observantie propositum violari permicteret? Dicit arbitror aliqua, cum perspicacissime ad excusationes nostre sint femine: — Sic faciendum fuit; destituta eram, in mortem parentes et fratres abierant, instabant blanditiis procatores, nequibam obistere, carnea, non ferrea sum —.
- 17 O ridiculum! Dido quorum subsidio confidebat, cui exuli frater unicus erat hostis? Nonne et Didoni procatores fuere plurimi? Imo, et ipsa Dido eratne saxea aut lignea magis quam hodiernae sint? Non equidem. Ergo mente saltem valens, cuius non arbitrabatur posse viribus evitare illecebras, moriens, ea via qua potuit evi-

tavit. Sed nobis, qui nos tam desertos dicimus, nonne Christus refugium est? Ipse quidem Redemptor pius in se sperantibus semper adest. An putas, qui pueros de camino ignis eripuit, qui Susannam de falso crimine liberavit, te de manibus adversantium non possit auferre, si velis? Flecte in terram oculos et aures obsera atque ad instar scopuli undas venientes expelle et immota ventos efflare sine; salvaberis.

- 18 Insurget forsitan et altera dicens: — Erant michi longe lateque protensus ager, domus splendida, supellectilis regia et divitiarum ampla possessio; cupiebam effici mater, ne tam grandis substantia ad externos deferretur —. O insanum desiderium! Nonne et Didoni absque filiis regnum erat? nonne divitie regie? Erant equidem. Quid et ipsa mater effici recusavit? Quia sapientissime arbitrata est nil stolidius fore quam tibi destruere ut edifices alteri.
- 19 Ergo castimoniam maculabo ut agris, ut splendide domui, ut supellectili pariam possessorem? Sino, quod contigit sepiissime, destructorem. Nonne, etsi tibi divitie ingentes, que profecto expendende, non abiciende sunt,
- 20 et Christi pauperes multi sunt? Quibus dum exhibes, tibi eterna palatia construis, quibus dum exhibes, castimoniam alio fulgore illustras. Preterea et amici sunt, quorum nulli aptiores heredes, cum tales habeas quales ipsa quesitos probaveris; filios autem, non quales volueris, sed quales natura concedet, habebis.
- 21 Veniet et tertia asserens quia sic illi fuerit agendum, cum parentes iusserint, consanguinei coegerint et affines suaserint; quasi ignoremus, ni sua concupiscentia suasisset, imo effrenata iussisset, predicta omnia frustras

set negatione unica. Potuit mori Dido ne viveret impudica; hec, ut pudica viveret, connubium negare non potuit.

- 22 Aderit, suo iudicio, astutior ceteris una que dicat: — Iuvenis eram; fervet, ut nosti, iuventus; continere non poteram; doctoris gentium aientis: 'Melius est nubere quam uri¹⁷' sum secuta consilium —. O quam bene dictum! Quasi ego aniculis imperem castitatem, vel non fuerit, dum firmavit animo castimoniam, iuvenula Dido! O scelestum facinus! Non a Paulo tam sancte consilium illud datur quin in defensionem facinoris persepe turpius alligetur. Exhaustas vires sensim cibis restaurare possumus: superfluas abstinentia minorare non possumus! Gentilis femina ob inanem gloriam fervori suo imperare potuit et leges imponere; christiana, ut consequatur eternam, imperare non potest! Hei michi! Dum fallere Deum talibus arbitramur, nos ipsos et honori caduco — ut eternum sinam — subtrahimus et in precipitium eterne damnationis inpellimus. Erubescant igitur intuentes Didonis cadaver exanime; et dum causam mortis eius excogitant, vultus deiciant, dolentes quod a membro dyaboli christicole pudicitia superentur; nec putent, dum lacrimas dederint et pullas assumpserint vestes, defuncto peregisse omnia. In finem usque servandus est amor, si adimplere velint viduitatis officium. Nec existiment ad ulteriora vota transire; quod non nulle persepe faciunt, potius ut sue prurigini, sub ficto coniugii nomine, satisfaciant, quam ut sacro obsequantur connubio, impudicitie labe carea<n>t¹⁸. Quid enim aliud est tot hominum amplexus exposcere, tot inire, quam, post Valeriam Messalinam,
- 23
- 24

- 25 caveas et fornices intrare? Sed de hoc alias. Fateor enim laboris incepti nimium excessisse terminos; sed quis adeo sui compos est quin aliquando ultra propositum efferatur ab impetu? Ignoscant queso qui legerint et nos unde divertimus revertamur¹⁹.
- 26 Didonem igitur exanguem cum lacrimis publicis et merore cives, non solum humanis, sed divinis etiam honoribus funus exercentes magnificum, extulere pro viribus; nec tantum publice matris et regine loco, sed deitatis inclite eisque faventis assidue, dum stetit Cartago, aris templisque excogitatis sacrificiis coluere²⁰.

XLIII. *De Nicaula Ethyopum regina.*

- 1 Nicaulam extrema – ut percipi potest – Ethyopum produxit barbaries; que quidem tanto memoratu dignior est quanto, inter incultiores exorta, moribus effulsit splendidior. Constat enim – si fides datur antiquis¹ – hanc, deficientibus Pharaonibus, seu eorum prolem seu alteram, Ethyopum atque Egyptiorum et – ut non nulli asserunt² – Arabum clarissimam fuisse reginam et in Meroe, insula Nyli permaxima, habuisse regiam ibique tam grandi divitiarum habundasse copia ut credatur in hac
- 2 fere mortales excessisse ceteros. Quas inter divitiarum delitias, non ocio et molliciei femineae deditam legimus, quin imo, etsi preceptorem ignoremus, tanta eam rerum periturarum scientia peditam sensimus, ut mirabile visum sit; quod etiam sacre testari videntur litere³, quarum
- 3 autoritate monstratur. Hanc, quam Sabam vocant⁴, audita scientie Salomonis, suo evo florentis, fama, que celeberris totum iam compleverat orbem, dicunt fuisse miseratam, cum consueverint stolidi seu ignari floccifacere talia, non mirari. Et, quod longe magis, non solum mi-

rata est, quin imo a Merœ, fere altero orbis ex angulo, insigni relicto regno, per Ethyopes Egyptiosque et Rubri maris litora atque Arabum solitudines, tam splendido comitatu tanque magnifico sumptu regioque permaximo famulatu venit illum auditura Ierusalem, ut ipse Salomon, regum omnium ditissimus, mulieris magnificentiam miratus sit. Que summo cum honore ab eo suscepta, cum enigmata exposuisset quedam, et eorum solutiones cum diligentia audivisset, ultro confessa est Salomonis sapientiam longe famam atque humanorum ingeniorum capacitatem excedere; nec dubium Dei dono, non studio quesitam fuisse⁵. Inde dona exhibuit illi magnifica, inter que fuisse creduntur balsama sudantes arbuscule, quas postmodum Salomon haud longe ab Asfaltidis lacu plantari iussit et coli. Demum versa vice susceptis muneribus, summa cum laude in patriam abiit. Sunt qui credant⁶ hanc eandem illam celsam Merœ reginam fuisse Candacem, a qua in posterum, ut Pharaones ante, sic Egyptii reges diu cognominati Cāndaces sunt.

XLIV. De Panphyle Platee filia.

- 1 Panphylem quandam grecam fuisse feminam comperio; et, cum ex qua patria vetustas abstulerit, patris tamen nomen benigna reliquit; nam cuiusdam Platee fuisse filiam reperitur¹. Que, etsi amplissimis titulis decorari non possit, quoniam aliquid reipublice addidit boni, sua laudis
- 2 portione taciturnitate fraudari non debet. Nil enim novi, quantumcunque post factum videatur facile, ab aliquo compertum est, quod non sit ingentis ingenii argumentum et pro rei qualitate aliquali gloria munerandum.
- 3 Hanc igitur volunt autores², quibus fides prestatur aliqua, primam ex arbusculis volitantem bombicem collesse et illam a superfluis purgasse pectine et purgatam apposuisse colo ac etiam ex ea filum trahere et inde tes-

xere docuisse et sic eius usum, eousque incognitum, induxisse. Cuius rei excogitata ratio ostendet facile quantum in reliquis agendis debuerit Panphiles valuisse.

XLV. *De Rhea Ylia vestali virgine.*

- 1 Rhea Ylia generosi sanguinis precipua claritate inter Ytalos emicuit olim; nam per Silvios, Albanorum reges, successive regnantes atque descendentes ab Enea, inclito Troianorum duce, traxit originem, Numitore ex dictis Albanorum rege prestante. Ea quippe adhuc existente virguncula, factum est ut Amulius, Numitoris frater iunior, impulsus regni cupidine, iure gentium parvipenso, Numitorem vi regno privaret; in quem ne sevirer, fraterna intercessit pietas: contentus ut ruri relegatus privato vacaret ocio. In Lausum vero adolescentulum, Numitoris filium, ut regni amoveret emulum, animo truci deseivit eoque ceso Yliam, Lausi sororem, adhuc puellulam servavit. Verum ut illi auferretur connubii spes omnis et prolis, vestalibus virginibus addidit eamque
- 3 perpetuam virginitatem profiteri coegit. Que cum in pleniore devenisset etatem, stimulis acta venereis, quo pacto nescitur, eam tamen in amplexus devenisse viri turgidus patefecit uterus; nam pregnans effecta Romulum Remumque, romane urbis parentes uno et eodem partu enixa
- 4 est. Quod ob crimen, quantumcunque regia fuerit femina, instituto veteri regioque iussu expositi sunt filii et ipsa viva infossa est. Sane etsi eius corpus terra obrutum sit, natorum opus egregium in sublime culmen ipsius nomen evexit egitque ut id posteritati venerabile foret quod tyrannus lege sacra abolesse conatus est¹.
- 5 Hanc dum mente intueor videoque sacras vestes et sanctimonialium velamenta Veneris aliquandiu tegere fur-

- ta, quin quorundam insaniam rideam continere nequeo. Sunt quidam qui, ut avari portiunculam dotis natis subtrahant, sub pretextu devotionis parvulas filias aut quandoque puberes sed coactas monasticis claustris, nescio utrum dicam, claudunt aut perdunt: aientes se Deo dicasse virginem que intenta precibus rem suam deducet
- 6 in melius morientique piorum lucrabitur sedes. O ridiculum stolidum! Ignorant ociosam feminam Veneri militare et summe publicis invidere meretriculis earumque cellas suis preponere claustris; et dum secularia coniugia spectant, vestes ornatusque varios, choreas et festos dies, se, nulla coniugii habita experientia, vere et ab ipso vite huius ingressu viduas deflent, fortunam suam, parentum animas, victas et claustra tota execrantur mente, nec alibi solature mesta precordia recurrunt quam in meditationem quo pacto in fugam carcerem erumpere possint aut saltem intromictere mechos, incestum querentes agere furtim quod palam illis sublatum est fecisse coniugio.
- 7 He sunt, non dicam omnium, sed plurimarum, contemplationes in Deum precesque trascendentes ethera, quibus aucti salvique fient qui illas intrusere carceri. Heu miseri parentes et necessarii quicumque alii, dum alias <cogitant> posse perpeti² quod ipsi nequirent et fugiunt miseri! Persepe flentur stupra turpissima, infames partus, nepotes expositi aut infanda morte necati, exclusiones ignominiose fugeque; et postremo dehonestatas oportet alere quas
- 8 honestas potuisset avarus coniugibus iungere. Sentiant ergo dementes, si alienas vires suis metiri non volunt, quoniam non inscie, non parvule, non coacte, Deo di-

cande sint virgines, quin imo persancte ab infantia patria in domo nutritae, honestate et probandis moribus imbutae, etate proveccte; et quid agant integra mente noscentes, sponte sua, non coacte, iugum subeuntes virginitatis
 9 perpetuae. Quas rarissimas inveniri arbitror; sed longe melius est talium parvum esse numerum quam multitudi-
 dine illecebri Dei sanctuarium prophanare³.

XLVI. *De Gaia Cirilla Tarquinii Prisci regis coniuge.*

- 1 Gaia Cirilla, etsi eius originis nullam stare memoriam compererim, romanam tamen aut etruscam fuisse mulierem reor, et veterum constat autoritate¹ quoniam Tarquinii Prisci Romanorum regis fuerit gratissima coniunx.
- 2 Hec cum esset prestantissimi ingenii femina, quantumcunque regia coniunx et in regia esset domo, ocio torpere passa non est, quin imo cum se lanificio dedisset (quod credam eo tempore apud Latinos honorabile) adeo erga illud egregiam opificem atque solertem fecit ut in hodiernum usque nominis sui fama protensa sit; nec evocato
 3 suo publico caruit munere. Nam cum apud Romanos mirabilis et amantissima femina haberetur, nondum eis marcentibus deliciis asyaticis, instituto publico cautum est ut ab intransibilibus novis nuptiis primitus sponsorum suorum domos unaqueque rogaretur quo vocaretur nomine, rogataque se e vestigio Gaiam vocari profiteretur, quasi ex hoc sumpture essent future frugalitatis omen².
- 4 Quod quantumcunque apud insolentes modernorum animos videatur perminimum, non dubitem quin apud prudentiores, illius seculi simplicitate pensata, optime et plurimum laudande mulieris videatur inditium.

XLVII. *De Sapho puella lesbia et poeta.*

- 1 Saphos lesbia ex Mitilena urbe puella fuit, nec amplius sue originis posteritati relictum est¹. Sane, si studium in-

- spexerimus, quod annositas abstulit pro parte restitutum videbimus, eam scilicet ex honestis atque claris parentibus genitam; non enim illud unquam degener animus
- 2 potuit desiderasse vel actigisse plebeius. Hec etenim, etsi quibus temporibus claruerit ignoremus, adeo generose fuit mentis ut, etate florens et forma, non contenta solum literas iungere novisse, ampliori fervore animi et ingenii suasa vivacitate, conscenso studio vigili per abruta Parnasi vertice celso, se felici ausu, Musis non renuentibus, immiscuit; et laureo pervagato nemore in antrum usque Apollinis evasit et, Castalio proluta latice, Phebi sumpto plectro, sacris nynphis choream traentibus, sonore cithare fides tangere et expromere modulos puella non dubitavit; que quidem etiam studiosissimis viris difficilia plurimum visa sunt.
- 3 Quid multa? Eo studio devenit suo ut usque in hodiernum clarissimum suum carmen testimonio veterum² lucens sit, et erecta illi fuerit statua enea et suo dicata nomini, et ipsa inter poetas celebres numerata; quo splendore profecto, non clariora sunt regum dyademata, non
- 4 pontificum infule, nec etiam triumphantium lauree. Verum – si danda fides est – uti feliciter studuit, sic infelici amore capta est. Nam, seu facetia seu decore seu alia gratia, cuiusdam iuvenis dilectione, imo intolerabili occupata peste, cum ille desiderio suo non esset accomodatus, ingemiscens in eius obstinatam duritiem, dicunt³ versus flebiles cecinisse; quos ego elegos fuisse putassem, cum tali sint elegi attributi materie, ni legissem⁴ ab ea, quasi preteritorum carminum formis spretis, novum adinventum genus, diversis a ceteris incedens pedibus,
- 5 quod adhuc ex eius nomine saphycum appellatur. Sed quid? Accusande videntur Pyerides que, tangente Anphyone lyram, ogygia saxa movisse potuerunt et adolescentis cor, Sapho canente, mollisse noluerunt⁵.

XLVIII. *De Lucretia Collatini coniuge.*

- 1 Lucretia romane pudicitie dux egregia atque sanctissimum vetuste parsimonie decus, filia fuit Lucretii Spurii Tricipitini, clarissimi inter Romanos viri, et coniunx Tarquinii Collatini, olim Egerii fratris Tarquinii Prisci filii¹; incertum utrum oris formositate an honestate morum
- 2 inter romanas matronas speciosior visa sit. Que, cum, obsidente Tarquinio Superbo Ardeam civitatem, apud Collatii oppidum haud longe ab Urbe, in viri edes secessisset, actum est ut in castris, cum obsidio traheretur in longum, cenantibus regiis iuvenibus, inter quos et Collatinus erat, et forte nimio calentibus vino, caderet sermo de coniugum honestate. Et cum suam ceteris – ut moris est – unusquisque preferret, in consilium itum est ut, consensu citatis equis visisque quibus noctu, eis bella gerentibus, ignare coniuges (exercerentur offitiis, probabiliorem oculata fide perciperent. Sane cum iuvenes regias Romam inter coequales ludentes invenissent, versis equis devenere Collatium; ubi cum mulieribus suis laetificio vacantem et nullo exornatam cultu invenere Lucretiam; quam ob rem iudicio omnium laudabilior visa est. Collatinus autem reliquos iuvenes benigne suscepit in domum, in qua, dum honorantur, Sextus, Superbi filius, impudicos oculos in honestatem atque formositatem caste mulieris iniecit; et nephasto succensus igne, per vim potiundam, si aliter non detur, eiusdem virtutem tacito secum consilio disponit. Nec multis interpositis diebus, urgente insania, clam castris relictis, nocte venit Collatium. Ubi, eo quod viri consanguineus esset, a Lucretia comiter susceptus et honoratus, postquam do-
- 3
- 4

- mum omnem tacitam sensit et sic omnes sopitos arbitratu, exerto gladio, cubiculum intravit Lucretie, quis esset aperuit minatusque illi mortem si vocem emiceret
 5 aut sue non acquiesceret voluntati. Quam cum reluctantem desiderio suo et mortis impavidam cerneret, ad damnandam recurrrens astutiam, inquit se illam secus servum ex suis occisurum²; et cunctis eam a se ob adulterium cum adultero cesam dicere. Substitit his auditis tremebunda mulier et a tam obscena infamia terrefacta, timens, si eo occideretur pacto, purgatores sue innocentie defuturum; et ob id aspernanti animo corpus permisit
 6 adultero. Qui cum illecebri voluptati sue satisfecisset et abiisset, iudicio suo, victor, egra tam scelesti facinoris, Lucretia, elucescente die, Tricipitinum patrem et Brutum, Collatini affinem, amentem usque in diem illam existimatum, aliosque necessarios confestim accersiri iussit, et
 7 virum. Quibus advenientibus, que a Sexto nocte intermissa in eam gesta sint, cum lacrimis et ordine retulit; et cum eam flentem misere solarentur affines, cultrum, quem sub veste texerat, educens inquit: — Ego me, si peccato absolvo, supplicio non libero³; nec ulla deinceps
 8 impudica, Lucretie vivet exemplo —. Hisque dictis illum in pectus imegit innocuum et vulneri incumbens, vidente viro ac patre, moribunda collapsa est; nec diu et animam cum sanguine fudit⁴.
 9 Infelix equidem pulcritudo eius et tanto clarius, nunquam satis laudata, pudicitia sua dignis preconiiis extolenda est, quanto acrius ingesta vi ignominia expiata; cum ex eadem non solum reintegratum sit decus, quod feditate facinoris juvenis labefactarat ineptus⁵, sed consecuta sit romana libertas.

XLIX. *De Thamiri Scitharum regina.*

- 1 Tamiris Scitharum regina fuit. Qui quidem Scythe, cum in sterili solo et sub gelida celi plaga Ripheis Yperboreisque annexi montibus sint et inde sibi tantum fere cogniti, ex quibus Thamiris sit orta parentibus, seu cui iuncta connubio, incognitum est; et ideo hac tantum, quantum ad insigne nobilitatis, nota conspicua est, quod feris et indomitis populis imperarit, Cyro iam Asye regna tenente. Qui cum – forsitan ut clarius nosceretur
- 2 Thamiris – in cupidinem regni scythici deveniret, magis ad suam gloriam extollendam quam imperium augendum (audierat quippe pauperes et silvestres homines Scythas fore, sed a maximis regibus eousque fuisse invictos); hac ergo tractus aviditate, in Thamirim reginam
- 3 viduam egit exercitum. Cuius cum prenovisset adventum Thamiris, esto toti Asye et fere orbi, gestorum amplitudine, formidabilis foret, non tamen, ut femina, terribita, latebras petiit, seu leges pacis caduceatore postulavit medio; quin imo congregatis copiis et belli dux facta, cum posset navato opere obsistere, eum cum omni exercitu Araxem transire passa est et suos intrare fines, arbitrata sagax femina longe melius expugnari Cyri rabiem
- 4 infra termines suos posse quam extra. Et certior facta eum ad interiora penetrasse regni, adolescentulo filio unico tercia copiarum parte concessa, iussit ut Cyro obviam pugnaturus procederet. Cyrus vero, tam qualitate locorum et gentium moribus pensatis quam auditis, sentiens venientem cum exercitu iuvenem, fraude quam armis vincere statuit; castrisque vino, quod nondum noverant Scythe, epulisque et deliciis ceteris confertis relictis, fugam finxit. Que vacua cum intrasset iuvenis,
- 5

quasi victor hosteque fugato letus cum Scythis, non ad bellum, sed ad epulas invitatus, ample cibos et pocula incognita ingurgitare cepere. Ex quo, soluta disciplina militari, somnus affuit; quo sepulti, superveniens Cyrus, illum cum reliquis dedit in mortem; et quasi certus
 6 victorie ad ulteriora processit. Tamiris autem cum audisset suorum cedem, etsi plurimum ob unici filii necem vidua moveretur, non tamen femineo more se dedit in lacrimas, quin imo, illis ira et vindicte cupiditate sedatis, cum residuo copiarum, ea arte qua captum filium audierat, etiamsi non omicterentur referta poculis castra, hostem, etsi astutissimus esset, capi posse existimavit; et locorum gnarâ, fugam simulans, avidum secutorem inter steriles geluque horridos montes, non longo viarum tractu, deduxit atque conclusit et inopem oportunitatum fere omnium, inter aspreta saltusque montium conversa, cum
 7 omni exercitu, fere delevit; nec ipse Cyrus evasit quin cruenta morte vidue satiaret iram. Thamiris autem efferrato animo iussit inter cadavera Cyri corpus exquiri; cui comperto auferri caput et in utrem, sanguine suorum plenum, immicti mandavit; et quasi superbo regi dignum exhibuisset tumulum, dixit: — Satiare sanguine quem sitisti —. Sed quid tandem? Nil preter hoc facinus Thamiris habemus, tanto clarius quanto Cyri maius fuerat imperium¹.

L. De Leena meretrice.

1. Leenam grecam arbitror fuisse feminam; quam, etsi minus fuerit pudica, bona tamen honestarum matro-

narum atque reginarum illustrium pace, inter claras feminas descripsisse velim. Nam – ut in superioribus dictum est – claras ob quodcunque facinus mulieres, non pudicas tantum apponere pollicitus sum¹. Insuper, adeo virtuti obnoxii sumus ut, non solum quam insigni loco consitam cernimus, elevemus, sed et obrutam tegmine turpi in lucem meritam conari debemus educere; est enim ubique preciosa, nec aliter fedatur, scelerum contagione, quam solaris radius ceno inficiatur immixtus².

2 Si ergo aliquando pectori, detestabili officio dedito, eam infixam viderimus, ita detestari debemus officium, ut sue laudes non minuantur virtuti, cum tanto mirabilior digniorque in tali sit, quanto ab eadem putabatur remotior.

3 Quam ob rem non semper meretricum aspernanda memoria est, quin imo, dum ob aliquod virtutis meritum se fecerint memoratu dignas, latiori letiorique sunt preconio extollende, cum in eis hoc agat comperta virtus, ut lascivientibus reginis ruborem incutiat, cum earum lubricos luxus excuset reginarum ignavia; preterea, ut appareat non semper ingentes animos solum titulis illustribus connexos esse et virtutem neminem dedignari volentem se, tam celebri mulierum cetui adnectenda est Leena, ut etiam in ea parte in qua strenue egit, tanquam bene merita laudetur.

4 Leena igitur turpi meretricio dedita, detestabili obsequio fecit ut eius origo ignoretur et patria. Hec tamen, regnante apud Macedones Aminta, cum Armonius³ et Ariston egregii iuvenes, seu ob liberandam patriam turpi subiectam tyrannidi, seu ob aliam impulsam causam, Hypparcum immanem tyrannum occidissent, inter alios, a successore, tanquam gestorum conscia, eo quod eorum conturbenio uteretur, capta est; et cum ad prodendos coniurationis conscios diris cogeretur suppliciiis, secum lubrica mulier, quantum esset sanctum atque venerabile

nomen amicitie, pia volvens consideratione, ne illi, ut sibi parceret, in aliquo violentiam inferret, primo diu, ne diceret quod querebatur, mira constantia animo imperavit suo; tandem, convalescentibus cruciatibus et corporis deficientibus viribus, timens, virilis femina, ne, debilitata virtute corporea, etiam enervaretur propositum, in robur maius excessit egitque ut eque cum viribus et dicendi potestas auferretur; et acri morsu linguam precidit suam et expuit; et sic actu unico, sed clarissimo, spem omnem a se noscendi quod exquirebatur tortoribus abstulit⁴.

- 5 Quis dicet Leenam, nisi fortune crimine, fornices inhabitasse? Profecto non eam norat qui feminas dixit id tacere quod nesciunt⁵. Hei michi! Non nunquam lascivians opulencia domus et parentum indulgentia nimia virgines deduxit in lubricum; quarum petulca facilitas, ni austerulis coherceatur frenis et a matribus potissime observantia retrahatur vigili, aliquando, etiam non impulsata, labitur; et si lapsus a desperatione decoris honestatis pristinae calcetur, a nullis demum viribus revocatur.
- 6 Hac ego puto Leenam desidia corruiisse, non nature malitia; et potissime dum virile eius robur circa cruciatus intueor. Quo equidem non minus, et muta prius et inde precisa eius lingua, splendoris consecuta est, quam florida persepe oratione apud suos valens meruerit forsitan Demosthenes⁶.

LI. De Atalia regina Ierusalem.

- 1 Atalie efferata mens notiozem illam fecit Syris Egyptiisque quam oportuuum fuerit davitico generi; esto domus eius, undique cruore suorum ac multiplici cede feda, non minus nomini suo infauste claritatis addiderit quam fulgoris dyademata regum. Hec igitur Achab, regis Israe-

- litarum, et Iezabelis regine, nequissime mulieris, filia
 2 fuit et nupta Ioram, filio Iosaphat regis Ierusalem. Et tan-
 dem Iosaphat atque Ozia filio natu maiore, in quem morte
 patris devenerat regni successio, de medio sublatis, Ioram
 vir eius preter opinionem rex Ierusalem coronatus est;
 3 qui et hanc coniugem suam voluit esse reginam. Cui
 splendori, Achab genitore defuncto, Ioram frater eius
 patri suffectus suo solio non modicum lucis iniunxit.
 Temporis vero successu, multis ante infortuniis agitata,
 viro diem functo, Ocoziam filium suum vidit patris
 in throno sedentem, ut undique mulier regiis coruscaret¹
 4 honoribus. Sane cum et Ocozias sagitta ictus ivisset in
 mortem, trux mulier, in desiderium regni accensa, cum
 memorabile excogitasset facinus et animi satis ad perpe-
 trandum collegisset, pulsa feminea pietate, non solum
 dare lacrimas exanimi filio omisit, quin imo in ampliores
 fletus, si femineum illi cor fuisset², progressa, madente
 adhuc nati terra cruore, in omnem davitice prolis pos-
 teritatem expeditiv gladios; et tam diu in illam debachata
 est, donec ex masculis nullum omicteret quin per vul-
 5 nera in necem compelleret. Solus quidem immanitati sue
 Ios, Ocozie regis parvulus filius, subtractus est, ea mi-
 nime advertente. Nam Iosabe eiusdem filia et Ocozie
 olim soror, furtive subtractum parvulum in domum Ios-
 6 dam pontificis viri sui, servandum nutriendumque tu-
 lerat. Et sic per tot impie occisorum sanguinem mulier
 audax, tanquam in vacuum, suo opere, possessionem,
 regium conscendere solium ausa est et regalia disponere
 cuncta.
- 7 Quid Atreum, quid Dyonisium, quid Iugurtam mira-
 bimur, homines acris ingenii, si, regni cupidine tractos,
 per vulnera quorundam suorum imperii conscendisse
 apicem audiamus, postquam, ut eo perveniret, sobolem
 omnem regiam confodisse nec suis propriis pepercisse
 8 mulierem cernimus? Fulsit igitur dyademate regio Atha-
 lia, equidem magis purpureo respersa cruore spectabilis,

quam regia nota. Sane sicuti ultro in innocuas davitice stirpis animas gladio truculenta severat, sic in suos exasperatos alienos sensisse potuit. Ioram quidem Israel regem fratrem suum in agro Nabaoth iacentem et sanguinem per mille vulnera canibus exhibentem vidisse cupiens potuisset facile; sic et Iezabelem matrem regis ornatam e turri celsa deiectam et discurrentium calcatam pedibus atque adeo calcibus et rotarum orbitis attritam, ut in cenam versa nullum infausti corporis remaneret vestigium; sic et septuaginta fratres suos, una hora apud Samariam victoris iussu percussos et circa Iezraelam civitatem, eorum palis infixis capita, egregii facinoris argumenta prestantia; sic et ceteros quoscunque cognatos ne unus evaderet quin eiusdem percussoris ferro confoderetur. Et postremo ne sanguinum scelestam mulier pertransiret impune, se, cum septem regnasset annis, operam pontificis elevato Ioas nepote suo in regem, quem ipsa cum reliquis arbitrabatur occisum, e regia sede vi detrahi vidit et, clamante in eam populo, servorum atque lurconum manibus dedecore ad portam usque mulorum frustra clamitantem atque minantem deduci ibique pro meritis trucidari, ut non alio tramite ad inferos pergeret nocua quam ire coegisset innocuos³.

10 Sic agit divina iustitia, que, etsi differat, non obliviscitur; agitque supplicio severiori in quos diu expectatos mores mutari non videt. Quod dum cogitare negligimus, credere nolumus nec emendari curamus et nos ipsos amplioribus flagitiis illigamus, dum minime arbitramur, ab sorti procella, dum non prodest, miseri commissa deflemus. Dira quippe preter ius regni concupiscentia est et, ut plurimum, occupatio truculenta. In quam raro itur

ex casu, per fraudem aut per violentiam conscendas
necesse est; si per fraudem, dolis insidiis periuriis proditi-
tionibus similibusque agiteris meditatione conveniet; si
violentia, iactationibus tumultu rumoribus sevitia ra-
bieque vexeris incumbit; et per quam mavis iturus
viam es, preparasse vires oportet. Que omnes scelestorum
hominum habentur opere, quibus, nisi servus efficiaris,
12 regni dominus esse non possis. Quid tandem? Itur in
thronum: obtures necesse est querelis aures, lacrimis sce-
leribus cedibusque avertas oculos, in saxum dures pre-
cordia, armetur crudelitas, pietas excludatur, negligatur
ratio, colatur iniuria, potestas sacris legibus auferatur,
prestetur libidini, accersatur malitia, simplicitas ludatur,
rapacitas luxuria ingluvies commendentur, incliti regis
prenuntie, divinis nec humanis parcat, sacra atque
profana misceantur, et, misericordia pressa, per summum
nephias eatur in sanguinem, sternantur pii homines, im-
pii sublimentur, stuprentur, virgines, in abusum pueri
trahantur ingenui, damnetur virtus et ignoscatur vitio;
13 et ubique pulsa pace triumphos agat discordia. O specta-
bilis regis accessus! Sed quid? In thronum per sanguinem
et indigna facinora itum est: utinam, in quocunque modo
quesitum, innocue viveretur! Illico, urgente suspicione,
primores pelluntur exilio, in pauperiem rediguntur divites,
relegantur amici veteres, fratres filii nepotes parentesque,
tanquam emuli, carcerantur, occiduntur; nulla fides,
nulla sanctitas, iustitia nulla servatur, anxie vigilatur,
cum difficultate dormitur, nec cibus absque timore gu-
statur; pulsisque fidelibus, scelestis omnis vita commicti-
14 tur. O pulchra, o appetenda, o laudanda, quesita curis
possessio! Erat equidem satius gurgustiolum intrasse pau-

peris, pace plenum, securitate validum et sollicitudine vacuum. Hec ardua, quanto cum cruore queruntur, tanto cum timore tenentur; et qui fidos suspicantes emisimus, dum infidis, procurante crimine, nos ipsos commictimus, fit persepe ut, eorum opere, quales habuimus introitus, tales aut detestabiliores exitus habeamus et una, nostro cum interitu, subtrahatur hora, quod per multos infaustos dies nequiter fuerat congestum.

15 Quod sero cognovisse potuit Athalia.

LII. De Cloelia romana virgine.

- 1 Cloelia insignis virgo romana, a quibus parentibus originem traxerit, aut posteris non reliquere priores, aut vetustate abolitum est; sed eam ex claris natam satis arbitrari potest, cum generositas testetur animi et quia pacis obses inter alios nobiles Romanorum, Porsennæ Etruscorum regi, tempore belli Tarquinii-Superbi, data
- 2 sit. Cuius ut laudandam audaciam verbis amplioribus explicem, advertendum est quoniam, pulso Tarquinio Superbo ob scelus enorme¹ in Lucretiam patratum, nec succederent temptanti reditum fraudes, in bellum patens ventum est. In quod cum venisset Porsenna rex clusinus, precibus Tarquinii accitus et, probitate Oratii Coclitis pontem Sublicium defendentis, Etrusci amoverentur a transitu et, Mutii Scevole audacia atque commento ter-
- 3 ritus, venisset in concordiam Romanorum et ad servandam suscepisset obsides plures, factum est ut cum aliis virginibus pluribus micteretur Cloelia. Cui cum forsanderetur minus de republica apud exterum regem tot detineri virgines, in audaciam virilem virgineum pectus armavit et, deceptis custodibus, equum, quem forte non ante

conscenderat, pascentem secus Tiberim, nocte, cum multas
 eduxisset in ripam, conscendit, nec exterrita profunditate
 fluminis aut aquarum vertiginibus sospites in adversam
 4 partem omnes eduxit suisque restituit. Quod a Porsenna
 mane compertum conquestus est; frequentique senatu
 iussum est ut transfugarum dux regi restitueretur por-
 senci, adiecto ut inviolata suis in tempore redderetur
 5 a rege. Rex autem virginis miratus virtutem et delectatus
 audacia, non solum ad suos illi concessit reditum, sed
 potestatem fecit ut quos vellet ex obsidibus reliquis posset
 educere. Que ex omnibus solos sumpsit impuberes; quod
 et honestati virginee commendabile visum est et urbi fuit
 acceptissimum; eo quod eam potissime etatem liberasset
 que aptior videretur iniurie. Quam ob causam a gratis
 civibus inusitati honoris genere decorata est eique con-
 cessa equestris statua fuit que, in summo vie Sacre appo-
 sita, diu permansit intacta².

LIII. De Hyppone greca muliere.

- 1 Hyppo greca fuit mulier, ut ex codicibus veterum¹ satis percipitur; quam vix credam unico tantum optimo valuisse opere, cum ad altiora conscendam gradibus, eo quod nemo summus repente fiat. Sed postquam vetustatis malignitate et genus et patria ac cetera eius facinora sublata sunt, quod ad nos usque venit ne pereat, aut illi meritum subtrahatur decus, in medium deducere mens est.
- 2 Accepimus igitur Hypponem hanc casu a nautis hostibus captam. Que cum forte forma valeret sentiretque predonum in se pudicitiamque suam teneri consilium,

tanti castitatis decus existimavit, ut cum, nisi per mortem servari posse cerneret, non expectata violentia, in undas se dedit precipitem; a quibus sublata vita et pudicitia servata est.

- 3 Quis tam severum mulieris consilium non laudet? Paucis quidem annis, quibus forsan vita protendi poterat, castitatem redemit et immatura morte sibi perenne decus quesivit. Quod virtutis opus procellosum nequivit mare contegere nec desertum auferre litus quin literarum perpetuis monumentis suo cum honore servaretur in luce.
- 4 Corpus autem postquam ab undis aliquandiu ludibrii more volutatum est, ab eisdem in eritreum litus impulsus, a litoranis naufragi ritu sepultum est. Tandem cum ferret ab hostibus exorta fama quenam foret et mortis causam, ab Eritreis summa cum veneratione sepulcri locus in litore ingenti tumulo atque diu mansuro, in servati decoris testimonium, exornatus est², ut noscamus quoniam nullis adverse fortune tenebris lux possit obscurari virtutis.

LIV. De Megulia Dotata.

- 1 Meguliam, quam Romani veteres cognominavere Dotatam, romanam fuisse feminam atque nobilem reor¹: rudi illo atque – ut ita dixerim – sancto evo, quo nondum ex ulnis paupertatis, altricis optime, Quirites in splendores asyaticos et magnorum regum gazas, ea neglecta, proruperant, illustrem habitam. Que quidem hoc Dotate consecuta cognomen est – ut arbitror – magis maiorum suorum prodigalitate quam aliquo sui operis merito. Nam, datis in dotem viro quingentis² milibus eris, adeo monstruosum illo seculo visum est, ut danti sit

Dotate cognomen inditum et per multa perseveratum tempora in tantum ut, si quid preter consuetum civium morem doti superadderetur cuiquam virgini, confestim et ipsa Dotata Megulia diceretur.

- 3 O bona simplicitas, o laudanda paupertas! Quod tu monstruosum, et merito, arbitrari faciebas, ridiculum videretur lascivie hodiernae. In tantum enim mensuram undique rerum excessimus, ut vix cerdo, vix lignarius faber, vix mercennarius lixa vel villicus ob tam parvam stipem
- 4 comperies³ qui domum velit uxorem inducere. Nec mirum; etiam plebeie muliercule reginarum coronas, aureas fibulas et armillas et insignia reliqua ascripsere sibi: eis non dicam inverecunde, sed superbe utuntur. Hei michi! Nescio utrum dixerim: — Sic ampliati sunt animi dum nobis invicem nimium cedimus —; an potius (quod verissimum arbitror): — Nostro crimine sic exulta vitia sunt, ambitiones et inexplebilis⁴ mortalium vota —.

LV. De Veturia romana matrona.

- 1 Veturia nobilis et romana mulier iam senex laudabili opere annos suos in viriditatem traxit perpetuam. Erat huic adolescens Gneus Martius, strenue virtutis filius, consilio et manu promptus; et cum, oppugnantibus Romanis, Coriolos, oppidum Volscorum, eius inclita probitate captum videretur, Coriolani cognomen adeptus est; et tam grandem nobilitatis favorem ut omnia verbis et opere auderet.
- 2 Quam ob rem, laborante Urbe annone penuria et¹ opere patrum plurima ex Sycilia delata foret, severa oratione prohibuit ne plebi partiretur prius quam, quos paulo ante in Sacro monte secedens, honores propter reditum nobilitati abstulerat, dimisisset. In quem infesta plebs, ut erat famelica, manus profecto iniecit, ni illi a tri-

buno² peroportune dies ad dicendam causam indicta
 3 fuisse. Qui cum non paruisset indignans, exilio damna-
 tus est; et in Volscos, paulo ante Romanorum hostes,
 secessit. A quibus benigne et honorifice susceptus, ubique
 enim virtus in pretio est, hos iste tam sua quam Accii
 Tullii volsci fraude in bellum adversus Romanos redegit
 et belli dux ab eisdem factus, ad fossas Cluillas, ad
 quartum a Roma lapidem, deduxit exercitum; eoque
 rem romanam redegit, ut a senatu qui pacem equis legis
 4 bus impetrarent ad eum exulem micerentur. Quos Mar-
 tius atroci cum responso dimisit in patriam. Ob quod
 iterum missi, sed minime recepti sunt. Ivere tertio cum
 infulis velati pontifices et suis cum insignibus supplices,
 sed frustrati rediere; et ideo undique desperatio Roma-
 norum intraverat animos, cum ad Veturiam Coriolani
 matrem et Volumniam³ coniugem frequentes et querule
 venientes matrone obtinuerunt ut magno iam natu mulier
 in castra hostium precibus lacrimisque placatura filium,
 postquam armis ab hominibus non posse respublica tutari
 videretur, iret cum coniuge; neque ex eis ingens prose-
 5 quentium caterva defuit. Cuius adventum cum cognovisset
 Coriolanus, etsi animo turgidus esset, consternatus
 tamen matris adventu, e sella consurgens exivit taberna-
 culum et suscepturus illam obvius factus est. Sane Ve-
 turia, hinc coniugem, inde liberos Coriolani tenens, non
 ante filium vidit quam, pietate patria posita, se succendit
 in iram; et ubi supplex exiverat urbem, in hostium castra

ma
 len
 tur
 a d
 di
 pre
 essi
 val
 C
 Cor
 ma
 E
 Clu
 situ
 ma
 con
 N
 ven
 rice
 plic
 sace
 clus
 Rom
 foll
 nia,
 reca
 con
 sem
 coll
 folt
 C
 zior
 ven
 ince
 che
 i nip
 so l
 mut

- veniens obiurgatrix effecta est; et suscitatis in effeto pectore viribus inquit: — Siste gradum, infeste iuvenis; scire velim, antequam in amplexus veniam tuos, an matrem an captivam hostem suscepturus advenias; hostem puto.
- 6 Me miseram! In hoc exoptata mortalibus evi longitudo deduxisse me debuit ut te damnatum exilio et inde rei publice hostem cernerem? Cognoscis queso quo armatus hostis consistas in solo? Cognoscis quam habeas in conspectu patriam? Cognoscis equidem, et si nescis, hec est in quo genitus, in quo natus, in quo labore meo educatus
- 7 es. Quo igitur animo, qua mente, quo impulsu hostilia potuisti inferre arma? Non intranti tibi parenti debitus honos, dulcis uxoris amor, filiorum pietas et native patrie reverentia obvii facti sunt? Non acre pectus moverunt, non iras, quantumcunque iuste susceptas, obruisse potuerunt? Non, dum primo illa spectares menia, in memoriam venit: «Ibi domus et penates patrii mei sunt, ibi coniunx et liberi, ibi infortunio suo et opere meo
- 8 infelix mater est?» Venere patres, venere pontifices, nec saxeum pectus movisse potuere tuum ut id rogatus ageres quod sponte fecisse tua debueras. Satis, me miseram, adverto fecunditatem meam patrie michique fuisse adversam; ubi filium et civem peperisse arbitrabar, hostem et infestissimum atque inflexibilem peperisse me video.
- 9 Satius quippe non concepisse fuerat: potuerat sterilitate mea Roma absque oppugnatione consistere et ego misella anus in libera mori patria. Sed ego nil iam pati michi miserius quam tibi turpius possum⁴; nec ut sim miserima diu futura sum; de his natis tuis videris, quos, si pergis, aut immatura mors aut longa servitus manet⁵ —

- 10 Verba lacrimae secute sunt; et inde coniugis preces atque natorum et amplexus mutui clamoresque flentium et orantium matronarum. Quibus verbis et gemitibus precibusque actum est ut, quod legatorum maiestas et sacerdotum reverentia nequiverant, matris veneratione ducis acerimi frangeretur ira et propositum verteretur et, suis complexis atque dimissis, retro ab urbe castra hostium
- 11 moverentur. Ex quo secutum est, ne glorie mulieris ingratitude detraheretur, ut ex senatus⁶ consulto eo in loco in quo Veturia filii iram molliverat, templum ad eius rei perpetuam memoriam et ara Fortune muliebri ex cocto construeretur lapide⁷ (quod quidem, etsi vetustissimum sit, in nullo fere deminutum, in nostrum usque perdurat evum⁸) sanxitque ut, pretereuntibus mulieribus, quibus nullus vel minimus usque ad illam etatem a viris prestabatur honor, et assurgerent homines et via cederent; quod nostra in patria ritu veteri servatur huc usque; et quod eis liceret uti aurium vetusto orientalium mulierum insigni et purpurea veste aureisque fibulis et armillis⁹. Nec desunt qui asserant eodem senatus consulto adiectum ut, quod ante non licebat, possent hereditates consequi quorumcunque¹⁰.
- 12 Huius igitur meritum, virisne exosum esse magis debeat an mulieribus gratum, putant quidam pendere sententiam; quam ego certissimam reor. Nam, ornamentis agentibus, virorum exhauriuntur substantie et mulieres incedunt cultu insignite regio, depauperantur viri, maiorum hereditatibus demptis, ditantur femine consequentes, honorantur insignes, honorantur etiam non illustres; multa his incommoda et illis commoda inde secuta sunt.
- 13 Maledictis in Veturiam irem ob ex his consecutam su

- perbiam feminis, ni suis precibus stetisset romana libertas. Sed liberalitatem illam senatus nimiam et perseveratum per tot secula damnosum morem laudare non possum. Minori fuissent contente munere; permaximum
- 14 videbatur muliebri Fortune dicatum templum. Sed quid? Muliebris est mundus, sic et homines muliebres. Quod autem adversum fuit hominibus, etas, que multa consumpsit utilia, consumpsisse non potuit nec minorasse mulieribus ius suum tenaci perseveratione servantibus.
- 15 Veturie igitur applaudant, eius colant nomen et meritum quotiens caris lapillis purpura et aureis ornantur fibulis et incedentibus a viris assurgitur ociosisque morientium substantie numerantur.

LVI. *De Thamari Myconis filia.*

- 1 Thamaris mulier evo suo pictrix egregia fuit; cuius virtus, etsi forsitan veternositas plurimum abstulerit, nomen tamen egregium nec artificium adhuc abstulisse potuit. Volunt¹ igitur hanc nonagesima olympiade filiam fuisse Myconis pictoris; verum cuius, cum duos fuisse Mycones et ambo pictores et eodem tempore Athenis floruisse legamus, non distinguunt, nisi his paucis verbis eam filiam fuisse Myconis cui minoris cognomen additum fe-
- 2 runt. Sane cuiuscunque fuerit, tam miro ingenio, despectis muliebribus officiis, paternam artem imitata est ut, regnante apud Macedonas Archelao, singularem picture gloriam adepta sit, in tantum ut Ephesi, apud quos honore precipuo Dyana colebatur, eiusdem Dyane effigiem, in tabula quadam manu eius pictam, tanquam
- 3 celebrem servaverint diu. Que cum in longissimam etatem

perseverasset, artificii huius testimonium tam grande prebuit, ut in hodiernum usque memorabile videatur: equidem laudabile plurimum, si prospectemus fusos et calathos aliarum.

LVII. *De Artemisia regina Carie.*

- 1 Artemisia Carie regina fuit ingentis animi femina et sanctissimi amoris atque perrarissimi et integre viduitatis exemplum posteris sempiternum. Hec, esto a quibus progressa parentibus nec ex qua fuerit patria in dies nostros venerit, satis ad eius nobilitatis laudem est novisse eam Mausoli, tum potentissimi regis Carie, fuisse coniugem. Quem adeo dilexit in vita, ut superstes mortuum
- 2 oblivisci non posset. Cuius rei stetero diu insignia monumenta. Nam, si fides claris scriptoribus¹ prestanda est, cum primum vir amantissimus clausisset diem, exquisitis eius cadaver honoribus extulit; nec passa est, post funebres ignes, collectos diligenter cineres aurea in urna servandos condi, existimans tam amati coniugis omne aliud vas incongruum esse preter id pectus in quo veteris amoris flamme longe plus solito, eo defuncto, flagrabant.
- 3 Quam ob rem ut ibi quod terreum supererat consisteret, quo perpetua preterite vite memoria consistebat, collectos, donec explerentur, immixtos² paulatim poculis exhausit omnes, vita residua perpetuis dicata lacrimis. Et sic humore consumpto, se ad virum ituram credens, leta
- 4 devenit in mortem; verum vidua ingentia peregit facinora. Vetus fuit consuetudo viris egregiis insignia sepulcra erigi; quod ut amori conforme appareret, opus Artemisia mirabile nimis et sumptuosum, avaritia omni seposita, excogitavit³; nec uno nec populari contenta artifice, Scopam Briaxem Thimotheum atque Leocarem, quos eo seculo totius orbis conspectiores predicabat Gre-

cia, accersiri iussit fecitque iuxta eorum iudicium Mausolo magnificum designari mausoleum et paratis marmoribus construi, ut ob mirabile opus illud, si aliter non daretur, dilecti viri nomen efficeretur eternum. Cuius quidem, eo quod tam arte quam impensa omnia fere orbis edificia excesserit, et inter septem mundi miracula unum diu memoratum sit, singularem fecisse mentionem non erit absurdum; nam virebit artificum fama et mulieris inclite fiet magnificentia clarior. Architecti igitur apud Alicarnasum, precipuam Carie civitatem, regine iussu quadrata in forma firmavere bustum; et que austru et arthos prospectant facies, sexaginta trium pedum in longitudinem deduxere; breviores relique fuere; et illud in altitudinem centum quadraginta pedum extulere et ut omne cingeretur triginta sex columnis marmoreis voluere. Ceterum eam partem que spectat Eoum Scopam sculpsisse dicunt; eam vero que in Boream vergitur Briaxem, cum eam que in occiduum versa est celandam sumpsisset Leocares; quarta Thimoteo relicta; qui in sculpendis statu et hystoriis aliisque operi contingentibus, tanta solertia vires ingenii expressere, cupientes singuli anteire magisterio reliquos, ut vivos e marmore vultus eduxisse non nunquam a prospectantibus creditum; ac nedum tunc, sed multa post secula visum sit pro gloria manus ibidem decertasse artificum. Nec contigit Arthemisiam opus tam celebre perfectum vidisse, morte subtractam. Tamen ob regine obitum non reliquere opus artifices, quin imo arbitantes illud futurum suorum ingeniorum posteritati documentum certissimum, in finem usque quod ceperant deduxerunt. Sed et accessit et Yteron quintus artifex⁴, qui altitudinem superioris pyramidis per viginti quatuor gradus equavit; et his superadditus sculptor sextus Pithis, cuius opus fuit quadriga marmorea fastigio totius edificii superaddita. Huic tam eximio operi perfecto, a Mausolo rege pro quo factum fuit, Mausoleum nomen impositum est, a quo

tanquam a digniori, sequentium regum sepulcra mausolea denominata sunt.

- 10 Clarus ergo Arthemisie coniugii amor, clariores perseveratio viduitatis et lacrimae, nec minus sepulcrum spectabile, seu sculptum velis, seu Arthemisie pectus in quo potius viri mortui cineres quiescere. Ceterum non his tantum extollendis laudibus Arthemisie virtus inclusa permansit; nam et virili robore et audacia ac militari disciplina plurimum valuit femina et triumphis maiestatem sui nominis exornavit. Hanc quidem, etsi forte sepius, saltem post viri mortem, positis ad tempus lacrimis, bis arma sumpsisse legimus⁵; primo ut salutem patrie tutaretur, secundo ut socialem fidem requisita servaret. Nam mortuo Mausolo, cum indignarentur haud longe ab Alicarnaso Rhodii mulierem regno Carie preesse, armata classe, quasi certa spe potiundi, frequentes ad occupandum illud venere. Sane Alicarnasus civitas, mari iminens ycaro, in loco natura munito sita est, geminos habens portus: quorum unus, qui minor dicitur, intra urbem arto introitu quasi absconditus sic iacet ut in illum, ex regia illi imminente, oportuna omnia parari atque deferri, nemine civium, nedum exterorum, vidente, possint qui regiam servant⁶; alter, qui maior est, secus urbis menia, aperte mari continuus est. In quem cum Arthemisia novisset hostes accessuros rhodios, suos iussit esse in armis et assumptis nauticis sociis et epytatis, quos oportunos ad peragendum iam conceptum animo facinus in regiam <celaverat>⁷, imperavit civibus, dum signum ipsa daret, applauderent Rhodiis eosque e muris vocarent eisque spem deditiois facerent et, si possent, in forum usque
- 15 contraherent. Demum evestigio, quomodocunque factum

sit, minime advertentibus hostibus, a minori portu in amplum mare erupit et, cum videret signo dato iam Rhodios, a civibus evocatos, relicta classe, tanquam victores cursim in forum tendere, infestis navibus et maximo nau-
 tarum conatu Rhodiorum occupata vacua classe et clamore sublato, in Rhodios undique cives suos iussit irruere;
 16 quam ob causam actum est, cum non esset fuge locus Rhodiis, ut ab Alicharnasiis cederentur omnes. Hoc per-
 acto Arthemisia, laureata Rhodiorum classe, proras direxit in Rhodum. Rhodii autem e speculis videntes la-
 reas classi, suos obtinuisse credentes, patefacto portu portisque civitatis, non advertentes victricem hostem loco
 17 civium susceperunt; et sic eorum repente ab Arthemisia civitas occupata est; iussique a victrice Rhodiorum principes cedi. Ast hinc tropheum parte victoriae signum in
 foro Rhodiorum mandavit erigi; actumque est ut duene statue levarentur in publico, quarum altera victricis
 18 Arthemisiae representabat effigiem, reliqua victricis rhodie civitatis. In qua stematibus⁸ positis, quod ab ea actum erat significantibus, vectigalem sibi, domum rediens, insulam liquit. Preterea cum adversus Lacedaemonas Xerxes, Persarum rex potentissimus, terras pedestribus exercitibus complexisset, et litus omne occupasset classibus, omnem suo iudicio non capturus sed absorturus Greciam, requisita Arthemisia, cum armatis navibus venit in bellum; fractisque iam terrestribus Xerxis copiis, cum in conspectu Salamine in navale prelium Xerxis classis et Atheniensium sub Themistode⁹ duce convenissent, spectante ex tuto Xerxe, Arthemisia inter primos principes suos exhortans atque acriter pugnans, quasi cum Xerxe sexum mutasset, visa est adeo ut, si tam audax robustusque

Xerxi fuisset animus, non de facili classis eius proras
 19 vertisset in fugam. Sunt tamen qui velint¹⁰ non Arthemisiam hanc fuisse, sed Arthemidoram, eque Alicharnasi reginam, asserentes, in testimonium sue credulitatis, navale bellum Xerxis apud Salaminam olympiade septuagesima quarta fuisse commissum, cum centesima constet¹¹
 20 mausoleum ab Arthemisia fuisse constructum. Ego quidem his adhaereo qui unam eandem fuisse Arthemisiam et Arthemidoram putant, cum que de Arthemisia¹² certa narrantur plurimum fidei incertis de se exhibeant
 21 et auferant alienis. Quicumque tamen legerit, quod maluerit id credat: seu una seu due fuerint, opus quippe fuit femineum unumquodque. Sed quid, Arthemisie acta spectantes, arbitrari possumus, nisi nature laborantis errore factum ut corpori, cui Deus virilem et magnificam infuderat animam, sexus femineus datus sit?

LVIII. *De Virginea virgine Virginii filia.*

1 Virginea nomine et facto romana virgo pia est recolenda memoria: fuit enim insignis decoris conspicua et Auli Virginii, plebei hominis sed honesti, filia. Que esto optime esset indolis, non tantum tamen sua constantia clara quantum scelere amanti infausti et severi nimium patris facinore, ac ex illo Romanorum libertate secuta,
 2 facta est. Hec equidem, imperantibus iam anno secundo romane urbi decemviris, a genitore Lucilio Icilio tribunitio et acri iuveni desponsata est; eiusque forte distulerat nuptias expeditio a Romanis in Algidum adversus Equos
 3 sumpta, eo quod in eadem Virginii militaret. Quibus sic se habentibus, infortunio Virginie factum est ut Ap

- pio Claudio decemviro, qui ad urbem tutandam, cum Spurio Appio¹ ex sociis militantibus solus remanserat, eius adeo formositas placeret ut ab eo amaretur perditae.
- 4 Cuius adhuc tenella virgo cum frustrasset blanditias, nec illis nec donis ingentibus neque precibus aut minis flecteretur imbutum sanctitate pectus, tanto insano furore succensus est Appius ut, cum in varia labantem volvisset animum, nec satis tutum vim publice inferre arbitraretur, in fraudem ingenium verteret egitque ex composito ut Marcus Claudius eiusdem libertus, homo audacie prime, transeuntem aliquando virginem secus forum, quam primo daretur occasio, tanquam suum mancipium fugitivum arriperet et in suam deduceret domum; et si quid forsitan obstaret incepto², confestim se coram in-
- 5 causam traheret. Quam cum paucos post dies ausu temerario transeuntem cepisset libertus et suam diceret, proclamante virgine atque pro viribus impuro homini assistente, iuvantibus matronis, cum quibus una incedebat,
- 6 factus est repente hominum concursus. Inter quos et advenit Icilius; et multis hinc inde dictis, eo ventum est ut in pretorium coram amante iudice ducta, vix ab ardente Appio ut usque in diem futuram differretur iudicium
- 7 obtentum est. In qua, nil proficiente Claudii fraude, qua itum erat in castra ne venire Romam, si vocaretur, Virginus permicteretur a ducibus, evocatus affuit presto pater et cum filia et reliquis amicis et Icilio sordidatus venit in curiam, ubi econtrario Marco Claudio³ mancipium petenti, non audito Virginio a libidinoso preside,
- 8 Virginia tanquam fugitiva serva adiudicata est. Quam cum capere voluisset Marcus et multa in Appium dixisset Virginus, ab eo tandem ira frendente obtentum est ut sibi saltem paululum et nutrici loqui fas esset, ut forte,

du
dic
dif
vav
M
sue
sing
All
ave
l'in
vio
dio
me
sua
Vir
scin
C
rapi
proc
qua
rator
di p
gli
gros
nel p
pena
zion
valse
l'ord
ginic
mare
colla
Mar
gli fu
nepp
pren
App
men

- erroris veteris comperta veritate, mancipium minori cum
 9 noxa sui concederet. Cumque cum eis apud Cloatinas
 tabernas⁴ in conspectu tamen curie evasisset, sumpto
 lanii cultro, inquit: — Qua possum via, dilecta filia, liber-
 tatem tuam vendico —; et omnem virgineo infixit pectori,
 maximo dolore spectantium. Ex quo infelix virgo con-
 cidens, cernentibus cunctis astantibus, sanguinem cum
 anima fudit; et sic libidinosi Appii per innocentis cedem
 spes turpissima exinanita est et opere Virginii ac Icili
 facta secunda plebis secessione, actum est ut decemviri
 coacti abdicarent impérium et romano populo quam
 10 occupaverant libertatem linquerent. Nec multo post,
 Virginio plebis tribuno procurante, Appio Claudio dies
 dicta est. Qui cum causam dicturus accederet, in carcerem
 iussu Virginii tractus et cathenis implicitus, ut me-
 ritum effugeret dedecus, nocuus manes innocue piavit
 Virginie, laqueo seu gladio vel veneno ibidem vitam
 11 eiecit. Temerarius autem cliens Marcus Claudius crimen,
 non qua debuit via, nam fuga tutatus, deflevit exilio,
 bonis tam patroni quam suis redactis in publicum.
- 12 Nil perniciosius iniquo iudice. Hic quotiens scelesti
 mentis imperium sequitur, omnis iuris ordo pervertatur
 necesse est, legum potestas solvatur, virtutis enervetur
 opus, scelere laxentur habene et breviter omne bonum
 publicum in ruinam⁵ trahatur. Quod si non satis alias
 13 apparet, nepharium Appii ceptum et que inde secuta
 sunt in lucem deducunt. Nam dum male libidini sue
 potens homo frenum poneret, ex libera servam, ex virgine
 adulteram, ex desponsata pelicem, per imbutum fraude

libertum fere peregit suoque detestabili decreto factum est ut armaretur pater in filiam, verteretur pietas in sevitiam et, ne voto fraude quesito gauderet incestus homo, occideretur innocua, clamaretur in urbe, tumultuaretur in castris, separatio plebis a patribus oriretur et fere in discrimine res omnis poneretur romana.

- 14   O preses inclitus et legum lator egregius⁶! Quod in alios diro supplicio punisse debuerat, ipse perpetrare veritus non est. Hei michi! Quotiens hac periclitamur peste mortales, quotiens in exitium immeriti trahimur et turpi premimur iugo, agimur spoliatur et occidimur, urgente
- 15   nequitia! Quid hoc mali est? Non verentur perfecti, quod in temperamentum libidinum adinventum est, id nullo Dei timore territi, in licentiam vertere scelerum; et cum oporteat presidem oculos et animum eque pudicos habere, eloquium mite, graves sanctosque mores et manus a muneribus omnino immunes, non oculis tantum, sed insana mente lasciviunt, nec legum sed lenonum secuntur iudicia; superbiunt nec mitescunt nisi meretricula imperet, aut iras leniat aurum; nec solum dona suscipiunt, sed exposcunt mercantur et subtrahunt et in violentiam usque, si aliter nequit fieri quod cupiunt, furore
- 16   succensi prorumpunt. Et sic optime legum interpretes facte, hinc luxuria inde pecunia, incassum pro rostris ius poscitur, nisi ab his vel ab earum altera suffragia impendantur.

LIX. De Yrene Cratini filia.

- 1   Yrenes utrum fuerit greca mulier, aut qua floruerit etate, non satis certum est; greca tamen creditur con-

una
sen
sfo
se
de,
tur
lo s
C
nor
altr
Qu
zia,
trat
te,
glia
alcu
scel
pass
cuo
stur
gio
solo
legg
scor
la, e
acce
trag
cipit
l'og
ti de
ai tr
il de

LIX

N
sia v

- statque¹ eam Cratini cuiusdam pictoris fuisse filiam atque discipulam. Quam tantum laudabiliorem existimo quantum arte et fama videtur superasse magistrum, cum eius adhuc in pluribus nomen vigeat, existente patre nisi per eam fere innominato, excepto si is fuit de quo legitur² qui frondes atque radices herbarum omnium, ad earum prestandam notitiam, in forma descripsit propria, esto hic Cratinax non Cratinus ab aliquibus nuncupetur.
- 2 Huius autem Yrene celebre fuit ingenium et artificium memorabile; cuius quidem magisterii in longum argumenta fuere: puella quedam apud Eleusinam civitatem diu tabula visa est; sic et senex Calipso, preterea et gladiator Theodorus necnon et Abstitenes, suo tempore saltator egregius³. Que, ideo quod officium est a femina, ut plurimum, alienum nec absque vi maxima ingenii consecutum, quod in eis tardissimum esse consuevit, dignum aliqua celebrari laude ratus sum.

LX. De Leuntio.

- 1 Leuntium, si satis bene arbitror, greca fuit mulier et forsan Alexandri magni, macedonici regis, evo conspicua. Cuius, si matronalem pudicitiam servasset, cum ingenii eius permaxime fuerint vires, longe fulgidior nominis fuisset gloria. Veterum enim testimonio¹ tantum in studiis literarum valuit, ut aut invidia percita, aut muliebri temeritate impulsata, in Theophrastum, celeberrimum ea tempestate philosophum, scribere invehendo ausa sit²: quid, ego non vidi. Sane postquam per tot secula in etatem usque nostram fama devenit, non minimum fuisse nec etiam parve facultatis inditium existimare possumus,
- 3 esto invidi animi sit certissimum argumentum. Et si adeo studiis tam splendidis valuit, non facile credam eam ex plebeia fece duxisse originem; raro quippe ex ea sorde ingenium sublimis surgit; nam etsi quandoque

e celo infundatur, caliginē extreme sortis claritas eius
 4 opprimitur. Sed quid progenitorum generosus sanguis,
 si morum indecentia sit, veri possunt fulgoris inpendere?
 Si amplissimis fidem prestemus viris, hec seposito pudore
 femineo meretrix, imo meretricula, fuit. Heu facinus
 5 indignum! Inter lenones impurosque mechos et scorta
 atque fornices versata, potuit magistram rerum phylosophiam
 inhonestis in cellulis et ignominiosis deturpare
 notis atque impudicis calcare vestigiis et cloacis immergere
 fetidis, si phylosophie splendor obfuscari potest impudici
 pectoris labe. Dolendum equidem est ingenium
 tam celebre, sacro superumque munere datum, adeo
 6 spurcide exercitio subigi potuisse. Edepol nescio utrum
 illam fortiozem dixerim, in tam scelestum locum phylosophiam
 trahendo, an phylosophiam ipsam remissiozem,
 doctum pectus subigi lasciviis permittendo.

LXI. *De Olympiade regina Macedonie.*

1 Olympias Macedonum regina titulorum multiplicium
 fuit illustris. Primo quidem, si possunt stemata aliquid
 claritatis afferre mortalibus, ex Eacidarum sanguine, qui
 tunc pre ceteris totius Grecie seu orbis terrarum habebatur
 splendidior, Neopholemi, regis Molossorum¹, filia
 traxit originem; et cum illi ab infantia Mistilis nomen
 esset, nupta Phylippo, serenissimo ea tempestate Macedonum
 regi, Olympias – ut placet aliquibus² – primo
 2 vocata est. Preterea et Alexandrum Epyri regem fratrem
 habuit et Macedonie, Phylippo mortuo, filium Alexandrum;
 cuius tam ingentia fuere facinora, ut qui superaret
 illum gloria, inani tamen, nec audiretur natus, nec nasceretur
 3 in posterum. Quod Olympiadi non modicum

fulgoris adiunxit, si matribus fulgor est prestantes peperisse filios. Sed non omnino iubar hoc evasisse potuit quin notis aliquando iniectis fuscaretur, esto ex illis Olympias evasisset notior. Nam adulterii illecebra, eius etate florente, Olympias labefactata est, qua nil fere dedecorosius regine contigisse potuit; et, quod turpius fuit, suspicatum est Alexandrum adulterio genitum³. Que quidem suspicio adeo commovit Phylippum ut, non solum aliquando palam diceret, ex se scilicet non genitum Alexandrum, verum et Olympiadem ignominia notaret repudii et Cleopatram, Alexandri epyrote filiam, in uxorem duceret⁴. Quod quantum Olympias egrè tulerit, dissimulare non potuit. Nam que usque in diem illam, hac excepta labe, regiis tantum fulgoribus clara erat, enormitatis variis sese fecit insignem. Creditum quidem est a se agitatum atque impulsum Pausaniam iuvenem, ex splendido Horestis sanguine natum, in Phylippi viri sui necem, conscio etiam Alexandro. Nam Pausanie, ob occisum Phylippum, in cruce pendentis, caput, opere Olympie, mane sequenti a die qua cruci affixus fuerat, aurea insignitum corona compertum est; et, paucis interpositis diebus, Olympiade iubente, eius cadaver depositum super reliquiis regi⁵ Phylippi honorifice macedonico ritu exustum est et funebri cum pompa sepultum. Gladium preterea, quo Phylippum Pausanias occiderat, regina sub nomine Mistilis⁶ in templo Apollinis iussit apponi et Cleopatram sibi superinductam⁷, post illisam saxo filiam, in tantum exasperavit verbis et ignominia ut miseram ad laqueum induendum compelleret. Aucto tandem maximis victoriis filio Alexandro, eoque apud Babiloniam veneno assumpto, et Alexandro fratre apud Lucanos ceso, ac Arideo Macedonie rege et Euridice coniuge, eam

ria
ave
non
la
que
fu c
mai
che
que
solc
era
del
Oli
se
tran
reg
ecce
nate
tate
san
Pau
incl
una
seg
dop
sull
onc
ne
con
tem
A
stat
dola
par
Div
stre
Bab
Luc

Macedoniam ab Epyro venientem intrare prohibentibus, favore veterum Macedonum datis in mortem, Macedonum regnum sola obtinuit vidua et regina; verum cum passim in cruorem tam nobilium quam plebeiorum Macedonum quasi belua bacharetur, a Cassandro in Epydua⁹ civitate obsessa est adeoque coacta ut una cum oppidanis, rerum omnium inopia, deveniret in famem; qua cogente actum est ut, conditionibus appositis, se in fidem
 9 Cassandri committeret. Qui fraude exornatis⁹ occisorum amicis, post deditonem in mortem postulata est. Ad quam occidendam cum Cassander ubi detinebatur scelerum ministros intromisisset, ea iam advertente se manu venientium morituram, duabus innixa ancillis imperterrita surrexit et vestimentis crinibusque compositis, ne quid cadens videretur inhonestum, nec orare passa est nec audita voces aut ululatus femineos emictere, quin imo percussoribus obvia facta paratum in vulnera corpus obtulit ultro, quasi pauci penderet quod robustissimi etiam homines consuevere, ut plurimum, expavescere: actu illo confessa se vere extitisse imperatoris tam egregii genitricem.

LXII. *De Claudia vestali virgine.*

1 Claudiam vestalem virginem, digne ex Romanorum generoso sanguine procreatam crediderim, dum intueor insignem pietatem eius in patrem. Pompa quippe spectabili pre se ex senatus consulto triumphum pater agebat, frequenti Romanorum spectante plebe, cum se tribunorum plebis unus, ob privatam simultatem in eum non aliter quam in male meritum prorumpens, dedit in medium; et insolenti, more tribunitio, audacia violenta manus in triumphantem iniciens, eum de curru evolvere
 2 conatus est. Quod cum inter spectantes Claudia virgo conspiceret, illico urgente pietate commota, tristis et

oblita sexus honestatisque victarum, quibus oblecta erat, pati non potuit, quin imo, repente medias inter catervas impetuosa prorumpens, et sibi audaci nisu cedere turbam cogens, inter tribuni arrogantiam et patris gloriam se in defesso robore immiscuit et, quibuscunque ausis factum sit, amoto tribuno, liberum in Capitolium patri concessit ascensum¹.

- 3 O dulcis amor! o infracta pietas! Quid credemus vires imbecilli corpori prestitisse virginis, quid religionis oblivionem iniecissem, præter eum cernere iniuria opprimi quem meminerat infantie sue educatorem et piis delictorum blanditiis, votorum in suam salutem exhibitorum, noxiorum amotorem omnium et provectoris etatis in-
- 4 structorem? Sed, ut de hoc satis dictum sit, queso: quis hoc tumultuantibus hominibus sanctimoniam immixtam virginem de inhonestate redarguet? Quis temerariam dicet? Quis tanquam in tribunitiam potestatem ausam iure damnabit, cum adeo pulchrum atque memorabile pietatis opus in tutandum patrium decus egerit, ut etiam robustissimus iuvenis acriori animo fecisse nequiverit?
- 5 Equidem non immerito dubitem quis spectabiliorem triumphum: an pater in Capitolium traxerit, an nata in eodem reportaverit Veste.

LXIII. De Virginea Lucii Voluptii coniuge.

- 1 Virginea apud Romanos equidem clara matrona fuit, altera tamen a superiori¹, esto eque Auli cuiusdam, sed patritii viri, fuerit genita. Hec enim, præter nobilitatis insignia, suo evo castimonie meritis ceteris fuit preferenda Romanis. Cuius actum unicum sed laudandissimum retu-

lisse, ad eius omnem vitam cognoscendam, eique ad claritatem meritam inpendendam, sat erit. Ut satis igitur
 2 constat, fuit olim in urbe Roma in foro boario ad rotundam Herculis edem sacellum celebre patritie Pudicitie dudum a nobilibus mulieribus persancte dicatum.
 3 In quo, Q. Fabio, quinto, et P. Decio Mure, quarto, consulis, cum senatus iussu, uti et in ceteris templis, supplicationes ad expianda prodigia fierent, et ibidem patritie tantum femine sacra ritu veteri castissime peragerent, contigit ut Virginea cum ceteris peractura sacrum accederet; a quo cum, matronis patritiis imperantibus, superbe semota esset, eo quod Lucio Volumnio, plebeio homini, anno tamen preterito consuli², nupta foret, brevis apud sacram edem feminea altercatio orta est; que tandem muliebri indignatione in maius animorum incendium sese extulit. Ceterum cum se dixisset Virginea et
 4 pudicam esse et patritiam, et ex templo patritie Pudicitie arceri minime deberi eo quod plebeio homini virgo nupsisset, et gesta viri miris extulisset laudibus, relictis patritiis, domum indignans repetiit verbisque opus superadiecit egregium. Nam cum sibi multum edium esset
 5 in vico longo, in quibus tunc una cum viro habitabat, quantum ex eis ex parte una sufficere sacello modico arbitrata est, seclusit a ceteris et ibidem aram instituit accersitisque matronis plebeis arrogantiam patritiarum exposuit et quæsta ex suscepta ab illis iniuria subdidit: — Vos ergo deprecor hortorque ut, uti cernitis huius urbis viros habere continuum de virtute certamen, sic et inter vos solius decoris pudicitie matronalis certamen summatis, operam dantes ut hec ara, quam ego plebeie Pudicitie presentibus vobis dico, si in aliquo potest, sanctius illa et a castioribus coli credatur appareatque, agentibus vos

bis, non solum celestes animas pectoribus patritiarum infundi —.

- 6 O digna atque sanctissima matrone verba! O indignatio laudanda et inventum in astra leto plausu extollendum! Non in virorum substantias, non ad ornamenta lascivie capessenda a Virginea coniuratum est, quin imo in lascivos petulantesque iuvenum oculos atque concupiscencias et ad suam promerendam castimonie gloriam optimo instituto sanctisque viribus itum est, adeo ut tunc inceptum et diu post hec actum sit ut, cum nulla, nisi spectate pudicitie et que uni tantum viro nupsisset, sacrificandi ius eo prestaretur in templo, et, spectantium incestuosus oculis fracta libidinosa spe, sanctitate patritie equaretur are³. Nec dubitem multis ob glorie cupidinem et effugiendam ignominiam, si a sacrificio arcerentur, servande castimonie causam atque studium iniecisse.
- 7

LXIV. De Flora meretrice dea florum et Zephiri coniuge.

- 1 Floram romanam fuisse mulierem testari videtur antiquitas¹: cui quantum decoris ignominiosus questus subtraxit, tantum fame fortuna fautrix ausit.
- 2 Hec autem, ut omnes asserunt, ditissima fuit mulier. sed de questu divitiarum discrepant. Nam alii dicunt² hanc omnem iuventutis sue ac formositatis corporee florem, inter fornices et lenones scelestosque iuvenes, meretricio publico consumpsisse; et nunc hos, nunc illos stolidos lasciviis blanditiisque — ut talium moris est — substantiarum denudans et undique corradens et excerptens, in eas tam amplissimas devenisse divitias.
- 3 Alii vero, honestius arbitrati, lepidam et ridiculam ex ea referunt hystoriam³, asserentes Rome edituum Her-

- culis ociosum tesseris ludum inchoasse manibus alternis, quarum cum Herculi dextram statuisset, et sinistram sibi, dicunt fecisse periculum ut, si vinceretur Hercules, ipse sibi de stipe templi cenam et amicam pararet; si vero Heroules victor evaderet, tunc illi de pecunia propria
- 4 illud idem facturum se dixit. Verum cum vicisset Hercules, monstra etiam solitus superare, ei cenam et nobilem meretricem Floram preparasse confirmant. Cui dormienti in templo visum aiunt cum Hercule concubuisse eique ab eodem dictum se suscepturam mercedem concubitus ab eo quem, primo mane, templum exiens, inveniret. Que cum Fanitio⁴, ditissimo iuveni, templum exiens
- 5 occurrisset, ab eo amata atque deducta est; et, cum secum fuisset diu, ab eodem moriente heres relicta; et sic ditata.
- 6 Verum sunt qui dicant⁵ hanc non Floram, sed Accam Laurentiam fuisse, que Romulum Remumque seu nutrita, seu nutrita postea. Sane huius discordantie ego non curo, dum modo constet Floram meretricem et divitem extitisse.
- 7 Hec autem, ut eo tendam quo cupio, adveniente mortalis vite termino, cum nullus illi filius esset et nominis perpetuandi cupido, ut reor, femineo astu, in futuram sui nominis gloriam, romanum populum substantiarum suarum sibi dixit heredem; in hoc tamen parte divitiarum servata, ut, quod ex ea annum susciperetur fenus, in anniversarium natalis sui, ludis publice factis, erogaretur
- 8 omne⁶. Nec eam fefellit opinio. Nam cum gratiam romane plebis ex hereditate suscepta captasset, annuos in memoriam sui nominis fieri ludos obtinuit facile: in quibus, spectante vulgo, ad eius puto questum posteris ostendendum, inter alia turpia, nude meretrices mimosum officium, summa cum inspicientium voluptate, gestulationibus impudicis et variis exercebant. Qua ille
- 9 celebri ostentatione actum est ut, seu ex fenore suscepto, seu ex ere publico, annis singulis cum instantia ludi

huiusmodi, tanquam sanctissimi, a plebe, in libidinem prona, peterentur; et florales ab institutrice etiam dicerentur.

10 Sane tractu temporis cum senatus, originis eorum conscius, erubesceret, urbem, iam rerum dominam, tam obscena maculari nota, ut in meretricis laudes concurreret omnis, adverteretque illam facile deleri non posse, ad ignominiam subtrahendam, turpitudini detestabilem atque ridiculum superiniunxit errorem.

11 Finxit quippe in splendorem Flore, inclite testatricis, fabulam⁷, et ignaro iam populo recitavit: illam asserens iam dudum mirè pulchritudinis indigenam fuisse nympham, nomine Cloram, et a zephyro vento, quem latine favonium dicimus, ardentissime amatam et postremo in coniugem sumptam; eique, ab eodem quem, stultitia sua, inter deos nominabant, dotalitio quodam munere, seu propter nuptias, ut fit, deitatem fuisse concessam: hoc cum officio, ut vere primo arbores colles et prata floribus exornaret eisque preesset; et inde ex Clora, Flora etiam diceretur; et quoniam fructus ex floribus sequerentur, ut, deitate eius placata ludis, illos ampla quadam liberalitate concederet et in fructum deduceret, eidem deo sacrum aras ludosque a vetustate fuisse concessos.

12 Qua seducti fallacia, eam, que vivens fornices coluerat, a quibuscunque etiam pro minima stipe prostrata, quasi suis alis zephyrus illam in celum detulerit, cum Iunone regina deabusque aliis sedere arbitrati sunt. Et sic ingenio suo Flora et fortune munere ex male quesita percunia, ex meretrice nympa facta est zephyrique lucrata coniugium et deitatis numen, apud mortales, in templis residens, divinis honoribus celebrata, adeo ut, non solum ex Clora Flora, sed clara ubique locorum, ex insigni sui temporis scorto, facta sit.

LXV. *De romana iuvencula.*

- 1 Romana fuit iuvencula, nec ex fœce plebeia, ni fallor,
 1 traxit originem; cuius deperditum malignitate fortune
 2 nomen et parentum coniugisque notitia forsân aliquan-
 2 tulum meriti decoris surripuisse videbitur. Sed, ne per
 me subtractum videatur, si illi inter claras locum non
 dedero, apponere mens est et innominate mulieris pie-
 tatem inclitam referre.
- 3 Fuit ergo iuvencule huic honesti generis mater, sed
 infelix; nam Rome apud pretoris tribunal, ob quod de-
 meritum nescio, capitali supplicio damnata; et a pre-
 tore triumviro, ut illi iam indictam sententia penam in-
 ferret, tradita; a triumviro autem, in hoc idem, publici
 4 carceris custodi exhibita. Verum, quoniam nobilis esset,
 ut nocte necaretur iniunctum est. Custos autem, huma-
 nitate quadam impulsus, dum ingenuitati mulieris com-
 pateretur, in eam sevirè manibus noluit, sed vivam clau-
 samque, ut inedia consumeretur, omisit.
- 5 Ad quam visendam filia venit et excussa prius egregie,
 ne quid cibi deferret introrsum, intrare carcerem a cu-
 stode obtinuit esurientique iam matri lacte, quo recenti
 habundabat partu, opitulata est; demum, continuatis
 diebus plusculis, cepit mirari custos quod tam diu dam-
 nata mulier absque cibo traxisset spiritum; et clam quid
 cum matre ageret nata prospectans, advertit quoniam,
 eductis mammis, illas sugiendas ori matris admoveret;
 miratusque pietatem et inusitatum nutriendi matrem
 nate compertum, triumviro retulit; triumvir autem pre-
 tori; pretor publico nuntiavit consilio. Ex quo comuni
 consensu factum est ut pietati filie dono daretur meritum
 matri supplicium¹.
- 6 Si servanti in pugna viribus civem, querneam coronam
 largiebatur antiquitas, qua, lacte servantem in carcere

LX

V

gin

mal

gen

le s

l'inc

dar

se,

C

infe

dal

ché

triu

blic

der

nob

la a

Ver

mer

ten

lora

bon

sita

glia

ver

la f

mar

chia

do,

cust

cata

fu

dell

S

lorc

matrem, genitam decorabimus? Non equidem tam pio facinori satis dignum sertum comperies inter frondes.

7 Hec pietas non solum sancta, sed admirabilis fuit; nec tantum equanda, quinimo preferenda nature muneri, quo docemur parvulos natos lacte in firmiorem etatem deducere ac² parentes morti subtrahere.

8 Mirabiles ergo pietatis sunt vires; nam nedum femine corda, que facile in compassionem trahuntur et lacrimas, sed non nunquam in efferata et adamantina, obstinatione durata, penetrat pectora; et, posita circa precordia sede, primo humanitate flexibili durum emollit omne, et oportunitatum indagatrix atque compertrix optima, agit ut lacrimas cum infelicibus misceant, egritudines atque pericula saltem desiderio subeant et non nunquam,

9 si desint remedia, vicarias subeant mortes. Qui tam grandes effectus agunt ut minus miremur si quid pium filii in parentes agamus, cum eo potius videamur vices redere et quod alias sumpsimus debita restitutione persolvere.

LXVI. De Martia Varronis.

1 Martia Varronis perpetua virgo Rome iam dudum respecta est¹; cuius tamen Varronis invenisse non memini, nec etiam qua etate. Hanc ego, ob servatam virginitatem, tanto egregiori laude extollendam puto, quanto sui iuris femina, sua sponte, non superioris coactione, integriorem servaverit. Non enim aut Veste sacerdotio alligatam aut Dyane voto obnoxiam seu alterius professionis implicitam, quibus plurime aut cohercentur aut retinentur, in-

citt.
salv
non
pia
nor
istin
finc
M
pen
tras
in
zior
min
disc
trov
me
affr
i pe
C
me
so
di

LX

C
Var
ricc
figl
esal
tan
per
per
per
Dia
da
vat

- venio; sed sola mentis integritate, superato carnis aculeo, cui etiam prestantissimi non nunquam succubere viri, illibatam a contagione hominis corpus in mortem usque
- 3 servasse. Verum etsi hac tam commendabili constantia plurimum hec laudanda sit Martia, non minus tamen ingenii viribus et artificio manuum commendanda est.
- 4 Hec equidem, seu sub magistro didicerit, seu monstrante natura habuerit, nobis incertum est, cum hoc videatur esse certissimum, quod, aspernatis muliebribus ministeriis, ne ocio tabesceret, in studium se picture atque sculpture dederit omnem; et tandem tam artificiose tanque polite pinniculo pinxisse atque ex ebore sculpsisse ymagines², ut Sopolim et Dyonisium, sue etatis pictores famosissimos, superarit; eiusque rei fuit notissimum argumentum, tabulas a se pictas ceteris preciosiores fuisse.
- 5 Et, quod longe mirabilis, asserunt eam non tantum eximie pinxisse, quod et non nullis contigit aliquando, verum adeo veloces ad pingendum habuisse manus, ut nemo
- 6 usquam similes habuerit. Fuerunt insuper diu eius artis insignia, sed, inter alia, eius effigies, quam adeo integre, lineaturis coloribusque servatis et oris habitu, in tabula, speculo consulente³, protraxit, ut nemini coetaneo quem nam foret, ea visa, verteretur in dubium.
- 7 Et inter ceteras, ut ad singulares eius mores deveniamus, ei fuisse mos⁴ precipue asserunt, seu pinniculo pinxeret seu sculperet celte⁵, mulierum ymages sepissime facere, cum raro vel nunquam, homines designaret⁶. Arbitror huic mori pudicus robur causam dederit; nam, cum antiquitas, ut plurimum, nudas aut seminudas effigiaretur⁷ ymages, visum illi sit oportunum aut imperfectos viros facere, aut, si perfectos fecerit, virginei videatur oblita pudoris. Que, ne in alterum incideret, ab utroque abstinuisse satius arbitrata est.
- 8

LXVII. *De Sulpitia Fulvii Flacci coniuge.*

Sulpitia, olim venerandissima mulier, non minus, matronarum romanarum testimonio, laudis ob servatam castimoniam quam cultro se perimens Lucretia consecuta est.

Hec enim Servii Patriculi¹ filia et Fulvii Flacci coniunx fuit, nobiles ambo viri. Et cum senatus, visis a decemviris more veteri sybillinis libris, decrevisset ut Veneris Verticordie simulacrum consecraretur in urbe, ut virgines ceteraque mulieres non solum a libidine abstinerent, sed etiam facilius in laudabilem pudicitiam verterentur², petivissetque, iuxta decemvirorum mandatum, quo cavebatur ut castior ex romanis matronis dedicaret illud, ex ingenti multitudine qua tunc habundabat Roma, castiorem, feminarum iudicio, actum est ut, primo, eis agentibus, centum ex omni cetu que pudicitia clariores existimate essent selecte traderentur; inter quas una Sulpitia sumpta est. Demum, senatus iussu, eandem mulierum iudicio, ex centum decem etiam lucidiores subtracte; quas inter et Sulpitia numerata. Postremo, cum ex decem peteretur una, summo omnium consensu Sulpitia data est. Cui etsi pulchrum fuit ea tempestate Veneris Verticordie dicasse simulacrum, longe tamen pulchrius, tam ingentis multitudinis existimatione fuit quod castimonia prelata sit ceteris, eo quod non tantum assistentium oculis, tanquam quoddam celeste pudicitie numen, omnium admiratione conspecta sit, sed futurorum omni evo etiam veneratione fere in inmarcescibilem gloriam nomen eius videatur esse delatum.

Sed queso, inquiet aliqua, si centum pudice electe sunt, quid huic uni aliarum magis pudicitie superaddi potuit ut ceteris merito preferatur? Palam est: hi vel he

LXVII

Sulp

non in

romar

uccide

culo e

dopo

dei de

to in

di far

anche

pudic

caste :

sacraz

cavan

propo

inizi

fra q

cento

scelte

più sp

Infine

fu off

fu per

di Ve

gloria

di dor

con u

conter

anche

vener

incorr

Ma

donne

onestà

farla

videant que arbitrantur solum ab alieno quam viri concubitu abstinuisse pudicitiam. Que quidem, si intueri saniori velimus oculo, non solum consistit ab amplexibus exterorum virorum abstinere, quod multe, etiam invite, 6 faciunt. Equidem oportet matronam, ut pudica integre dici possit, ante alia cupidos vagosque frenare oculos eosque intra vestimentorum suorum fimbrias coercere, verba non solum honesta, sed pauca et pro tempore effundere, otium, tanquam certissimum et perniciosissimum pudicitie hostem, effugere, a comesationibus abstinere, cum absque Libero et Cerere frigeat Venus³, cantus atque saltationes, tanquam luxurie spicula, evitare, parsimonie ac sobrietati vacare, domesticam rem curare, aures obscenis confabulationibus obturatas habere, a circuitationibus abstinere, pigmenta et supervacaneos odores abicere, ornatos superfluos respuere, cogitationes appetitusque noxios totis calcare viribus, meditationibus sacris insistere atque vigilare; et, ne per cuncta discurram pudoris integri testimonia, virum solum summa dilectione colere, ceteros, nisi fraterna diligas caritate, negligere et viri etiam, non absque frontis animique rubore, in amplexus ad prolem suscipiendam accedere.

7 Que cum forsitan omnia in ceteris non invenirentur explicita, et in sola Sulpitia comperta, merito eam ceteris pretulere.

LXVIII. *De Armonia Gelonis syculi filia.*

- 1 Armonia sycula iuvenis, Gelonis, fratris Yeronis, regis Syragusarum, fuit filia. Que, quanquam regio genere fuerit insignis, longe tamen magis pietate sua digna memoratu facta est. Hanc quidam, virginem occubuisse volunt;

alii vero Themistii cuiusdam coniugem¹. Utrum horum magis placet summatur, cum nil ob diversitatem opinionum ex eius pia fortitudine subtrahatur.

3 Cum igitur, Syragusanorum ceca atque repentina seditione, in omnem regiam prolem seviretur a populo, et iam, trucidato Ieronimo rege adolescentulo, atque Andronodoro et Themistio regis generibus, et in Damascratam et Heracliam, Yeronis filias, et Armoniam Gelonis, multitudinis, expeditis gladiis, fieret incursus², actum est sagacitate nutricis Armonie ut, regio exornata cultu, virgo quedam Armonie coeva pro Armonia interfecto-
4 ribus pararetur. Que quidem voto preparantis in nullo fuit adversa, quin imo, cum in se infestis mucronum cuspidibus irruere multitudinem cerneret, nec illam exterrita aufugit, nec conditionem suam ferientibus professa est, nec latitantem etiam Armoniam, loco cuius occidebatur, accusavit, verum tacita et immota, suscipiens letiferos ictus, occubuit.

5 Felix pariter et infelix Armonia: felix fide, infelix perditione fidelis. Attamen cum ex oculo innocue puelle perseverantiam et fortem in mortem animum ac manantem ex vulneribus virgineum sanguinem cerneret Armonia stupens, cum, virgine cesa iamque abeuntibus percussoribus, posset evadere, toto pectore admirari fidem cepit et, inclita pietate capta, effusis lacrimis, passa non est impune cruorem innocuum prospectare et vitam, tantopere³ ac aliena fide servatam, in evum protelare longius, satius ducens ad inferos cum tam fida iuvene immatura morte descendere, quam canos cum infidis civibus expectare.

6 O pietas, o prisca fides! Que evaserat, in medium prodiens, revocatis in se cruentis gladiis, fraudem nutricis et occise fidem suamque conditionem confessa, sanguinem

7 suum ultro inferias occise concessit et crebris lacessita vulneribus, in quantum potuit, secus cadaver premortue corruit. Cui quod pietas evi abstulit, dignissimum literis restituisse fuit; verum difficile cernere cuius maior, an premortue fides an superviventis pietas fuerit: illa virtutem prime, hec secunde nomen facit eternum⁴.

LXIX. *De Busa canusina apula muliere.*

- ¹ Busa quam, quasi Busa cognationis sit nomen, quidam Paulinam vocant¹, mulier fuit apula, origine canusina, quam ut ex generoso sanguine natam credam et aliis meritis pluribus splendidam, facit magnificum illud fascinus quod unicum de ea posteritati reliquit antiquitas.
- ² Aiunt² enim, Hanibale peno infesto bello adversus Romanos agente, atque igne ferroque omnem Ytaliam populante et sanguine plurimo fedante, cum apud Cannas, apulum vicum, magno certamine non solum hostes superasset, sed fere ytalicas omnes confregisset vires, actum est³ ut ex eò conflictu cedeque ingenti noctu per devia ex multis dispersis vagisque circa decem milia⁴ Canusium devenirent, que tunc civitas fidem romane societatis servabat. Quos omnes exangues fessos inopes inermes nudos affectosque vulneribus, non exterrita casu nec victoris potentia, comiter propriis in edibus Busa suscepit hospitio, eosque ante alia bono esse animo iussit et, adhibitis medicis, vulneratos materna affectione curari fecit, nudis vestimenta, imo cunctis, mira liberalitate concessit et inde inermibus arma, cotidianos omnibus sumptus ex bonis

nutri
donò
lo de
cader
veva
Qu
fu p
diffic
vergi
della
virtù
pietà

LXII

Bu
Paoli
crede
mosa
cui l
Ra
bale
ferro
di m
press
ma e
all'in
molt
vie,
Deb
di fe
casa,
pote
anim
dici
anzi
le an

exhibuit suis refocillatisque comi pietate miseris et in spem revocatis abire volentibus, ultro viaticum cunctis concessit, nec ulla ex parte circa oportunitates continue affluentium manum retraxit: equidem mirabile dictu et in muliere longe laudabilius quam si homini contigisset⁵.

- 4 Alexandrum enim Macedonum regem et universi orbis invasorem, inter alia eius decora precipua, magnificentia extollere prisci consuevere, asserentes eum, nedum iocalia pretiosa, pecunias ingentes et munera huiusmodi permaxima munificentis aliorum principum fere largiri consuetum, verum principatus eximios regna splendida et amplissima imperia amicis et non nunquam victis regibus exhibere. Pulchrum quidem et magnificum et totis extollendum preconiiis est, sed minime – ut reor –
- 6 Buse magnificentie adequandum. Nam Alexander vir fuit, femina Buse, quibus familiaris, imo innata tenacitas est et animositatis perminimum; rex ille, et maximus, hec privata mulier; ille, quod violentia surripuerat sua, hec, quod iure hereditario, possidebat; ille, quod sibi forsitan commode servare nequibat, hec quod diu servaverat et servasse volens adhuc poterat; ille bene meritis et amicis, hec extraneis et incognitis; ille rebus florentibus suis, hec suis nutantibus, et periclitantibus amicorum; ille apud exteras nationes, hec sub patrio celo in presentia inter suos; ille ut gloriam munificentie lucraretur, hec
- 7 ut indigentibus auxilium impenderet. Quid multum? Si mentem, si sexum, si qualitatem prospectemus amborum, non dubitem quin sub equo iudice longe plus Buse ex liberalitate sua quam Alexander ex sua munificentia glorie consequatur.

- 8 Sed cui vult candidior cedat laus; mea sententia, Buse suis substantiis optime usa est. Non enim natura parens e penetralibus terre in publicum eduxit aurum, ut ex

matris utero deferretur in tumulum, quod avari faciunt dum archivo⁶ sepeliunt et custodia nimia incubant, quasi iterum nascituro; verum, ante omnia ut communi exhiberetur comodo, inde honesto fulgori nostro et amicorum convictui, et, si supersit, prostratis fortune iniuria, ira celi fatigatis, paupertate minus digne pressis, carceri alieno crimine clausis et quibuscunque attritis egestate anxia, ministremus suffragia liberali animo; non equidem ut appareamus, verum ut proficiamus; non ut lucremur, sed ut largiamur, huiusmodi inpendenda sunt comoda, eo adhibito rationis moderamine, ne, dum aliis opitulamur, nobis procuremus inopiam, qua cogamur alienis, nedum dicam manus violentas inicere, sed nec etiam oculis inhiare.

LXX. *De Sophonisba regina Numidie.*

- 1 Sophonisba¹ quidem, posito splendens Numidarum regina incesserit, austeritate mortis intrepide a se sumpte longe luculentior facta est.
- 2 Hec enim filia fuit Hasdrubalis, Gisgonis filii maximique Cartaginensium principis, Hanibale vexante Ytaliam. Que cum esset etate florens et forma satis egregia, a patre, Syphaci, potentissimo Numidie regi, in coniugium virgo copulata est; nec equidem desiderio regie affinitatis tantum; sed optabat vir sagax, instante Romanorum bello, non solum barbarum regem Romanis subtrahere, sed opere filie blandientis in partes Cartaginensium adversus Romanos convertere; nec a precogitata fallacia deceptus est. Nam cum nuptias Syfax celebrasset, a premonita adolescentula, formositate favente, in tantum sue dilectionis ardorem tractus est, ut nil preter illam sibi carum aut delectabile arbitraretur.

Syphax; et sic, dum ureretur infelix et appareret Cornelium Scipionem ex Sycilia in Affricam cum exercitibus traieciturum, Hasdrubalis monitu, Sophonisba blanditiis precibusque adeo Syphacis animum in desiderium suum traxit, ut, non solum Romanos relinqueret, quibus amicitie fidem prestiterat, et Cartaginensibus iungeretur, verum ultro alieni belli principatum assumeret; quam ob rem perfidia calcata fide, quam pridie Scipioni hospiti suo promiserat, ei per literas, nondum transfretanti, in

4 Affricam interdixit ingressum. Ceterum Scipio, ingentis animi iuvenis, damnata barbari regis nequitia, depositis haud longe a Cartagine copiis, illum ante alia expugnavit per Massinissam regem sotium et Lelium legatum suum; per quos, exercitu fuso, captus vinctusque deductus est Cyrtam, regiam Numidie civitatem, nec ante catenis onustus civibus ostensus est quam Massinisse civitatis

5 editio facta. Qui, cum nondum Lelius appulisset, eam intrans, motu rerum repentino tumultuantibus omnibus, regiam, ut erat armatus, intrans², obviam habuit Sophonisbam; que fortunarum suarum conscia, cum eum intrans vestibulum ultra alios armis insignem cerneret, ut erat, regem auspicata, ad eius proclivis genua, pristinae fortune animum retinens, inquit: — Sic, rex inclite, deo visum est et felicitati tue ut in nos, qui paulo ante reges

6 eramus, que velis possis omnia. Verum si permissum est captive ut coram victore et vite mortisque sue domino supplices voces emictere possit eiusque genua atque dexteram victricem contingere, deiecta precor per maiestatem tuam, in qua et ego paulo ante eram, perque genus regium et comune numidicum nomen, etsi meliori suscipiaris omine, quam hinc abierit Syphax, in me, quam tui iuris noviter adversa fecit fortuna, agas quod

C
Cor
Sici
tras
e pr
ai q
si a
men
Per
va
- an
Afr
ta l
da
invi
tene
face
mid
suoi
sa. C
trò
viso
m'es
C
in M
dagl
band
— C
che
poc'
niera
padr
gino
per
per
in c
con
ti pr

- in oculis tuis pium bonumque visum sit, dum modo insolenti et fastidioso, potissime Penis, Romanorum arbi-
- 7 trio viva non tradar. Facile enim potes advertere quid romana hostis, cartaginensis et Hasdrubalis filia – sino quod Syphacis coniunx – timere possim; et, si omnis in hoc alius tollitur modus, ut tua manu potius moriar facito, quam hostium in potestatem viva deveniam, precor et obsecro —.
- 8 Massinissa qui et ipse numida erat et, uti omnes sunt, in libidinem pronus, venustatem oris orantis inspiciens – addiderat quippe infortunium, pium quoddam et insolitum decus suplici – motus et humanitate et libidine tractus, cum nondum adventasset Lelius, uti erat in armis, dextera data, inter feminarum querulos ululatus et tumultum discurrentium undique militum, levavit orantem eamque sibi extemplo iunxit in coniugem, medio in strepitu armorum nuptiis celebratis; puto hac via arbitratu et libidinis sue et precibus Sophonisbe invenisse
- 9 modum. Die demum sequenti Lelium venientem suscepit et, eo sic iubente, cum omni ornatu regio et preda cetera ac nova coniuge redeuntes in castra, primo a Scipione ob rem bene gestam comiter suscepti sunt; deinde cum ab eo, ob celebratas cum captiva romani populi nuptias, amicabilem redargutus esset et in tabernaculum secessisset arbitrisque remotis suspiriis lacrimisque opletus diu ingemisset, adeo ut a circumstantibus audiretur, urgente Sophonisbe fato, accersiri ad se iussit quem ex servis fidelissimum habebat, cui commiserat servandum venenum ad incertos fortune casus, eique precepit ut illud, poculo dilutum, Sophonisbe deferret diceretque libenter se illi, quam sponte dederat fidem.

servaturum si posset; verum, quoniam a quibus poterat arbitrium subtrahebatur suum, quam ipsa petierat, non absque merore suo, prestabat fidem, si uti velit, scilicet ne in potestatem viva veniat Romanorum; ipsa tamen patris patrieque et duorum regum, quibus paulo ante nupserit, memor, sibi quod videretur consilium summeret.

10 Que quidem audito, constanti vultu, nuntio dixit: — Accipio nuptiale munus et, si nil aliud a viro coniugi dari poterat, gratum habeo; sed refer satius me morituram fuisse si non in funere meo nupsissem —. Nec acrius dicta dedit quam poculum sumpserit et, nullo signo trepidationis ostenso, confestim hauxit omne; nec diu tumescens in mortem, quam petierat, miserabunda collapsa est.

11 Edepol annoso homini, cui iam vita tedium, nec spes alia preter mortem, nedum puellule regie, tunc, habito ad notitiam rerum respectu, vitam intranti et quid in ea dulcedinis sit percipere incipienti, magnum et admirabile fuisset, et nota dignum, morti certe adeo impavide occurrisse³.

LXXI. De Theosena Herodici principis filia.

1 Theosena thessala ac nobilis origine mulier, hinc dulci pietate inde atrocitate severa inclitum de se futuris testimonium liquit.

2 Hec enim Herodici Thessalorum principis, Phylippo, Demetrii filio, Macedonibus imperante, filia fuit eique soror ex eisdem parentibus extitit, Archo nomine; quibus cum primo eiusdem Phylippi nequitia pater occisus esset, temporis tractu, eadem suadente perfidia, ab eodem nepharia morte viris private sunt, unicuique ex viro filio unico relicto superstite. Eis igitur viduis, Archo

primo Poridi cuidam, gentis eorum¹ principi, nupsit mul-
 tosque ex eo filios peperit. Theosena autem constantiori
 animo a multis proceribus frustra in coniugium expetita,
 4 longius viduitatem servavit. Verum cum morte subtracta
 fuisset Archo, compassa nepotibus ne ad manus noverce
 alterius venirent, seu alias minus accurate alerentur a
 patre, ut eos tanquam proprios educaret, eidem Poridi
 sese connubio iunxit, nulla lege illis temporibus prohibe-
 bente, cepitque, non aliter quam si ipsa foret enixa, pia
 cum diligentia illos alere, ut satis appareret eorum magis
 5 obsequio quam suum ob commodum nupsisse Poridi. Qui-
 bus sic se habentibus, contigit ut Phylippus Macedonum
 rex, eo quod inquieti esset ingenii, iterum adversus Ro-
 manos, tunc orbe clara felicitate florentes, bellum molis-
 retur animo; et ob id cum evacuasset, maximo regni sui
 motu, veteribus colonis fere omnes Thessalie maritimas
 civitates eosque in Peoniam, que postea Emathia dicta
 est, mediterraneam regionem turmatim transmigrare ius-
 sisset Tracibusque eius ore, tanquam futuro bello aptio-
 ribus atque fidelibus², oppida concessisset vacua audis-
 setque abeuntium execrationes in se, ratus est nil sibi
 tutum fore ni filios eorum, quos dudum truculentus occi-
 derat, eque perimeret omnes; quos cum capi iussisset
 et in custodiam servari, ut non uno cunctos ictu occi-
 deret, sed vicissim successu temporum aboleret, actum est
 ut Theosena scelesti regis edictum audiret et, memor sui
 sororisque virorum necis, filium nepotesque peti arbi-
 trata est; et existimans, si in regis devenirent manus, non
 solum sevitie eius eos ludibrio futuros, sed etiam custo-
 dum, necessitate cogente, libidinem et fastidia subituros;
 ad quod evitandum, confestim in atrox facinus iniecit
 animum ausaque dicere viro patrique eorum est se por-
 tius, si aliter non daretur, occisuram omnes propria
 manu quam pateretur in Phylippi potestatem deduci.

6 Poris autem execratus tam scelestum crimen, in solatium
 uxoris natorumque salutem deportaturum se eos et apud
 7 fidos hospites positurum fugeque futurum comitem spo-
 pondit. Nec mora; nam cum finxisset se a Thessalonica
 Eneam ad statutum³ quotannis Enee conditori sacrifi-
 cium profecturum ibique inter solemnes cerimonias epu-
 lasque diem consumpsisset, una cum natis et coniuge,
 clam, soporatis omnibus, noctis vigilia tertia, tanquam
 in patriam rediturus, preparatam navem conscendit, eo
 proposito ut Euboeam, non Thessalonicam peteret. Ce-
 8 terum longe illi aliter contigit. Vixdum litus Enee reli-
 querat, et ecce per noctis tenebras ventus ex adverso sur-
 rexit, eum non quo cupiebat, sed unde discesserat invi-
 tum retrahens. Cui cum frustra remis in contrarium
 niterentur navales sotii, dies eluxit litorique propinquos
 ostendit; regii vero custodes ex portu laborantem navem
 cernentes eamque fugam moliri existimantes, ad eam
 retrahendam confestim armatum misere lembum, gravi
 imperantes edicto ne qui mictebantur absque navi rever-
 9 terentur in portum. Poris quidem, instantis periculi cons-
 cius, dum lembum cernit venientem, nunc remiges
 nautasque, ut totis insisterent viribus, nunc deos, ut peri-
 10 clitantibus prestarent suffragium, intentus orabat. Quod
 Theosena conspiciens, nec ignara periculi, quasi sibi a
 superis tempus prestitum foret, dum Poridem orantem
 cernit, ad precogitatum revoluta facinus, evestigio ve-
 nenum poculo diluit et expedit gladios et filio atque
 nepotibus in conspectu ponit et ait: — Mors sola vin-
 dictam salutemque nobis omnibus prestare potest. Ad
 mortem poculum gladiusque sunt vie; qua quenque de-
 lectat, regia superbia fugienda est. Mei ergo iuvenes ge-

nerosos excitare animos et qui maiores estis viriliter agite: capite ferrum, aut poculum haurite, si mors sevir⁴ fortasse delectat, et in eam liberam confugite, postquam in vitam tendere estuosi maris impetus prohibet —.

- 11 Aderant iam hostes et atrox femina mortis autor instabat urgebatque iuvenes hesitantes. Quam ob rem alii alio leto absumpti semianimes et palpitantes adhuc, Theosena iubente, precipitantur e navi. Que cum, quos pie educaverat ob libertatem regisset in mortem, ne sibi, quam dissuaserat aliis, servitum servasse videretur, egregio animo virum adhuc orantem in mortis comitem complexa est secumque in procellosum mare precipitem traxit, satius libere mori rata quam vivens feda servitute tabescere; et sic, hostibus nave relicta vacua, solatium sevitie sue Phylippo abstulit et sibi dignum memoria mulier austera monumentum peperit.

LXXII. De Beronice Capadocie regina.

- 1 Beronices pontica, cui et Laodices nomen fuit¹, etsi sanguinis fulgore locum inter claras mulieres quesisse forsitan videatur, longe magis non ob fervidum amorem in filium — quo, ut plurimum, matres uruntur — sed ob meritum insignis eius audacie in vindictam eius summendam, occupasse censetur. Quod, ne videatur a calamo surreptum, paucis explicandum est. Hec Mitridatis, regis Ponti, eius, qui adversus Aristonicum cum Romanis paulo ante bellum gesserat et repentina demum subtractus morte fuerat, filia fuit et Mitridatis, superioris Mitridatis filii, et hostis diuturno bello Romanorum, soror, Ariaracti Capadocie regi nupsit. Cui, per insidias agente Mitridate, Beronicis

fratre, a Gordio quodam occiso, filii duo fuere superstites. Verum cum Nicomedes, ea tempestate Bithinie rex, Capadociam occupasset, quasi cede regis vacuum, regni avidus Mitridates pietatem finxit seque recuperaturum nepotibus regnum aiens arma sumpsit in Nicomedem. Sane cum comperisset Laodicem² viduam, Nicomedi nuptam, ficta pietas in veram conversa: pulso armorum viribus ex Capadocia Nicomede, Ariaracti, natu ex fratribus grandiori, patrium restituit regnum. Quem cum postea, facti penitens, per fraudem occidisset, et iunior alter, cui et Ariaractes nomen erat, ex Asya ab amicis revocatus regnare videretur, ut placet aliquibus³, opere Mitridatis eiusdem per insidias etiam trucidatus est. Quod adeo egre tulit infelix genitrix, gemina orbata prole, ut dolore coercita, sexus oblita, furens arma corripere et, iunctis iugalibus equis, currum conscenderet, nec fugientem cursu precipiti Ceneum satellitem regium, scelesti facinoris executorem, sequi primo desisteret quam eum, cum hasta nequisset, saxo ictum prostrasset superque iacentis cadaver indignabunda currum ageret et inter hostilia tela, nullo fratris, tunc hostis, pavore perculsa, domum usque, in qua cesi pueri corpus servari existimabat, perveniret eique maternas lacrimas miseranda concederet et officium persolveret funerale.

6 O bone deus, o inexpugnabiles nature vires et amoris invicti fortitudo, quid maius, quid mirabilius egisse potuistis? Quos omnis Asya et forsan iam Ytalia tremebat exercitus, egistis ut impavida mulier et armis induta, impulsu penetraret vestro et, formidabilis regis despectis viribus odioque, ad eum perimendum, cui victoris munus et gratia servabatur, audaciam ingenium prestitistis et robur.

- 7 Attamen hunc alii⁴ egritudine fatigatum puerum nature solvisse debitum volunt et eum, quem a Mitridate cesum diximus, fuisse quem mater, eo quo potuit conatu, ulta est.

LXXIII. *De coniuge Orgiagontis gallogreci.*

- 1 Orgiagontis Gallogrecorum reguli coniugis meritum decus et claritatis precipue premium videbatur posse subtrahere ignoratum nomen quod barbaries, ydiomatis incogniti invidia, nostris laudibus, reor, inter mediterraneos Asye saltus et speleas obruit Latinisque clausum
- 2 subtrahit. Sed absit ut hoc infortunii crimen egisse potuerit quin illi, sub mariti titulo, quod nostre possunt literule¹ splendoris meriti inpendatur.
- 3 Superato igitur a Romanis, sub duce Scipione Asyatico, Anthioco magno, Syrie Asyeque rege, Gneus Manlius Torquatus consul, Asyam sortitus provinciam, ne frustra transtulisse videretur copias, seu ociosum haberet militem, purgatis hostium reliquiis circa maritimas oras, suo ex arbitrio in montanas abditasque regiones evectus Asye, adversus Gallogrecos, efferatos barbarie populos, quoniam Anthiocum adversus romana arma subsidiis iuissent et non nunquam omnem turbarent discursio-
- 4 nibus Asyam, acre bellum intulit. Verum cum iam diffiderent Gallogreci, oppidis relictis, in vertices montium, natura loci munitos, cum coniugibus filiisque et reliquis fortunis suis abiere et se armis a circumcidentibus hosti-
- 5 bus, quibus poterant, tutabantur et viribus. Attamen, duro militum romanorum robore superati ac per decliva montium deiecti cesique, qui superfuerant, deditione facta, victoriam Manlii confessi sunt.
- 6 Erat captivorum utriusque sexus et etatis multitudo

ingens; custodie quorum prepositus centurio, cum Orgias gontis reguli coniugem vidisset, etate valentem et corporis formositate conspicuam, in eius lapsus concupiscenciam, romane honestatis immemor, aspernanti quibus poterat viribus stuprum intulit.

- 7 Quod mulier adeo grandi pertulit indignatione, ut non magis libertatem cuperet quam vindictam; sed cauta in
8 tempus votum silentio texit. Cum autem venisset pro redimendis captivis, pecunia pacta, excaudit innovata ira caste sub pectore mulieris; que, premeditata quid sibi faciendum instaret, soluta vinculis, cum suis se traxit in partem iussitque centurioni poscenti ponderari aurum.
- 9 Cui operi dum centurio intentos animum tenebat et oculos, hec, ydiomate suo, Romanis incognito, servis imperavit ut centurionem percuterent et caput evestigio preciderent mortuo; quod sinu servatum illesa remeavit
10 ad suos. Et cum in conspectu pervenisset viri recitasset que quid captive illatum sit, quod detulerat ad pedes eius deiecit, quasi pretium illati dedecoris et ruboris feminei, quod potuerat, purgamentum tulisset.
- 11 Quis hanc, non dicam solum romanam, sed ex acie Lucretie unam, potius quam barbaram mulierem, non dicat? Stabant adhuc in conspectu carcer cathene et circumstrepebant victricia arma et sevi vindicis superiminebant secures, necdum satis erat mulieris libertas reddita, cum labefactati corporis indignatio in tam grandes vires honestum pectus inpelleret ut nec iterum, si oportuerit, subire cathenas², tetrum intrare carcerem et cervicem prebere securibus expaverit animosa femina, inclita scelesti facinoris ultrix, quin servorum gladios constanti iussu in caput infausti stupratoris adigeret.
- 12 Quonam³ acriorem hominem, animosiozem ducem,

severiolem in male meritos imperatorem comperies? Quonam sagaciorlem audaciorlemque mulierem adeas, aut matronalis honestatis magis pervigilem servatricem? Vis debet mirabili mentis perspicacia femina hec quoniam satius foret in mortem ire certam quam cum incerto dedecore⁴ domum viri repetere nec, nisi per maximos ausus et discrimen, posse testari in corpore violato illi¹³ batam fuisse mentem. Sic ergo decus servatur femineum, sic sublatur recuperatur, sic pudici cordis testimonium redditur. Et ideo prospectent, quibus inclite pudicitie cura insidet animo, quoniam non satis sit, ad cordis sinceritatem testandam, lacrimis et querelis se violentiam passam dicere nisi, dum possit, quis in vindictam egregio processerit opere⁵.

LXXIV. *De Tertia Emilia primi Africani coniuge.*

- 1 Tertia Emilia, etsi tam ex claritate familie Emiliorum, ex qua splendidam originem duxerat, quam ex coniugio strenuissimi viri Scipionis primi Africani perlucida sit,
- 2 longe tamen ampliori lumine facinore emicuit suo. Nam cum is qui iunior quondam Luteio¹ principi sponsam virginem, primo iuventutis flore ac spetiosissimi decoris spectabilem, cum thesauris a parentibus pro eiusdem virginis redemptione oblatis, intactam restituit, senior factus se ipsum a damnate concupiscentie illecebris nequisset surripere, sed in dilectionem ancillule sue et concubitum incidisset; quod cum difficillimum sit honesti amoris animadvertentiam fallere, Tertiam latere non potuit;
- 3 quinimo temporis tractu cuncta cognovit². Et quis dubitet quin egerrime tulerit? Asserunt enim non nulle,

- omni oris rubore seposito, nil iniuriosius, nil intolerabilius nupte mulieri fieri posse quam quod iure thori suum dicunt a viro extere concedi femine; et ego edepol
- 4 facile credam. Nam seu fragilitate sexus eveniat, seu minus bona de se opinione faciente, suspiciosissimum animal est femina. Arbitrantur enim evestigio, si quid in alteram a viro agitur, in detrimentum amoris sibi debiti operetur.
- 5 Sed quantumcunque difficile visum sit, constanti tamen pectore mulier inclita tulit tantoque cognitum viri crimen oppressit silentio ut, nedum alter, sed nec vir ipse penderit eam sensisse quid ageret. Existimabat autem
- 6 discreta uxor indecens nimium in propatulo sciri quod is qui virtute inclita reges nationesque validas subegerat,
- 7 ipse amanti ancillule subiaceret. Nec sanctissime mulieri satis visum hoc, Scipione vivente, archanum servasse; quin imo, eo iam defuncto, ad auferendam a viri memoria illecebrem notam, si, quomodo crimen, alicunde expirasse potuisset et causa³, ne ea que tam celebris viri fuerat usa concubitu, aut a quoquam servitutis imperio deturpari posset, aut minus decenti lascivia cuiquam misceretur de cetero, qua labefactari videretur amplissimi viri concupiscentia, primo illam manumisit liberali animo, deinde liberto suo in coniugem dedit⁴.
- 8 O sacris in celum extollenda laudibus mulier, hinc equo atque tacito patiens iniurias animo, inde liberali in rivalem sibi ancillulam defuncti viri persolvens debita! Quod quanto rarius contigisse vidimus, tanto debemus
- 9 arbitrari splendidius. Conclamasset altera et in concilium vocasset affines vicinas et quascunque cognitatas mulieres easque longa dicacitate complexset onerassetque querelis innumeris se omissam, se relictam, se vilipensam, se in

nullo pretio a viro habitam eoque vivente viduam et ancillule servule et deiecte sortis meretricule postpositam; abiecisset extemplo, imo sub corona vendidisset ancillam, virum etiam publice infestasset lacrimis et questibus, nec curasset, dum ius suum garrulitate defenderet, numquid, honestissimi alias viri, famam inclitam macularet.

LXXV. *De Dripetrua Laodocie regina.*

- 1 Dripetruam Laodocie fuisse reginam et magni Mitridatis filiam legimus. Quam etsi commendabilem fecerit ea fides qua parentibus sumus obnoxii, plus satis, me iudice, illam inaudito quodam opere memorabilem fecit
- 2 natura parens. Nam, si codicibus veterum¹ adhibenda fides est, hec, cum gemino dentium ordine nata, monstruosum de se spectaculum Asyaticis omnibus tribuit
- 3 evo suo. Que etsi nullum in mandendo a tam inusitata dentium quantitate susceperit impedimentum, insigni tamen deformitate non caruit quam, ut iam pertactum est,
- 4 laudabili fide compescuit. Nam superatum a Pompeo magno Mitridatem genitorem suum, nullis periculis aut laboribus indulgendo, semper secuta est et obsequio tam fideli testata nature crimina imputari parentibus non deberi.

LXXVI. *De Sempronia Gracci.*

- 1 Sempronia filia fuit Titi¹ Sempronii Gracci, suo tempore clarissimi viri, suscepta ex Cornelia, olim maioris Scipionis Africani filia. Fuit et insuper coniunx splendoris viri Scipionis Emiliani qui et avi cognomen ob deletam

- Cartaginem postea consecutus est, et soror insuper Tyberii et Gaii Graccorum, amplitudine et constantia animi a maioribus non degenerans suis. Huic enim post cesos fratres ob seditiones suas aiunt contigisse ut a tribuno plebis coram populo in iudicium traheretur, non quidem absque maxima consternatione mentis. Ibi autem, favente multitudine et potestate tribunitia omni instante, ut deoscularetur Equitium ex Firmo piceno hominem², tanquam nepotem suum et Tyberii Gracci fratris sui filium, eumque ex Sempronia familia susciperet cogebatur. Que quidem, etsi eo in loco consisteret in quo etiam principes tremere consueverant, et hinc inde dissonis clamoribus imperite multitudinis ageretur minareturque, ex adverso torva facie sublimis tribunorum auctoritas, in nichilo muliebris constantia fracta est; quinimo memor Tyberio fratri preter tres filios non fuisse, quorum alter iuvenis, dum in Sardinia stipendia mereretur, obierat et alter adolescentulus paulo ante patris ruinam Rome diem clauserat, et tertius infantulus, post genitoris cedem postumus natus, apud nutricem aleretur adhuc, constantissimo pectore et acri vultu nulla ex parte territa, extraneum temerariumque Equitium, clarum genus Graccorum mendaci demonstratione fedare conantem, a se ignominiose reiecit, nec ad id agendum quod iubebatur ullis imperiis aut minis induci potuit aut flecti.
- Qua³ tam animose Equitio data repulsa, et insani hominis protervia frustrata, et a tribunis, accuratius exquisito negotio, cognita et generosi animi mulieris perseverantia laudata est.
- Erunt forte qui dicant, esto iure maiorum suorum Sempronia meruerit, non tamen hanc ob constantiam inter claras fuisse ponendam, eo quod, quodam innato sibi more, mulieres in quocunque proposito obstinate

- 7 opinionis atque inflexibilis pertinacie sint. Ego autem, dato non inficiar, eas tamen, si veritati innitantur, arbitror laudandas; cui profecto Sempronia insistebat.
- 8 Sunt preterea qui velint hanc tam indomite fuisse cervicis ut nil adversus iudicium suum factum quod reliquerit, si daretur facultas, inultum; et ob id arbitrantur⁴ eam in mortem Scipionis viri sui prestitisse consensum eo quod, diruta Numantia, rogatus sententiam dicere numquid iuste cesum existimaret Tyberium, nullo habito ad affinitatem respectu, seditiosi hominis truculentam laudaverit mortem.

LXXVII. *De Claudia Quinta muliere romana.*

- 1 Claudia Quinta romana fuit mulier; quibus tamen orta parentibus, non satis patet¹; verum insigni quadam audacia perpetuam sibi claritatem peperit.
- 2 Hec cum assiduo ac vario et accurate plurimum uteretur ornatu ac oris cultu nimio incederet splendida, a gravioribus matronis non tantum minus honesta, verum et minus pudica arbitrata est.
- 3 Sane, Marco Cornelio et Publio Sempronio consulibus, anno scilicet quintodecimo belli punici secundi, factum est ut e Pesimunte deum mater Romam in faucibus Tyberis applicaret². Ad quam suscipiendam e navi, cum iuxta responsum oraculi Nausica³, ab universo senatu totius urbis vir optimus iudicatus, cum matronis omnibus eo usque concederet ubi propinqua navis, contigit ut, volentibus nautis litori propinquare, hereret vado fluminis ratis qua vehebatur simulacrum. Et cum nec trahente iuvenum multitudine posse moveri videretur, Claudia aliis matronis immixta sue virtutis conscia palam summissis genibus deam supplex deprecata est⁴ ut, si se castam arbitraretur, cingulum sequeretur suum⁵. Et illico fidenter consurgens, id futurum sperans quod prece

quesiverat, navim alligari cingulo iussit et ab ea iuvenes amoveri omnes; nec ante factum est quam, trahente Claudia, facillime navem a vado evelleret et, mirantibus cunctis, eam in partem quam cupiebat traheret; ex quo tam mirabili successu secutum est evestigio ut omnium de minus servata pudicitia, maxima Claudie laude, in contrarium verteretur opinio. Et sic que ad litus turpi lascivie nota maculata processerat, decorata insigni pudicitie splendore, patriam reintravit.

- 7 Verum etsi pro voto Claudie cesserit, absit ut existimem sane mentis esse, quantumcunque innocue, similia audere. Velle enim, ut se quis ostendat insontem, id agere quod preter naturam sit, Deum potius temptare est quam
- 8 obiecti criminis purgare labem. Sancte nobis agendum est, sancte vivendum; et si minus boni existimemur, non absque bono nostro patitur Deus; vult quippe nostra firmetur patientia, auferatur elatio, exerceatur virtus et ut nobiscum ipsi letemur, dum alios noscit indignos⁶.
- 9 Satis nobis est, multum est, imo permaximum, si Deo teste bene vivimus; et idcirco, si minus bene de nobis sentiunt homines, dum bene fecerimus, non curemus, dum male, ut emendemur totis viribus instandum est, ut eos potius male opinantes sinamus quam male agentes simus⁷.

LXXVIII. De Hypsicratea regina Ponti.

- 1 Hypsicrathea, quamvis eius originem ignoremus¹, magni tamen Mitridatis coniunx et Ponti grandis regina fuit, forma spectabilis et invicti amoris in virum adeo commendanda ut ex eo suo nomini fulgorem perpetuum meruerit. Mitridati quippe, diuturno atque sumptuoso et

discriminibus variis pendulo adversus Romanos bello laboranti, esto illi barbarico more coniuges alie et concubine plurime forent, amoris eximii facibus incensa, seu regiones amplissimas peragranti, seu certamina ineunti, seu transfretationes paranti, semper fuit fidissima et inseparata comes. Hec equidem, egre ipsius absentiam patiens atque existimans neminem posse preter se rite obsequia impendere viro et, ut plurimum, infida ministeria fore servorum, ut ipsa dilectissimo sibi posset oportuna prestare, etsi difficillimum videretur, sumpsit tamen prosequendi consilium; et quoniam tanto operi muliebris habitus videbatur incongruus et indecens lateri bellicosissimi regis incedere feminam, ut marem fingeret, ante alia aureos crines, quibus plurimum gloriantur mulieres, forcipibus² secuit et syderei vultus sui precipuum decus, non solum una cum crinibus galea tegere passa est, verum pulvere et sudoribus ac armorum deturpare rubigine, armillas aureas et iocalia vestesque purpureas et in pedes fluxas ponere aut genutenus resecare et eburneum pectus lorica tegere atque tibias ocreis devincire, abicere anulos et digitorum preciosissima ornamenta et eorum vice parmam hastasque gestare fraxineas et parthicos arcus et phaestras, loco monilium, cingere et adeo apte omnia, ut ex petulanti regina veteranum factum militem credas. Sed forsitan facilia hec. Assueta quidem regis in thalamis ocio et molliciei et celum spectare perraro cum, eis omissis, animo virili predita, equis insidere didicisset invicta et armorum onusta, post virum per aspreta montium et lubrica vallium die nocteque algores estusque superans, citato discurrere cursu persepe comperta est regalisque

- thori loco nudum quandoque solum et lustra ferarum, corpore durato, cogente somno, premebat impavida, vic-
tori viro seu profugo semper comes adiutrixque laborum
et consiliorum particeps incedens ubique. Quid multa?
- 5 Pios oculos vulnera cedes sanguinem, quem et ipsa pu-
gnans spiculis fundebat, aliquando posse absque horrore
conspicere docuit; et aures, cantibus assuetas, equorum fre-
mitum militares tumultus et classica audire absque mentis
6 obstupescatione coegit. Tandem cum multa pertulisset,
etiam robusto militi gravia, Mitridatem, a Gneo Pompeio
superatum atque fatigatum³, per Armenos saltus Pontique
latebras et efferatas quascunque nationes cum paucis ex
amicis secuta est, nunc afflictum spe meliori recreans,
nunc solatiis, quorum cupidum noverat, demulcens adeo
ut illi tantum consolationis attulerit ut, in quascunque
solitudines ageretur, coniugali sibi videretur in thalamo
refoveri.
- 7 O pectus coniugalis dulcedinis sacrarium, o inexhaus-
ta amicitie virtus, quibus quamque sanctis viribus mu-
liebrem animum roborastis! Nulla profecto usquam uxor
pro viro similia, nedum graviora, pertulit. Quo merito,
si in eius perpetuam laudem antiquitas versata est, mi-
nimum admirari iure posteritas poterit.
- 8 Ceterum ex tot laboribus tantaque tanque inclita fide
benemerita mulier a viro non satis dignum retulit pre-
mium. Nam cum is senex iam filium ex ea susceptum
iratus occidisset et, urgentibus Romanorum viribus, non
solum in regnum sed in regiam se recepisset, esto animo
moliretur ingentia et legationibus varias atque longinquas
nationes in bellum adversus Romanos suscitare conaretur,
a Pharnace filio, ob eius sevitiam in filios amicosque re-
9 bellante, obsessus est. Quod cum cerneret et eum in-

xorabilem invenisset, postremam rerum suarum arbitratus ruinam, cum reliquis tam coniugibus quam pellicibus ac filiabus, Hypsicratheam, que tot vite sue subsidia laborando prestiterat, ne illi superviveret, veneno assumpsit⁴.

- 10 Sane ingratum Mitridatis opus Hypsicrathee meritam gloriam minuisse non potuit; corpus mortale veneno immatura morte sublatum est, nomen eius monumentis veterandarum literarum ad nos usque et in perpetuum fama celebri vivet et longa quidem posteritate fraudari non poterit⁵.

LXXIX. *De Sempronia romana.*

- 1 Semproniam, alteram a superiori, fuisse celebri ingenii feminam sepius legisse meminimus, sed, ut plurimum, ad nephanda proclivem. Hec, maiorum testimonio¹, genere inter romanas et formositate splendida fuit et tam
2 viro quam liberis fortunata satis. Quorum cum nomina minime teneam, in id veniamus ut que in femina, laudari forte possunt seu ex quibus nomen eius effulsit, locum primum occupent.
- 3 Fuit igitur hec ingenii tam prompti atque versatilis ut et intelligeret illico et exequeretur etiam imitando quicquid aliquem dicentem aut facientem vidisset alio quando. Hinc cum non solum latinas sed et grecas literas didicisset, ausa est, nec muliebriter, quinimo adeo perspicaciter, versus, dum vellet, componere, ut in admirationem etiam traheret qui legissent²: egregium quippe
4 et laudabile docto viro. Fuit insuper tante tanque elegantis facundie ut modestiam suadere, iocos movere, risum elicere, molliciem atque procacitatem excitare volens posset et, quod maius est, tam lepidi moris in loquendo fuit, ut in quocunque sermonis genere verteretur, illud facetie atque leporis plenum audientium auribus
5 inferret. Preterea psallere eleganter et eque etiam saltare novit: que quidem, si sane utantur, forsitan com-

- mendandē plurimum in femina dotes sunt. Ceterum pessimis imbuta facinoribus longe aliter usa est. Nam audacia nimia percita, non nunquam in viriles damnandos nimium ausus evasit; et dum psallere et saltare, instrumenta profecto luxurie³, in lasciviam uteretur, urens libidine, ad eam exaturandam, fama pudoris matronalis omnino neglecta, homines sepius requisivit quam requireretur ab eis⁴.
- 7 Cuius huius mali, quod in non nullis tam validum cernimus, existimes fuisse radices? Ego naturam absit ut damnem cuius, quantumcunque magne sint vires, circa rerum principia flexibiles adeo sunt, ut eo fere quo velis parvo labore ducas quod natum est; et sic, neglectum, semper vergit in peius. Nimia enim, ut arbitror, in adolescentulas maiorum indulgentia, virginum sepe depravata sunt ingenia; quibus licentiose, ut sepius fit, declinantibus in lasciviam, paulatim feminea cedit tepiditas et insurgit illico audacia, aucta a stolidam quadam opinione qua asserunt id decere quod libet; et postquam semel eo itum est ut infectum sit virginalē decus et frontis rubor abiectus, ut retrahamus labantes in vacuum labores inpendimus. Hinc non solum libidini hominum mulieres occurrunt, sed provocant.
- 9 Post hec Sempronie fuit auri cupidō permaxima et, uti ad adipiscendum turpi questui se avida ingerebat, sic in quibuscunque sceleribus erat in expendendo profusa, in tantum ut nullus illi esset in avaritia et prodigalitate modus.
- 10 Exitiale malum est auri desiderium in femina et manifestissimum vitiati pectoris testimonium. Sic et detestanda prodigalitas que, quotiens mentem sibi natura adversam intrat, uti muliebris est, cui infixā tenacitas, nulla preter inopiam salutis spes haberi de cetero potest; de honestate eius deque suis substantiis actum est.

- 11 Non enim ante subsistunt quam in extremum dedecus et in miseriam venerint. Mulierum, parsimonia est: ad eas spectat intra limen cum fide servare quod quesitum de-
- 12 fertur a viris. Hec, quantum auri damnanda cupido et immoderata profusio, tantum laudanda est, cum ipsa sit sensim substantiarum auctrix egregia, domestice rei salus, integre mentis testis, laborum solatium et inconcussa splendide posteritatis basis.
- 13 Porro, ut in unum eius et extremum, ut arbitror, facinus omnia eius concludamus scelera, flagrante illa pestifera face seditiosissimi hominis Lucii Catiline et se iniquis consiliis et coniuratorum numero ad desolationem perpetuam romane reipublice in ampliores vires assidue extollente, facinorosa mulier ad pleniorum suarum libidinum captandam licentiam, id appetens quod etiam perditis hominibus fuisset horrore, coniuratis se immiscuit ultro; domus etiam sue penetralia sevis collo-
- 14 quiis patuere semper. Verum nequitii obsistente Deo, et Ciceronis studio coniuratorum detectis insidiis, cum iam Catilina Fesulas secessisset, in aliorum excidium frustratam arbitror corruisse.
- 15 Ex quo, esto eius ingenium laudare possimus et ob id illam extollere, turpe exercitium ut damnemus necesse est. Nam matronalis stola labefactata lasciviis pluribus egit ut in suum dedecus evaderet nota Sempronia, ubi, si modestia^m conservasset, evasisse poterat gloriosa.

LXXX. *De coniugibus <Cymbrorum>.*

- 1 Cymbrorum¹ a Gaio Mario acri certamine superatorum
pregrandis coniugum fuit numerus, pudicitie sacro et
2 constanti proposito laudandus quin imo extollendus pre-
cipue. Nam quanto fuit quantitas amplior, tanto videtur
honoribus sublimanda maioribus; et hoc ideo, quia in
castitatis observantiam devenisse paucas persepe legimus,
multas convenisse nunquam audivimus, aut rarissime.
- 3 Romanis ergo rebus florentibus, Theotones Cym-
brique et quedam alie barbare nationes ab Arthoo in
romanum coniuraverunt nomen et in unum primo con-
venientes, ut eos in fugam verti posse nemo speraret,
coniuges natos et supellectilem omnem secum magno
4 agmine traxere vehiculis. Inde, ut omnem Ytaliam uno
et eodem concuterent impetu, tripartito illam intrare
5 agmine triplici itinere statuere. Quibus a consternatis
tumultu Romanis, Gaius Marius consul, in quem inniti
omnis reipublice spes ea tempestate videbatur, obvius
missus, primos obiectos habuit Theutonum insolentes
duces; adversus quos in nichilo declinantes, certamen
cum conseruisset et longa pugna partium aliquandiu nu-
tasset fortuna, postremo multo sanguine fuso terga dedere
Theutones. Deinde in Cymbros itum est et, ut Theu-
tones apud Aquas Sextias, sic illos in campo Raudio du-
plici fudit certamine, facta hominum strage permaxima².
- 6 Quod advertentes cum ceteris impedimentis seposite co-
niuges, non virorum secute sunt fugam, sed plaustris,
quorum pregrandis erat illis copia, in formam valli re-
dactis, stulto sed animoso consilio, preustis fustibus las-
pidibus gladiisque libertatem suam castimoniamque tutare

- 7 quam longius possent disposuere. Sed acie facta, advenientibus marianis militibus, cum non diu obstitissent, sensere quoniam in vacuum conatus disponerent et ob id, si possent, inire cum imperatore concordiam petiere.
- 8 Erat enim illis infixum animo si vires, si sedes avitas, si substantias omnes pugna perdidissent, una saltem, qua possent via, libertatem et pudicitiam servare suam. Et idcirco postulavere unanimes non fugientium virorum pacem, non in patriam redire suam, non ut sua resarcirentur auro damna, sed ut omnes Romam virginibus
- 9 Vestalibus iungerentur. Quod cum honestissimum visum foret et sincere mentis testimonium, nec impetrassent, succense furore in obstinatam voti sui perseverantiam
- 10 per sevim ivere facinus. Nam ante omnia, collisis in terram parvis filiis atque peremptis, ut illos, qua poterant via, turpi servituti subtraherent, nocte eadem intravallum a se confectum, ne et ipse in dedecus sue castitatis et victorum ludibrium traherentur, laqueis omnes lorisque mortem conscivere sibi nec prede aliud ex se, preter pendentia cadavera, avidis liquere militibus.
- 11 Ivissent fractis hominum viribus alie, non nulle supplices victoribus obviam soluto crine, tensis manibus precibus et ululatu complentes omnia, et – quod fuisset obscenius – non nulle blanditiis et amplexibus impetrassent, si potuissent, suppellectilis conservationem, reditum in patriam, nulla honestatis femineae habita mentione, aut se permisissent a quocunque, more pecudum, trahi. Ast Cymbre constanti pectore meliori³ fortune servavere animos nec ulla passe sunt ignominia maiestatis gentis sue gloriam fedare; dumque servitutem et turpitudinem laqueo obstinate fugerent, non viribus, sed fortune crimine

suos homines superatos ostendunt et castimonie sue, paucis abiectis annis, quibus suspensio supervivere potuissent, vitam longissimam quesiverunt, et unde miraretur posteritati liquerunt, tam grandem scilicet mulierum multitudinem, non ex conventione, non ex consulto publico, infra noctis unice spatium, non aliter quam si spiritus idem omnibus fuisset, in eandem mortis sententiam devenisse.

LXXXI. *De Iulia Gaii Caesaris dictatoris filia.*

- 1 Iulia et genere et coniugio forsan totius orbis fuit clarissima mulierum; sed longe clarior amore sanctissimo et fato repentino.
- 2 Nam a Gaio Iulio Cesare ex Cornelia coniuge, Cynne quater consulis filia, unica progenita est¹. Qui Iulius ab Enea, inclito Troianorum duce, per multos reges et alios medios paternam duxit originem, maternam vero ab Anco, quondam Romanorum rege; gloria bellorum atque triumphorum et dictatura perpetua insignis plurimum
- 3 homo fuit. Nupsit preterea Pompeio magno, ea tempestate Romanorum clarissimo viro, qui in vincendis rebus, deponendis eisque de novo faciendis, nationibus subigendis, pyrratis extinguendis, favorem romane plebis obtinendo, et regum orbis totius clientelas acquirendo,
- 4 non terras tantum, sed celum omne fatigavit diu. Quem adeo illustris mulier, esto iuvenula et ille proventus etate, ardentem amavit, ut ob id immaturam mortem
- 5 quesierit. Nam cum Pompeius in comitiis edilitiis sacrificaturus ab hostia, quam tenebat, ex suscepto vulnere se in varia agitante, plurimo respergeretur sanguine, et ob id, vestibis illis exutus, domum alias induturus remicte-

- ret, contigit ut deferens ante alios Iuliam pregnantem
 6 haberet obviam. Quae cum vidisset viri cruentas vestes,
 ante quam causam exquireret, suspicata non forsitan
 Pompeio fuisset violenta manus iniecta, quasi non illi
 dilectissimo sibi viro occiso supervivendum foret, in si-
 nistrum repente delapsa timorem, oculis in tenebras
 revolutis, manibus clausis, concidit et evestigio expiravit:
 non solum viri atque civium romanorum, sed maximo
 totius orbis ea etate incomodo².

LXXXII. *De Portia Catonis Uticensis filia.*

- 1 Portia eius Marci Catonis fuit filia qui, post eductas
 ex Egypto per arduas solitudines Lybiae in Affricam
 pompeiani exercitus reliquias, victoriae Caesaris inpatiens,
 2 apud Uticam se occidit. Nec equidem insignis mulier
 a patria fortitudine atque perseverantia degenerasse in
 aliquo visa est.
- 3 Hec autem – ut alia eius virtutis preclare postponamus
 – cum, etiam vivente patre, Decio Bruto nupsisset, adeo
 eum dilexit integre atque caste ut, inter ceteras mulie-
 res curas, is esset longe prima atque precipua; nec oportu-
 4 tino tempore potuit honestas amoris flammam casto oc-
 culuisse pectore.
- 4 Quae, quoniam eius in perpetuam evasere laudem, ad
 eius ampliandam claritatem se offerunt ultro.
- 5 Quieverat iam pestifer tumultus bellorum civilium,
 oppressis a Cesare ubique pompeianis, cum in eum dicta-
 torem perpetuum – ut satis animadversum est – regnum
 affectantem senatus pars sanior coniuravit; quos inter
 6 fuit et ipse Brutus. Qui integritatis Portiae conscius, cum
 eidem scelesti facinoris aperuisset archanum, factum est
 ut, ea nocte cui dies illuxit qua Caesar humanis rebus
 coniuratorum opere subtractus est, exeunte Bruto cubi-

- culum, Portia tonsoris novaculam summeret, quasi unguium superflua resectura; fingensque illam sibi casu cecidisse, se ex animo vulneravit. Sane astantes ancillule cum manare vidissent sanguinem, suspicite aliquid gravius, clamore sublato, abiens Brutus in cubiculum revocatus est et ab eo obiurgata Portia quoniam tonsoris preripuisset officium. Portia autem, semotis ancillulis, inquit: — Minime temerarie factum quod putas est; tentatura autem quo animo me ipsam gladio perimere et mortem perpeti possem, si minus tibi pro votis cepta succederent, feci —.
- 9 O inexhausti vigoris amor et vir tali coniuge felix! Sed quid ultra? In scelus a coniuratis itum est et occisores, occiso Cesare, evasere. Non tamen impune; sed cum preter extimatum omnia responderent, a senatu reliquo damnati patricide in diversa abierunt. Brutus autem et Cassius in orientem tendentes non parvas copias adversus Octavianum Cesarem et Antonium, Cesaris heredes, collegere. Adversus quos cum Octavianus et Antonius eduxisse ⁿt¹ exercitum, apud Phylippos pugnatum est; et cum victe fugateque Cassii Brutique partes essent, et ipse Brutus etiam occisus est. Quod cum audisset Portia nil sibi, subtracto viro, letum futurum existimans, arbitrata non alio animo mortem passuram quam olim cultri tonsorii vulnus, confestim in vetus propositum venit; et cum ad voluntariam necem nullum sibi adeo cito, ut impetus exposcebat, prestari videbatur instrumentum, ignitos carbones, quos forte propinquos habebat, indubitanter manibus gucturi iniectos exhaustit; a quibus precordia exurentibus spiritus vitalis abire in mortem coactus est.
- 12 Nec dubium quin, quanto magis inusitatum mortis genus intulere, tanto occumbenti plus fulgoris coniugalis diligentie ingessere. Cuius etiam fortitudini patris rese-

ratum manibus vulnus nil merite laudis potuit auferre².

LXXXIII. *De Curia Quinti Lucretii coniuge.*

1 Curia romana fuit mulier et, si nomini fidem dabimus,
 ex prosapia Curionum, si operibus, mire constantie atque
 2 integerrime fidei vetustatis splendidum specimen. Nam
 <cum> eo in¹ turbine rerum, quo triumvirorum iussu no-
 ve proscriptorum in urbe apposite tabule sunt, Quintus
 Lucretius eiusdem coniunx inveniretur proscriptus una
 cum pluribus, ceteris fuga celeri patrium solum linquen-
 tibus, et vix tutam, inter ferarum speleas et solitudines
 montium, seu apud hostes romani nominis, latebram in-
 venientibus, solus ipse, amantissime uxoris usus consilio,
 intra romana menia, intra domestici laris parietes, intra
 coniugalis cubiculi secretum, in sinu coniugis intrepidus
 latuit; et tanta uxoris solertia, tanta sagaci industria,
 tanta fidei integritate servatus est ut, preter ancillam
 unam consciam, nemo etiam ex necessariis arbitrari, ne-
 dum scire, potuerit.

3 Quotiens ad contegendum facinus arte credere pos-
 sumus mulierem hanc, exoleta veste, habitu sordido,
 mesta facie, flentibus oculis, neglecto crine, nullis comp-
 tam de more velamentis, anxio suspiriis pectore, ficto
 quodam amentis stupore, in medium prodiisse et, quasi
 sui inscia², discurrisse patriam, intrasse templa, plateas
 ambisse et tremula ac fracta voce, dum videretur deos
 precibus votisque onerasse³, percontasse obvios amicosque
 numquid Lucretium vidissent suum, an scirent numquid
 viveret⁴, quorsum fugam ceperit, quibus sociis, qua spe;

preterea se summopere desiderare fuge exilique et in-
 commodorum comitem fieri; et huiusmodi plura factis
 tasse que infelices consuevere facere, latebris quidem viri
 4 integumenta prevalida; quibus insuper blanditiis, qui-
 bus delinimentis, quibus suggestionibus ancillule secreti
 conscie firmasse animum saxeumque fecisse? quibus de-
 mum consolationibus spem erexisse viri trepidantis, pec-
 tus anxium animasse et mestum in aliqualem traxisse
 5 letitiam? Et sic, reliquis eadem peste laborantibus, et
 inter aspreta montium, maris estus, celi procellas, barba-
 rorum perfidias, odia hostium infesta et manus quando-
 que persequentium misere periclitantibus, solus Lucreti-
 tius, in gremio piissime coniugis tutus, servatus est. Quo
 sanctissimo opere Curia non immeritam sibi claritatem
 quesivit eternam⁵.

LXXXIV. *De Hortensia Quinti Hortensii filia.*

1 Hortensia Quinti Hortensii egregii oratoris filia dignis
 extollenda laudibus est, cum non solum Hortensii patris
 facundiam vivaci pectore amplexa sit, sed eum etiam
 pronuntiandi vigorem servaverit quem oportunitas ex-
 quisivit, et qui sepiissime in viris doctissimis deficere con-
 2 suevit. Hec autem triumvirorum tempore, cum matro-
 narum multitudo, exigente reipublice necessitate, intol-
 lerabili fere onere pecunie exsolvende gravata videretur,
 nec hominum inveniretur aliquis qui in rem tam incon-
 gruum prestare patrocinium auderet, sola ausa est con-
 stanti animo coram triumviris rem feminarum assummere
 eamque perorando tam efficaciter inexhausta facundia
 agere, ut maxima audientium admiratione mutato sexu
 redivivus Hortensius crederetur.

- 3 Nec infeliciter opus tam egregium a femina sumptum aut executum est¹; nam, uti nulla in parte fracta oratione aut laudabili sui iuris demonstratione defecerat, sic nec exoptato aliquid a triumviris diminutum est, quin imo concessum libere ut longe amplior pars iniuncte pecunie demeretur, arbitrati quantum sub matronali stola in publicum taciturnitas laudanda videatur, tantum, oportunitate exigente, ornatu suo decora sit extollenda loquacitas². Quo tandem facto, non absque maximo Hortensie fulgore, reliquum, quod minimum erat, a matronis facile exactum est.
- 4 Quid dicam vidisse tantum veteris prosapie spiritus in Hortensia afflavisse³ femina, nisi eam merito nomen Hortensie consecutam?

LXXXV. *De Sulpitia Truscellionis coniuge.*

- 1 Sulpitia Lentuli Truscellionis¹ coniunx equa fere benivolentia sibi adinvenit indelebilem famam. Fuit enim hac eadem, qua supra, procella proscriptus a triumviris
- 2 Lentulus. Qui cum esset volucris fuga tutatus in Syciliam et ibidem exul moraretur et inops, facta eius rei Sulpitia certior, in sententiam ivit labores una velle cum coniuge pati, rata indecens esse letos honores et fortunam candidam ferre cum viris has que eorundem erumnas, si oport
- 3 tunum ferre sit, fuga renuerent. Verum nec ad virum pergere facile Sulpitia consecuta est: summa quippe diligentia, ne exilium sequeretur viri, servabatur a matre Iulia. Sed quas non ludit verus amor custodias? Captato igitur tempore, servili sumpta veste, matre custodiisque deceptis reliquis, duabus tantum ancillulis et servulis²

totidem sociata splendida mulier, natale solum patriosque penates linquens, exulem virum secuta est: cum possit, lege non prohibente, infelici abdicato marito, novas celebrare nuptias. Nec expavit, mulier inclita, per subterfugia et maris estus atque montana ytala incerta viri sequi vestigia eumque per incognitas regiones exquirere, donec comperto serunxerit: honestius rata per mille discrimina vite virum sequi a fortuna deiectum, quam, eo exule laborante, in patria vacare delitiis et quiete.

Inclite profecto mentis et prudentem virum potius quam feminam redolentis, tale iudicium est. Non enim semper auro et gemmis splendendum, non semper indulgendum cultui, non semper estivus fugiendus est sol, aut hyemis pluvie, non semper colendi sunt thalami, non semper sibi parcendum; sed cum viris, exigente fatorum serie, subeundi labores, exilia perpeti, pauperiem tolerare, pericula forti ferre animo: que hec renuit, coniugem esse non novit³. Hec uxorum spectanda militia, hec sunt bella, he victorie et victoriarum triumphus conspicui. Molliciem luxumque et angustias domesticas honestate et constantia ac pudica mente superasse, hinc illis est fama perennis et gloria.

Erubescant igitur, non que solum felicitatis umbreculam totis sequuntur pedibus, sed et he magis que pro comuni coniugii commodo, nauseam timent, levi solvantur labore, nationes exterarum horrent et expavent⁴ bovis forsitan audito mugitu, cum in sectandis mechis fugam laudent⁵, maria placeant fortemque animum quibuscunque oportunitatibus scelestissime prestant.

S
e du
marit
della
dello
segu
peste
per r
con
abbas
pria
ment
pria
donna
No
gemm
non s
non
anzi,
muta
col m
contr
miliz
trion
col p
gusti
renne
Ar
che c
cità,
bene
si lib
in pa
mugg
gli an
pront
lunqu

LXXXVI. *De Cornificia poeta.*

1 Cornificia, utrum romana fuerit mulier, an potius
 extera, comperisse non memini; verum, testimonio ve-
 2 terum¹, memoratu fuit dignissima. Imperante autem Oc-
 taviano Cesare², tanto poetico effulsit dogmate, ut non
 ytalico lacte nutrita, sed Castalio videretur latice et Cor-
 nificio germano fratri, eiusdem evi poete insigni, eque
 3 esset illustris in gloria. Nec contenta tantum tam ful-
 gida³ facultate valuisse verbis, reor sacris inpellentibus
 musis, ad describendum heliconicum carmen sepissime
 calamo doctas apposuit manus, colo reiecto, et plurima
 ac insignia descripsit epygramata que Ieronimi presbiteri,
 viri sanctissimi, temporibus – ut ipse testatur⁴ – stabant in
 pretio. Numquid autem in posteriora devenerint secula,
 non satis certum habeo.

4 O femineum decus neglexisse muliebria et studiis ma-
 ximorum vatium applicuisse ingenium! Verecundentur
 segnes et de se ipsis misere diffidentes; que, quasi in ocium
 et thalamis nate sint, sibi ipsis suadent se, nisi ad amplexus
 hominum et filios concipiendos alendosque utiles esse,
 cum omnia que gloriosos homines faciunt, si studiis in-
 5 sudare velint, habeant cum eis comunia. Potuit hec na-
 ture non abiectis viribus, ingenio et vigiliis femineum
 superasse sexum, et sibi honesto labore perpetuum que-
 sisse nomen: nec quippe gregarium, sed quod estat paucis
 etiam viris rarissimum et excellens.

LXXXVII. *De Marianne Iudeorum regina.*

1 Mariannes¹ hebreia femina, genere quam viro felicior,
 Aristoboli Iudeorum regis, ex Alexandra regina, Hyr-

LXXX

Non
 romana
 degli a
 pero di
 da semi
 e da es
 poeta d
 strato
 anzi, c
 volte u
 cona. C
 insigni
 San Gi
 so poi
 genera
 zioni f
 dei piu
 donne.

Si ve
 diffida
 solo p
 utili ac
 zione e
 cogli u
 mezzi

Cost
 natura
 ed acc
 comur
 anche

LXXX

Mar
 che p

cani regis filia, genita fuit, tante tanque invise pulchritudinis clara ut, non solum eo tempore ceteras formositate feminas anteire crederetur, sed celestis arbitraretur ymago potius quam mortalis. Nec credulitati huic Marci Antonii ² triumviri testimonium defuit. Erat autem Marianni frater ex eisdem parentibus, nomine Aristobolus, eque secum pulchritudinis et etatis. Cui cum Alexandra mater, defuncto Aristobolo genitore, principatum dari sacerdotii ab Herode, Mariannis viro atque rege, summopere curperet atque procuraret, Gellii² amici suasionem, amborum effigies optimi pictoris artificio in tabula delinitas³, ad Antonium triumvirum, extreme luxurie hominem, ad eius in se excitandam libidinem et per consequens in desiderium suum trahendum, in Egyptum usque transmissas aiunt⁴. Quam cum vidisset Antonius, primo in admirationem longiusculam constitit, deinde dixisse asserunt hos, quantum ad formositatem, profecto dei filios esse et subsequenter iuramento firmasse, se nunquam aut usquam, nedum pulchriores, sed nec similes aspexisse. ⁴ Sed ad Mariannem solam redeundum. Hec quidem, etsi inaudita pulchritudine fuerit insignis, animi tamen ingenti fortitudine longe magis emicuit. Que cum ad nubilem devenisset etatem, infausto omine Herodi Antipatris Iudeorum regi nupta est; et maximo infortunio suo, summe ob eius venustatem ab eodem dilecta. Qui ⁵ cum gloriaretur plurimum se solum orbe toto possessorem pulchritudinis divine, in tam grandem animi curam lapsus est, ne quis alter in hoc sibi posset equari, ut timere ceperit ne sibi superstes evaderet Mariannes. Ad quod evitandum, primo dum vocatus in Egyptum ad Antonium esset iturus, causam dicturus super morte Aristoboli, fratris Mariannis a se occisi, et demum, Antonio mortuo, accessurus ad Octavianum Cesarem et purgaturus, si posset, quod amicus Antonii adversus eum auxilia prestitisset, Cyprinne⁵ matri amicisque liquit ut, si

e da
 famo
 fu cr
 ne, r
 A q
 viro
 Arist
 sand
 tava
 caric
 glio
 Anto
 magi
 tore,
 quel
 ritra
 - cor
 dove
 di n
 che
 M
 fu e
 strac
 spos
 patr
 per
 dere
 ma
 qual
 so d
 sopr
 qua
 da
 Aris
 ucci
 per
 stifi
 Ant

quid in eum quod in mortem tenderet ab Antonio vel Cesare seu casu alio ageretur, Mariannem confestim occiderent.

- 6 O ridenda, alias sagacissimi, regis insania ob alienum incertumque commodum ante vexari et invidere post fatum! Quod occultissime factum fuerat rescivit tractu temporis Mariannes et cum iam ob Aristoboli indignam cedem in Herodem concepisset execrabile odium, arbitrata se ab Herode non, nisi propter pulchritudinis usum, diligi, cumulavit iras, vitam suam bis immerito ab eo damnatam egerrime ferens; et quamvis Alexandrum et Aristobolum, conspicuos pulchritudine pueros, ex eo enixa foret, in nullo potuit moderasse conceptum eoque, ferente impetu, delapsa est ut amanti viro suum negaret concubitus et dum sperneret, quasi veteris regie pro sapie omnis in se resurgeret indoles, gestu quodam elato illius calcare conabatur potentiam, non verita persepe dicere palam Herodem alienigenam non iudeum, nec regie prolis hominem; quin imo ignobilem et ydumeum, nec regia coniuge dignum, trucem insolentem infidum
- 7 scelestumque et immanem beluam. Que etsi Herodes cum difficultate pateretur, tamen, amore prohibente, nil sevum audebat in illam. Tandem in peius procedentibus rebus, ut placet aliquibus, a Cyprinna Herodis matre et Salomine⁶ sorore, quibus summe gravis erat Mariannes, actum est ut a subornato ab eisdem pincerna Herodi accusaretur, quod eum conata sit exorare ut illi amatorium poculum, quod ipsa paraverat, propinaret, seu – ut volunt alii⁷ – quod effigiem suam speciosissimam, non eo tempore quo premonstratum est, nec matris opere, sed motu suo, post conceptum in Herodem odium, ad Antonium, ut illum in sui desiderium provocaret, et in Herodis odium transmisisset. Que cum crederet Herodes et Mariannis in se malivolentia fidem faceret, irritatus et anxio
- 8

amic
mort
altro
Ri
Torn
incer
Do
dell'
amat
sperò
l'inde
soppo
vita,
rore,
Aless
giuns
la fo
sforza
per r
non e
giude
ma u
regin
uno
soppo
contr
le cos
e Salo
porta
cusar
gli ur
la ste
accad
me sc
aver
per al
Comu
Maria

furore succensus, cum amicis longa oratione conquestus est; eoque, eis suadentibus et Alexandra, Mariannis matre, ad eius gratiam promerendam, deductus est ut eam, tanquam in regiam maiestatem excidium molientem, 9 capitali damnatam supplicio iuberet occidi. Que quidem tantum in se excitavit generosi animi ut, vilipensa morte, integro vultus sui servato decore, nec ulla ex parte femineo ritu flexa et obiurgantem matrem tacita audiret et flentes ceteros, genis siccis, aspiceret et uti in triumphum letissimum non solum intrepida sed aspectu alacri, nullis pro salute sua porrectis precibus, iret in mortem 10 eamque a carnifice, ut optatam, susciperet. Qua quidem tam immota securitate non solum efferati regis tristavit invidiam, sed et plura suo nomini secula ausit quam mortalitati sue menses concessisse, lacrimis precibusque suis flexus, potuisset Herodes⁸.

LXXXVIII*. *De Cleopatra regina Egyptiorum.*

1 Cleopatra egyptia femina, totius orbis fabula, etsi per multos medios reges a Ptholomeo macedone rege et Lagi filio, originem traheret et Ptholomei Dyonisii seu — ut aliis placet¹ — Minei regis filia, ad imperandum, per nephas tamen, ipsi regno pervenerit, nulla fere, nisi hac et oris formositate vere claritatis nota, refulsit, cum e contrario avaritia crudelitate atque luxuria omni mundo 2 conspicua facta sit. Nam, ut placet aliquibus², ut ab eiusdem domini initio summamus exordium, Dyonisius seu Mineus, romani populi amicissimus, Iulii Cesaris consulatu primo in mortem veniens, signatis tabulis liquit ut filiorum natu maior, quem aliqui Lysaniam nominatum arbitrantur, sumpta in coniuge Cleopatra, ex filiabus

furore,
essi e
ingrazi
sposa.

Mar
da dis
sibile,
alcun
i rimp
astanti
a sple
addir
la sua
dal ca
immol
di Ero
coli, in
piegat
cedere

LXXX

L'es
trasse
cedon
niso
Mine
nessu
trono
il mo
e dall
Per
Dion
del p
mo c
figlio
sposat

- 3 etiam natu maiore, una, se mortuo, regnarent. Quod, eo quod familiarissima esset apud Egyptios turpitudine matres
- 4 filiasque tantum a coniugiis exclusisse, executum est. Porro exurente Cleopatra regni libidine, ut non nullis visum est, innocuum adolescentulum eundemque fratrem et virum suum, quindecimum etatis annum agentem, veneno assumpsit et sola regno potita est. Hinc asserunt, cum iam Pompeius magnus Asyam fere omnem occupasset armis, in Egyptum tendens, superstitem puerum mortuo subrogasse fratri eumque regem fecisse Egypti. Ex quo indignata Cleopatra adversus eum arma corripuit et, sic se rebus habentibus, fuso apud Thesaliam Pompeio et a puero, rege a se facto, litore in egyptiaco ceso³, adventante post eum Cesare, ibidem bellum inter se gerentes
- 7 invenit. Quos dum ad causam dicendam se coram accersiri iussisset – ut de Ptholomeo iuvene sileamus – ultro erenata⁴ malitiis mulier Cleopatra, de se plurimum fidens, regni insignita notis, accessit et auspicata sibi regnum si in suam lasciviam domitorem orbis contraheret, cum formosissima esset et oculorum scintillantium arte atque oris facundia fere quos vellet caperet, parvo labore suo libidinosum principem in suum contubernium traxit pluresque noctes, medio Alexandrinorum in tumultu, cum eo comunes habuit, concepitque – ut fere omnibus placet – filium quem postmodum ex patris nomine Cesareonem nuncupavit⁵.
- 8 Tandem cum et Ptholomeus puer a Cesare dimissus in liberatorem suum impulsu suorum bella vertisset et ad Deltam Mitridati pergameno, in auxilium Caesaris venienti, cum exercitu occurrisset ibique a Cesare, qui itinere alio illum prevenerat, superatus, fugam scapha temptaret et plurium irruentium pressa pondere mergeretur⁶; et sic pacatis rebus, facta Alexandrinorum deditio, cum Cesar esset iturus in Pharnacem Ponti regem,

qui Pompeio faverat, quasi noctium exhibiturus Cleopatre premium ac eo etiam quod in fide mansisset, eidem nil aliud optanti regnum concessit Egypti, Arsinoe sorore deducta, ne forsan, ea duce, novi aliquid moliretur in eum⁷. Sic iam scelere gemino adepta regnum Cleopatra, in voluptates effusa suas, quasi scortum orientalium regum facta, auri et iocalium avida, non solum contubernales suos talium nudos arte sua liquit, verum et templa sacrasque Egyptiorum edes vasis statuus thesaurisque ceteris vacuas liquisse traditum est⁸. Hinc occiso iam Cesare, et Bruto et Cassio superatis, eunti in Syriam Antonio obvia facta, impurum hominem pulchritudine sua et lascivientibus oculis facile cepit et in amorem suum detinuit misere eoque deduxit ut, que fratrem veneno necaverat, Antonii manu Arsinoem sororem, ad suspicionem regiminis amovendam omnem, in templo Dyane ephesie, quo salutem queritans infelix aufugerat, trucidari faceret, id adulteriorum suorum a novo amasio loco primi muneris assumptura⁹. Et cum iam scelestamulier Antonii mores novisset, verita non est eidem postulare Syrie regnum et Arabie. Sane cum permaximum videretur illi et incongruum nimis, ad satisfaciendum tamen desiderio amate mulieris, sortiunculas ei ex utroque dedit, superadditis etiam civitatibus omnibus que intra Eleuterum flumen et Egyptum syriaco litori apposite sunt, Sydone et Tyro retentis. Que cum obtinuisset, Antonium in Armenos seu, ut volunt alii¹⁰, in Parthos euntem, ad Eufratem usque prosecuta, dum Egyptum per Syriam repeteret, ab Herode Antipatris, tunc Iudeorum rege, magnifice suscepta, non erubuit eidem per intermedios suum suadere concubitum, sibi, si annuisset, muneris loco, Iudee subtractura regnum, quod ipse,

- 13 Antonii opere, non diu ante susceperat. Verum Herodes advertens non solum ob Antonii reverentiam abstinuit, quin imo ut illum a nota tam incestuose femine liberaret, ni dissuasissent amici, eam gladio occidere disposuerat. Cleopatra autem frustrata, quasi ob hoc moram traxisset, eidem locavit redditus Iericuntis, quo balsamum nascabatur, quod et ipsa postmodum in Babiloniam egyptiam transtulit, quo viget usque in hodiernum, et inde, amplis ab Herode susceptis muneribus, in Egyptum
- 14 rediit. Inde vero in fugam ex Parthis redeunti Antonio accersita occurrit. Qui quidem Antonius cum fraude Arthabazanem Armenie regem olim Tygranis filium cum filiis et satrapibus cepisset et thesauris permaximis spoliasset atque argentea catena vinctum traheret, ut avidam in suos amplexus provocaret, effeminatus venienti captivum regem cum omni regio ornatu atque preda
- 15 deiecit in gremium. Quo leta munere cupidissima mulier adeo blande flagrantem complexa est, ut, repudiata Octavia, Octaviani Cesaris sorore, illam totis affectibus sibi uxorem iungeret. Et ut arabicas unctiones et odoratos Sabee fumos et crapulas sinam, cum magnificis assidue saginaretur ingluviosus homo epulis, in verba venit, quasi Cleopatre convivia extollere vellet, quid magnificentie cotidianis cenis posset apponi. Cui respondit lasciva
- 16 mulier se cena una centies, si velit, sextertium absumpturam. Quod cum minime fieri posse arbitraretur Antonius, tamen videndi avidus atque ligurriendi, fecere periculum, sumpto Lucio Planco iudicis loco. Que postero die dum non excessisset eduliorum consuetudinem
- 17

di
ope
fert
già
ber
gli
frus
mat
dite
bal
d'E
di
M
lui
fros
Tig
spo
gen
l'av
inc
orn
L
ard
puc
Cle
T
pro
frec
rac
don
der
zi
vol
die
me
cise
Il g
sco

- et iam sponsonem irrideret Antonius, iussit Cleopatra ministris ut secundam mensam afferrent illico. Qui premoniti nil aliud quam vas unum aceti acerrimi attulere.
- 18 Ipsa autem confestim ex altera aurium unionem inexcogitati pretii, quem, ornamentis loco, orientalium more, gestabat, summens, aceto dissolvit et liquefactum absorbit; et cum ad alium, quem altera in auricula eque carum gerebat, iam manus apponeret, illud idem factura, extemplo Lucius Plancus victum esse Antonium protulit; et sic secundus servatus est, victrice regina. Qui quidem postea divisus Romam in Pantheonem delatus, auribus Veneris appositus est, diu postmodum dimidie Cleopatre cene perhibens testimonium prospectantibus¹¹.
- 20 Ceterum cum insatiabilis mulieris in dies regnorum aviditas augetur, ut omnia complecterentur in unum, temulento Antonio, et forsitan a tam egregia cena surgenti, romanum postulavit imperium, quasi in manibus posse concedere fuisset Antonii; quod ipse, minime sui compos, minus oportune, suis romanisque pensatis viribus, se daturum spondit¹².
- 21 O bone Deus, quam grandis poscentis audacia nec minor spondentis stultitia! O liberalis homo! Tot seculis, tanta cum difficultate, sanguine fuso et in morte tot insignium virorum, tot etiam populorum, tot egregiis operibus, tot bellis vixdum quesitum imperium, postulant mulieri, non aliter quam domuncule unius dominium, inconsulte, quasi evestigio daturus, concessit.
- 22 Sed quid? Iam ob repudium Octaviae belli seminarium inter Octavianum et Antonium videbatur iniectum et ob id actum est ut, congregatis ex utraque parte copiis, iretur in illud. Verum Antonius cum Cleopatra, ornata purpureis velis et auro classe, processere in Epyrum, ubi,

- cum obviis hostibus inita pugna terrestri, cessere victi et in classem se recipientes Antoniani in Actium rediere,
- 23 experturi navalis belli fortunam. Adversus quos Octavianus, cum Agrippa genero factus obvius, ingenti cum classe mira audacia eos aggressus est et susceptus acriter tenuit aliquandiu mars dubius pugnam in pendulo. Tandem cum subcumbere viderentur Antoniani, prima omnium insolens Cleopatra, cum aurea qua vehebatur
- 24 navi et sexaginta aliis fugam cepit. Quam extemplo Antonius, deiectis e pretoriana insignibus, secutus est; et in Egyptum redeuntes incassum vires suas ad defensionem regni, transmissis comunibus filiis ad Rubrum mare,
- 25 disposerunt. Nam victor Octavianus secutus eos pluribus secundis preliis vires exinanivit eorum. A quibus cum sere pacis condiciones peterentur nec obtinerentur, desperans Antonius, ut non nulli volunt¹³, mausoleum
- 26 regum intrans, sese gladio interemit. Capta vero Alexandria, cum Cleopatra ingenio veteri in vanum tentasset, uti iam dudum Cesarem et Antonium illexerat in concupiscentiam suam, sic et iuvenem Octavianum illicere, indignans cum audisset se servari triumpho atque de salute desperans, regiis ornata, Antonium suum secuta est; et secus eum posita, adapertis brachiorum venis
- 27 ypnales serpentes vulneribus moritura apposuit. Aiunt quidem hos somno mortem inferre¹⁴. In quo resoluta, avaritiae lascivie atque vite finem sumpsit infelix, Octaviano conante, Psillis vulneribus venenatis admotis, illam in vitam reservare si posset.
- 28 Sunt tamen alii eam ante premortuam et alio mortis genere dicentes¹⁵. Aiunt enim Antonium timuisse apparatu attici belli gratificationem Cleopatre et ob id nec pocula nec cibos, nisi pregustatos, assummere assuevisse.
- 29 Quod cum advertisset Cleopatra, ad fidem suam erga

eum purgandam pridianis floribus, quibus coronas ornaverat, veneno perlitis capitique suo impositis, in ludum traxit Antonium et procedente hilaritate invitavit eundem ut coronas biberent; et in sciphum dimissis floribus cum haurire voluisset Antonius, manu a Cleopatra prohibitus est, ea dicente: — Antoni dilectissime, ego illam Cleopatra quam novis et insuetis pregustationibus tibi suspectam ostendis; et ob id, si pati possem, ut biberes et occasio data et ratio est — Tandem cum fraudem, ea monstrante, novisset Antonius, eam in custodiam deductam, poculum, quod ne biberet prohibuerat, exhaurire coegit et sic illam exanimatam volunt.

31 Prior vulgatio est opinio¹⁶, cui additur ab Octaviano compleri iussum monumentum quod Antonius incipere fecerat et Cleopatra, eosque simul in eodem tumulari.

LXXXIX. De Antonia Antonii filia.

1 Antonia minor clarissime viduitatis exemplum indelebile posteritati reliquit. Hec etenim Marci Antonii triumviri ex Octavia — ut creditur¹ — filia fuit et ideo minor cognominata quia illi soror esset natu maior et eodem nomine nuncupata.

2 Nupsit quidem Druso (Tyberii Nervonis fratri et Octaviani Augusti privigno, et ex eo peperit Germanicum atque Claudium, postea Augustum, et Livillam), qui dum germanice expeditioni vacaret — ut quidam arbitrantur² — Tyberii fratris sui opere veneno periiit.

3 Cuius post mortem cum etate florida atque conspicua formositate vireret, rata satis honeste mulieri nupsisse semel, a nemine potuit ad secundas nuptias provocari, quin imo reliquum vite spatium sub Livia socru intra limites cubiculi viri sui adeo caste, adeo sancte

transegit, ut preteritarum omnium matronarum laudes viduitate celebri superaret.

- 4 Equidem inter Cincinnatos Fabritios Curiosque et Lucretias atque Sulpitias sanctissimum splendidumque est, etiam proVectis etate mulieribus et Catonum filiabus, absque lascivie nota duxisse vitam et laude plurima extol-
- 5 lendam. Quod si sic est, quibus prosequemur preconiiis iuvenem pulcritudine insignem et Marci Antonii, spurcissimi hominis filiam, non in silvis et solitudinibus, sed inter imperialia ocia atque delicias, inter Iuliam Octaviani filiam et Iuliam Marci Agrippe, libidinis et lascivie ferventissimos ignes, inter Marci Antonii genitoris sui atque Tyberii, postea principis, obscenitates et dedecora in patria, olim frugi, nunc turpitudinibus omnibus dedita, inter mille concupiscentiarum exempla, constanti animo et forti pectore castimoniam, non per tempusculum et in spem futuri coniugii, sed virtuti obsequentem, in senectutem et mortem usque, servantem?
- 6 Edepol nil dignum satis relictum est verbis, considerationi forsitan aliquid superextat; quod quidem, quia vires excedit scribentium, considerandum et merita consideratione extollendum satis sit sacris ingeniis reliquisse.

XC. De Agrippina Germanici coniuge.

Agrippina Marci Agrippe ex Iulia, Octaviani Cesaris filia, genita fuit, esto Gaius Caligula, eiusdem Agrippine filius, iam orbis princeps, abhorrens Agrippe avi materni rusticitatem, diceret eam non ex Agrippa, sed ex stupro Octaviani, in Iuliam filiam perpetrato, fuisse progenitam; stolidè credi cupiens se nobiliorem ex tam incestuose concepta matre natum, quam ex ignobili patre, sacrata lege

con t
vedov

Ch
Lucr
sibile
guaci
Ma s
giova
e fort
simo
chiaia
figlia
tra le
ozi e
di las
figlia
del p
perat
band
cupis

Per
affida
di ril
forze
alla c
ingeg

XC.

Ag
figlia
diven
nonn
non c
sulla
nobil
nerat

2 suscepta¹. Sed cuiuscunque fuerit filia, Germanico sue
 etati insigni iuveni et plurimum rei publice oportuno
 ac Tyberii Caesaris Augusti filio adoptivo, nupta est;
 satis ob hoc fulgida, sed fulgidior quod insolentissimi
 3 principis obstinato proposito retudisset perfidiam. Hec
 cum ex Germanico viro suo tres iam enixa fuisset mares,
 ex quibus unus Gaius Caligula, qui postmodum rebus
 prefuit, et totidem eque femellas, ex quibus Agrippina
 Neronis Caesaris mater, cum opere Tyberii patris – ut
 pro comperto habitum est² – veneno sublatum egre fer-
 ret et femineo ritu plangore plurimo celeberrimi iuvenis
 viri sui necem defleret, in Tyberii odium incidit adeo
 ut ab eodem, eam brachio tenente et obiurgationibus
 in fletum usque infestante, quod nimium ferret impa-
 tienter se rebus principari non posse³; et pluribus deinde
 in processu lacessitam apud senatum criminationibus
 4 custodiri iussit insontem⁴. Porro egregia mulier indignum
 rata quod in se agebatur a Cesare, morte fastidia sto-
 machosi principis effugere aut finire disposuit. Que cum
 aliter satis commode non daretur, fame generoso animo
 accersire statuit et confestim a quocunque cibo abstinere
 5 cepit. Quod cum esset relatum Tyberio et advertisset
 ignavus homo quo ieiunium tenderet mulieris, ne tam
 certa via tanque brevi spatio sese suis subtraheret
 iniuriis, nil proficientibus minis aut verberibus ut cibum
 caperet, eousque, ne sibi auferretur seviendi in eam
 materia, deductus est ut cibum gucturi eius violenter
 impingi faceret, ut quocunque modo stomacho fuisset
 6 iniectus, alimenta nolenti prestaret. Agrippina vero,
 quanto magis exacerbabatur⁵ iniuriis, tanto acrioris
 efficiebatur propositi; et incepto perseverans scelesti
 principis insolentiam moriens superavit, ostendens, cum

multos posset facile, dum vellet, occidere, unum solum
 7 non posse. Qua quidem morte, etsi plurimum glorie
 sibi apud suos quesiverit Agrippina, Tyberio tamen
 longe amplius ignominie liquit.

XCI. *De Paulina romana femina.*

1 Paulina romana mulier quadam ridicula simplicitate
 sua fere indelebile nomen consecuta est. Hec, Tyberio
 Cesare Augusto imperante, uti pre ceteris matronis
 formositate oris et corporis venustate habebatur insignis,
 sic nupta inclite pudicitie specimen reputabatur a cunctis
 nec aliud, preter virum, studio curabat precipuo, quam
 2 ut Anubi Egyptiorum deo, quem tota veneratione colebat,
 obsequi posset et eius promereri gratiam. Sane cum
 ubique a iuvenibus speciose amentur et he potissime
 quibus est solers castimonie cura, pulchritudinis huius
 iuvenis, unus romanus, cui Mundus nomen erat, eam
 impense, nunc oculis gestibus facetiis, nunc promissio-
 nibus atque muneribus, nunc precibus et blanditiis
 3 sollicitare ceperat, si forte posset obtinere quod ardentem
 optabat. Sed omnia frustra: castissima mulier soli viro
 dicata, amantis cuncta sinebat in auras. Qui dum ceptis
 insisteret adverteretque aperto calle sibi mulieris cons-
 4 stantia viam preripi, in fraudes vertit ingenium. Consue-
 verat autem Paulina Ysidis templum singulis diebus
 visitare sacrisque continuis placare Anubem. Quod cum
 novisset iuvenis, amore ostendente, dolum inauditum
 excogitavit; et ratus Anubis sacerdotes votis suis plu-
 rimum posse conferre, eos adivit illosque amplissimis

donis in suam deduxit sententiam; actumque est, eo
 premonstrante, ut ex eis senectute venerabilior, venienti
 more solito Pauline placida voce diceret noctu ad se
 venisse Anubem eique iussisse ut eidem diceret se devo-
 5 tione sua delectatum plurimum seque eo in templo per
 quietem eius desiderare colloquium. Que cum audisset
 Paulina ob sanctitatem suam hoc contingere arbitrata,
 in immensum ex dictis gloriata secum est; adeoque vera
 6 credidit uti a deo. Anube auribus suis percepisset ipsa
 mandata viroque suo retulit omnia. Qui stolidior coniuge,
 annuit petenti ut pernoctaret in templo. Stratur ergo ede
 in sacra, ignaris omnibus, preter eam et sacerdotes, lectus
 deo dignus; et tenebris in terram obumbrantibus, intrat
 Paulina locum arbitrisque remotis, post orationem et
 7 sacra, deum expectatura lectum adit. Cui iam soporate
 Mundus, a sacerdotibus intromissus et ex composito
 ornatu Anubis tectus, affuit; et cupidus amate a se mu-
 lieris ruit in oscula iubetque excusse somno atque obstu-
 pescenti bono animo esse; se Anubem a se tam diu vene-
 ratum fore, e celo suis precibus atque devotione lapsum
 et in eius venisse concubitus ut ex se eaque similis ge-
 8 gneretur deus. Que ante alia petiit ab amasio deo num-
 quid superi aut possent aut consuevissent misceri morta-
 libus. Cui evestigio Mundus respondit posse, Iovemque per
 tegulas in gremium Danis lapsum, dedit exemplum, et
 ex eo accubitu genuisse Perseum, qui postmodum in
 9 celum assumptus est. Quibus auditis Paulina letabunda
 petito annuit: intrat Mundus nudus pro Anube lectum
 et amplexu coituque fruitur optato. Sed cum iam nox
 iret in diem, abiens luse dixit eam filium concepisse.
 Mane autem facto, sublato e templo a sacerdotibus lecto,

alla
 zioni
 disse
 di co
 nella
 piaci
 desio
 temp
 z'alt
 prov
 se li
 stolt
 sta
 tran
 luog
 tene
 dop
 tare
 dott
 rive
 bra
 C
 por
 dio
 per
 te,
 La
 san
 Mo
 l'es
 ger
 in
 A
 Mo
 il
 dar
 gar
 gio

- Paulina viro que acta sunt retulit. Credidit insulsus homo et applausit coniugi enixure deum; nec dubium quin ab ambobus fuisset expectatum pariendi tempus, ni iuuenis ardens nimium minus caute dolum aperuisset.
- 10 Is quidem forte conscius eam avide in amplexus et coitum venisse, arbitratus, si prostratam a se ingenio suo eius ostendisset pudicitiam, flexibilem magis et avidam eque noctis futuram; et sic faciliori via iterum et sepius in concupitos posse redire amplexus, eunti ad templum Pauline factus est obuius dixitque voce submissa: — Beata, inquam, es Paulina, cum ex me Anube deo conceperis —.
- 11 Verum longe aliter quam arbitraretur successit ex verbo. Nam cum obstupuisset Paulina et in mentem ex gestis auditisque revocasset plurima, confestim fraudem sensit et turbata se ad virum retulit eique Mundi atque sacerdotum dolum, ut ipsa percipiebat, aperuit. Ex quo subsequutum est ut vir conquereretur Tyberio; a quo, compta fraude, actum est ut sacerdotes afficerentur supplicio et Mundus multaretur exilio et lusa Paulina in romani vulgi verteretur fabulam: clarior simplicitate sua et Mundi fraude facta, quam ex Anubis devotione et servata castimonia tam solerter¹.

XCII. De Agrippina Neronis Cesaris matre.

- 1 Agrippina Neronis Cesaris mater genere, consanguinitate, imperio et monstruositate filii ac sua non minus quam claris facinoribus emicuit.
- 2 Hec etenim Germanici Cesaris, optimi atque laudande indolis iuuenis, ex Agrippina superiori filia fuit, vocata Iulia Agrippina et Gaii Caligule principis soror nupsitque Gneo Domitio, homini ex Enobardorum¹ familia

- fastidiosissimo² atque gravi, ex quo Neronem, insignem toto orbi beluam, premissis ex utero pedibus, peperit.
- 3 Verum Domitio intercutis morbo assumpto³, Nerone adhuc parvulo, cum formosissima esset, Gaius frater eius, homo spurcissimus, turpi stupro ea abusus est; et sublimatus in principem, seu minus eius mores approbans, eo quod se Lepido dominii spe miscuerit⁴, seu emuli alicuius impulsu, eam fere bonis omnibus privatam, relegavit in
- 4 insulam. Quo tandem a militibus suis trucidato eique Claudio substituto, ab eodem revocata est. Que tractu temporis, cum audisset Valeriam Messalinam, variis agentibus meritis, confossam, spem evestigio intravit sibi natoque potiundi orbis imperii; et celibem principem, esto Germanici patris sui fuisset frater, decora pulchritudine sua, adversus Lolliam Paulinam, opitulante Calixto liberto, et Eliam Petinam, Narcisso favente, opere Pallantis, Claudium in pregrande nuptiarum suarum
- 5 desiderium traxit. Sed obstare voto videbatur honestas eo quod illi neptis esset ex fratre. Verum oratione Vitellii subornati, actum est ut in desiderium suum cogeretur precibus senatorum, eoque orante fieret a senatu decretum quo prestaretur patruos posse neptes inducere.
- 6 Et sic Agrippina, volente Claudio et orante senatu, eius venit in nuptias. Que tandem Augusta dicta est et carpeno in Capitolium ferebatur, solis sacerdotibus ante concessum, et in adversos sibi sevirere cepit suppliciis.
- 7 Demum cum astutissima esset mulier, tempore captato, quanquam utriusque sexus filii essent Claudio, eum induxit, suadente illi Memmio⁵ Pollione, tunc consule, et urgente plurimum Pallante liberto, qui ob stuprum Agrippine summe fautor erat, ut Neronem privignum in filium adoptaret, quod ante in familia Claudiorum

gnoso
coi pie
Morto
ancora
stuprat
gola.
di tutt
sappro
speran
qualch
fu fina
dio, A

In s
per va
di imp
trasse
benche
rio di
mene
rispett
sembra
nipote
discors
costret
deside
emanò
le nip
di lui

Fina
in car
ai sac
contre
casion
d'entr
mio P
liberto
comm
nessu

- factum nemo meminerat; eique Octaviam, quam ex Messalina susceperat, et que Lucio Sylano nobili iuveni desponsata fuerat, sponderet in coniugem. Quibus obtentis, rata in casses beluam incidisse, non tantum Claudii assiduarum ingurgitationum affecta tedio, quantum ne ante patris mortem Britannicus Claudii filius in etatem solidam deveniret exterrita, Narcisso etiam pro Britannico multa perorante, quasi proposito suo futurum obicem arbitrata, in mortem Claudii facinus exitiale commenta est.
- 9 Delectabatur quidem Claudius boletis plurimum illosque cibum dicebat deorum et ideo absque semine sua nasci sponte. Quod cum advertisset Agrippina, studiose coctos infecit veneno eosque, secundum quosdam⁶, ipsa apposuit temulento. Alii vero dicunt⁷ epulanti in arce cum sacerdotibus per Alotum⁸ spadonem pregustatorem suum ab Agrippina corruptum appositos. Verum cum vomitu et alvi solutione videretur salus Claudii secutura, opere Xenophontis medici illitis veneno pennis ad vomitum continuandum porrectis, eo itum est quo cupiebat uxor⁹. Ipse tandem in cubiculum reductus, ignaris omnibus preter Agrippinam, mortuus est. Cuius quidem mors non ante ab Agrippina palam nuntiata est quam, amicorum suffragio, omisso Britannico tanquam iuniore,
- 12 Nero iam pubescens sublimaretur in principem. Quod adeo gratum fuit Neroni ut matrem illico, tanquam bene meritam, in cunctis, tam publicis quam privatis, preponeret videreturque sibi titulum, matri vero principatum
- 13 sumpsisse. Et sic e specula romani principatus Agrippina toto effulsit orbi¹⁰. Ceterum splendor iste tam grandis turpi macula labefactatus est; nam cede plurimum atque

di s
Ott
van
C
orm
tedi
il ti
soll
dell
ad
dio
fun
gen
sem
pin
di
cor
che
pin
ma
gio
sca
a c
Ser
vel
acc
ma
nor
orn
vot
van
a N
me
che
pri
rif
off

- 14 exiliis aliquandiu debachata est. Preterea creditum fuit¹¹, ea patiente, preter naturalem et debitam dilectionem in matrem, amore illecebri a filio fuisse dilectam, cum is meretricem ei persimilem inter pellices assumpsisset et concubitum testarentur persepe macule vestibus iniecte, quotiens cum eo lectica delata est; dato velint alii¹² eam in facinus hoc filium attraxisse, desiderio recuperandi domini a quo deiecta videbatur, eo quod in Neronem quibusdam ex causis multum oblocuta fuerat; quod firmari volunt ob id quod de cetero Nero sit assuetus fugere eius contubernium et solitudines collocationum¹³.
- 15 Attamen que patrum in coniugium suum allexerat, boletio peremerat, ineptum iuvenem fraudibus et violentia sublimarat imperio, in detestabilem, quanquam meritam, mortem deducta est. Nam cum in multis filio gravis esset, eius meruit odium ex quo omni honore et
- 16 augustali maiestate ab eo privata est¹⁴. Que indignans et femineo irritata furore, eidem, uti procuraverat, sic se subrepturam imperium minata est. Quibus exterritus Nero, cum eam et oculatam nimium nosceret et ob memoriam Germanici patris amicorum subsidiis plenam,
- 17 veneno ter illam surripere conatus est. Sed discreta mulier antidotis offensam vitavit. Demum cum et laqueos ceteros, quos in necem eius tetenderat, vitasset, intellexit Nero cautiore fraude agendum fore eique exposcenti ab Aniceto prefecto classis apud Misenum olim a pueritia nutritore suo, ostensum est navim posse componi fragilem in qua suscepta Agrippina doli ignara periclitari posset.
- 18 Quod cum Neroni placuisset, eam ab Antio venientem, quasi preteritorum odiorum penitens, ficta filiali affectione, suscepit in ulnis et usque domum prosecutus est. Inde apparatus navi in suam perniciem, ad cenam itura

- illam conscendit, comitantibus Creperio Gallo et Aceronia libertis; eisque per noctem navigantibus dato signo a consciis, cecidit tectum navis plurimo plumbo grave et oppressit Creperium. Deinde nautis agentibus ut tranquillo mari navis verteretur in latus, auxilia Acerronia invocante, contis remisque occisa est et Agrippina, humero saucia et in mare tandem deiecta, a litoralibus suffragantibus in Lucrinum lacum villamque suam deducta est. Inde, ea iubente, ab Agerino liberto¹⁵ Neroni quoniam evasisset nuntiatum est; qui detineri illum iussit, quasi saluti sue insidiaturus venisset, missique sunt Anicetus et Herculeus tetrarcus¹⁶ et Obarius centurio classarius ut illam perimerent. Et cum esset ab Aniceto circumdata domus et ancillula, qua sola sotiata erat, Agrippina fugisset, introgressi ministri ad eam, primus Herculeus caput eius fuste¹⁷ percussit; inde cum ipsa cerneret centurionem ferrum in mortem eius expedientem, protenso utero clamavit ut ventrem ferirent. Et sic occisa nocte eadem cremata est et vilibus obsequiis terra contacta, levem demum tumulum sui¹⁸ in via prope Misenum et Caesaris Iulii villam eidem apponentibus.
- 23 Alii volunt¹⁹ a Nerone conspectam post cedem et ex membris aliqua ab eodem damnata, aliqua laudata, et demum sepultam²⁰.

XCIII. De Epycari libertina.

- 1 Epycaris extera potius quam romana creditur¹ femina, nec tantum ullo generis fulgore conspicua, sed a liberto genita patre libertina mulier fuit; et, quod longe turpius est, nullis delectata bonis artibus; circa tamen vite exitum, sibi generosum fuisse animum patefecit virili robore.

- 2 Crescentibus quidem apud Romanos et Ytalos omnes Neronis, Romanorum principis, insolentiis lasciviisque, eo itum est ut, Lucio Pisone principe², in eum non nulli senatorum aliorumque civium conspirarent, dumque rem in finem trahere variis temptarent colloquiis, quo pacto nescio, sed in notitiam Epycaris predictae devere omnia et coniuratorum nomina.
- 3 Verum cum iudicio suo nimium protraheretur opus, quasi tedio affecta, in Campaniam secessit; et dum apud Puteolos forte resideret, ne tempus sineret abire vacuum, Volusium Proculum chynolarcem³ classisque romane prefectum et olim Agrippine interfectorem convenit, rata⁴ multum emolumentum addere coniurationi si eum trahere posset in partes; et ostensis longo ordine Neronis flagitiis fastidiis ineptisque moribus et insolentiis et inde eius in eum ingratitude, quod ob tam grande facinus, Agrippine scilicet cedis, in re nulla, tanquam bene de se meritum promovisset, coniurationem aperuit totisque
- 4 viribus conata est eum coniuratis addere sotium. Sed longe aliter quam arbitraretur Epycaris secutum est. Nam Volusius experturus numquid obsequiis in se principis gratiam flectere posset, quam cito illi Caesaris copia concessa est, Epycaris dicta reseravit omnia, esto non egerit quod rebatur; nam ambiguo adhuc homini astuta
- 5 mulier nullum conspirantium nomen ediderat. Ea autem accita, fieri non potuit ut ex rogatis quicquam aperiret
- 6 rogantibus. Tandem cum servaretur sub custode, coniuratione per coniuratos ipsos casu patefacta, iterum in examen revocata, quasi suppliciorum hominibus⁵ impatientior, facilius ab ea quod optabatur extorqueri posset, post longos cruciatus, carnificibus etiam inferentibus ultro, ne superari viderentur a femina, nullum

constantissimi pectoris reseravit archanum. Tandem in diem reservata posterum, cum pedibus ire non posset, timens si tertio vocaretur non posse subsistere, solutam pectori fasciam arcui selle, qua vehebatur, implicuit et facto laqueo gucturi iniecit suo et, cum omnem illi corporis dimisisset molem, ne conspiratis obsesset, violentam sibi mortem conscivit, veteri frustrato proverbio, quo docemur tacere quod nesciunt mulieres⁶; et sic Neronem vacuum trepidumque reliquit.

7 Quod quidem, etsi maximum videatur in femina, longe tamen spectabilius est, si spectetur eiusdem coniurationis egregiorum hominum inconstantia, quorum, aliunde quam ab Epycari cognitorum, nemo tam robuste iuventutis fuit qui, nedum pati pro salute propria, quod pro aliena femina passa est, sed nec audire tormentorum nomina pateretur, quin imo percontanti confestim que noverat de conspiratione narraret. Et sic nemo sibi amicisque pepercit, cum cunctis, nisi sibi, femina pepercisset inclita.

8 Oberrare crederem naturam rerum aliquando, dum mentem mortalium corporibus nectit, illam scilicet pectori infundendo femineo quam virili immisisse crederat. Sed cum Deus ipse dator talium sit, eum circa opus suum dormitari nephas est credere. Summam ergo perfectas omnes arbitrandum est; numquid ta-

9 men servemus, ipsum indicat opus. Erubescendum nempe hominibus reor dum, nedum a lasciva femina, sed etiam a constantissima quacunque laborum tolerantia
10 vincuntur. Nam si prevalemus sexu, cur non ut et fortitudine prevaleamus decens est? Quod si non sit, cum

ipsis effeminati, iure de moribus transegisse videmur.

XCIV. *De Pompeia Paulina Senecæ coniuge.*

Pompeia Paulina Lucii Annei Senecæ, preceptoris Neronis, inclita fuit coniunx; utrum autem romana an alienigena fuerit, legisse non recolo. Attamen, dum spiritus eius generositatem intueor, credidisse malim romanam fuisse potius quam forensem. Cuius etsi certa careamus origine, certissimo tamen piissimi eius amoris in virum exemplo illustrium virorum testimonio¹ non caremus. Credidere quidem ex honestissimis illius evi hominibus quam plurimi sevitia Neronis potius quam crimine Senecæ eum² Senecam, senem atque celeberrimum virum, pisoniane coniurationis labe notatum, si labe iure dici potest in tyrannum agere quid adversum. Qua sub umbra, ob vetus, imo ob innatum in virtutes odium, ab ipso Nerone seviendi in Senecam via comperta est; esto arbitrati quidam sint, impulsu Poppeæ atque Tigillini, unicum³ imperatori crudelitatis consilium, eo itum sit ut indiceretur per centurionem Senecæ ut sibi mortem deligeret. Quem, cum se ad executionem accingentem vidisset Paulina, sepositis consolatoriis viri ad vitam blanditiis, quibus hortabatur, castissimi amoris impulsu mortem, et illud idem mortis genus, forti animo capessere una cum coniuge disposuit, ut quos iunctos honesta vita tenuerat, iunctos mors una dissolveret. Et cum impavida tepentem intrasset aquam, et eadem hora cum viro, ad effundendum spiritum, venas aperuisset, iussu principis, cuius in eam nullum erat particulare odium, ad opprimendam paululum infamiam innate crudelitatis, renitens a servis morti subtracta est⁴. Verum

non adeo cito sanguis consistere coactus est, quin pallore perpetuo testaretur mulier optima plurimum vitalis spiritus emisisse cum viro. Tandem, cum paucis annis viri memoriam laudabili viduitate servasset, cum aliter non posset, nomine saltem Senecæ coniunx clausit diem.

7 Quid, præter amoris dulcedinem et conspicuum pietatis insigne ac venerabile sacrum coniugii, suasisset mulieri optime malle honeste, si potuisset, cum senæ coniuge mori, quam vitam, ut plurimum faciunt femine, secundis nuptiis non absque erubescencia ineundis, servare?

8 Etenim, in maximum matronalis pudicitie dedecus, non nullis his diebus, non dicam secundum aut tertium – quod omnibus fere commune est – sed sextum, septimum et octavum, si casus emergerit, inire connubium adeo familiarare est et novorum virorum thalamis inferre faces, ut videantur morem meretriculis abstulisse, quibus consuetudo est <per>noctando⁵ novos sepiissime mutare concubitus, nec alio subeunt vultu iugalia sepius iterata iura, quam si persanctissimum honestati prestarent obsequium.

9 Equidem non satis certum est an ex lupanari cellula an ex premortui viri thalamo tales exire dicende sint; nec dubitem suspicandum quis agat aut inhonestius
10 intrans, aut stultius introducens. Heu miseri, quo nostri corruiere mores? Consuevere veteres, quibus erat pronus in sanctitatem animus, ignominiosum arbitrari, nedum septimas, sed secundas inisse nuptias; nec posse de cetero
11 tales honestis iure misceri matronis. Hodierne longe aliter; nam libidinosam pruriginem reticentes suam, formosiores carioresque se existimantes⁶, quoniam crebris

sponsalitiis, viduitatis superata fortuna, totiens placuerint maritis variis⁷.

XCV. *De Sabina Poppea Neronis coniuge.*

- 1 Sabina Poppea romana¹ et illustris fuit femina, T. Ollii, non equidem extreme nobilitatis viri, filia, quam non ex eo nomen sumpserit, sed a materno avo Poppeo Sabino viro inclito, atque triumphalis decoris et consolatu insigni; nec ille² cetera muliebres defuissent dotes si honestus affuisset animus.
- 2 Fuit enim formositatis invise et matri, suis annis ceteras Romanas pulchritudine excedenti, persimilis. Preterea erat illi sermo blandus et laudabili sonorus dulcedine, ingenium egregium atque versatile, si eo honestis artibus fuisset usa; mosque illi fuit assiduus palam modestiam preferre, clam autem uti lascivia, comune mulierum crimen; et cum illi rarus esset in publicum egressus,
- 3 arte tamen non caruit. Nam, cum intellexisset callida mulier intuitu oris sui multitudinem et primores potissime delectari, semper eius parte velata egressa est, non quidem ut absconderet quod concupisci desiderabat, verum ne intuentium oculos liberali nimium demonstratione satiaret, sed potius quod occultaverat velo
- 4 videndi desiderium linqueret. Et ne per mores omnes suos discurram, cum nunquam fame parceret, eo libidinem flectebat suam quo paratior ostendebatur utilitas,
- 5 nullum faciens inter maritos mechosque discrimen. His insignita notis femina obsequentem satis fortunam habuit. Nam, cum sibi abunde facultates ad gloriam generis sustinendam suppeterent, primo Rufo Crispo³ romano equiti nupsit. Et cum iam ex eo peperisset filium, suggestu Othonis, iuventute luxuque valentis, potentisque Ne-

ronis contubernio, eidem⁴ adhesit adultera, nec diu et
6 coniunx effecta est. Sane is, seu amoris fervore minus
cautus, seu iam nequiens petulce mulieris tolerare mores
et ob id eam in Neronis concupiscentiam trahere con-
naretur, seu, sic exigente fortuna Poppee, ex convivio
Cesaris surgens auditus dictitare consueverat se ad illam
rediturum cui a superis omnis penitus fuisset concessa
nobilitas elegantia morum et divina formositas, in qua
7 consistenter omnium vota mortalium atque gaudia vo-
luptatesque felicium. Quibus facile irritata Neronis li-
bido⁵, adinventam non longa cunctatione per intermedios
adeundi via, in amplexus principis volens cupiensque
devenit. Nec multum distulit, et artificiosis femine deli-
nimentis adeo irretitus est Nero, ut arbitraretur ea esse
8 verissima que dictitare consueverat Otho. Quod cum
nosceret sagacissima mulier, dissimulans quod optabat,
captato tempore, fictis perfusa lacrimis, aiebat aliquando
se amorem suum omnino quo cupiebat inferre non posse,
cum et ipsa Othoni coniugali iure obnoxia esset et prin-
9 cipem teneri gratia Attis ancillule pelicis advertibat. Ex
quibus secutum est ut Otho, sub specie honoris amotus,
prefectus Lusitaniae provinciae miceretur et Attis exclu-
deretur omnino. Inde in Agrippinam principis matrem
invehi cepit Poppea, dicens aliquando principem, nedum
imperio, sed nec libertate gaudere, eum esse pupillum,
10 et tutricis arbitrio trahi. Quibus obstante nemine, ob
odium fere omnium in superbiam Agrippine, actum
est ut Neronis iussu misera mater violenta morte sub-
traheretur et paulatim subtraherentur emuli plures, Ti-
11 gillino opitulante castrorum prefecto. Tandem cum prin-

- cipem in sui dilectionem ardentissimum cerneret, et obstacula desiderii sui cuncta fore sublata, in coniugium Neronis explicare retia cepit; et cum illi iam peperisset filiam unicam, Memmio Regulo et Virginio Rufo consularibus, quam summo cum gaudio Nero susceperat, eamque Augustam Poppeam nuncuparat, iam audaci oratione instare cepit, dicens nemini geminam concessisse noctem quin evestigio sequeretur connubium, neque se fore degenerem, et fecunditate uteri atque formositate corporis imperatoris mereri nuptias; et cum iam flagrantem principem in desiderium traxisset connubii, primo Octavia coniunx, olim Claudii Cesaris filia, in Pandateriam insulam innocua relegata est; et demum, vigesimo etatis sue anno, impulsu Poppee, Nerone mandante,
- 12 occisa⁶, et Poppea Cesari iuncta coniugio. Sed non diu longis artibus quesito atque potito culmine gavisam est. Nam, pregnans iterum facta, fortuita Neronis ira calce percussa, diem obiit⁷. Cuius aboleri corpus igne romano more Nero prohibuit, sed exterorum regum ritu magnifica exequiarum pompa deferri publice iussit, illudque refertum odoribus Iuliorum tumulo condi. Ipse
- 13 autem pro rostris illam, et potissime formositatis precipue, longa et accurata oratione laudavit, non nulla fortune seu nature dona, quibus insignita erat, loco clarissimarum virtutum illi attribuens.
- 14 Erat michi inter has Poppee fortunas quid dicerem in molliciem nimiam, in blanditias petulantiam lacrimasque mulierum, certissimum atque perniciosissimum virus credentium animorum. Sed ne viderer satyram potius quam hystoriam recitasse, omictendum censi⁸.

XCVI. *De Triaria Lucii Vitellii coniuge.*

1 Triaria, mulier nullo alio sui generis splendore cognita, nisi quia Lucii Vitellii, fratris Auli Vitellii, Romanorum principis, coniunx fuit. Cuius seu ob fervidum in virum amorem, seu ob insitam animo natura atrocitatem, tanta fuit ferocitas, quod ob adversum muliebribus morem memoratu digna visa sit¹.

2 Discordantibus igitur ob principatum Vitellio Cesare atque Vespasiano, actum est ut, cum intrassent Tarracinam, Volscorum oppidum, non nulli gladiatores sub Iuliano quodam duce, et remiges etiam plures romane classis, haud longe a Circeo monte sub Apollenario prefecto morantis, et ab his, cum Vespasiano sentientibus, per negligentiam et socordiam teneretur, servi cuiusdam
3 indicio factum est ut nocte illam Lucius intraret. Qui dum in semisopitos arma arripientes hostes atque oppidanos infestos ferro seivret, Triaria, que per noctem secuta virum civitatem intraverat, in coniugis victoriam avida, accinta gladio et vitellianis immixta militibus, nunc huc nunc illuc, per medias noctis tenebras, inter clamores dissonos et discurrentia tela² sanguinem morientiumque singultus extremos, nil militaris severitatis omittendo, iruebat in miseros adeo ut, recuperato oppido³, crudeliter nimium atque superbe in hostes egisse relatum sit.

4 Ingentes in sano pectore coniugalis amoris sunt vires: nulla illis, dum modo viri gloria extollatur, formido, nulla pietatis memoria, nulla feminei sexus erubescensia, nulla temporum qualitatatis existimatio. Potuit Triaria in decus viri, omnia facili labore subire, que, nedum feminas, quibus, ut plurimum, mos est etiam diurno muris murmure in sinu coniugis exanimari, sed robustos iuvenes atque bellicosos horrore <solent> quandoque cor

- 5 ripere. Et si tanto cum impetu se tulit hec in arma nocturna mulier, quis credet eam hoc tantum facinore fuisse conspicuam, cum non consueverint, seu exitiose sint seu celebres, sole mortalium pectora subire virtutes?
- 6 Ego quidem reor, quanquam a memoria sublata sint, longe aliis meritis spectabilem fuisse Triariam.

XCVII. *De Proba Adelphi coniuge.*

- 1 Proba¹, facto et nomine, literarum notitia, memoratu dignissima fuit femina; et, cum eius ignoretur nobilitas et origo, placet non nullis – et ex coniectura, credo – eam fuisse romanam (alii vero clarissimi viri asserunt² eam ex oppido Orti oriundam) et cuiusdam Adelphi coniugem et christianam religione.
- 2 Hec igitur – sub quocunque preceptore factum sit – liberalibus artibus valuisse liquido potest percipi. Versum, inter alia eius studia, adeo pervigili cura virgiliani carminis docta atque familiaris effecta est, ut, fere omne opere a se confecto teste, in conspectu et memoria semper habuisse videatur. Que dum forsitan aliquando perspicaciori animadvertentia legeret, in existimationem incidit ex illis omnem Testamenti Veteris hystoriam et Novi seriem placido atque expedito et succipleno³ versu
- 4 posse describi. Non equidem admiratione caret tam sublimem considerationem muliebre subintrasse cerebrum, sed longe mirabile fuit executioni mandasse.
- 5 Operam igitur pio conceptui prestans, nunc huc nunc illuc per buccolicum georgicumque atque eneidum saltim discurrendo carmen, nunc hac ex parte versus integros, nunc ex illa metrorum particulas carpens, miro artificio in suum rededit propositum, adeo apte integros collocans et fragmenta connectens, servata lege pedum et carminis dignitate, ut, nisi expertissimus⁴, compages

possit advertere; et his ab orbis exordio principium faciens, quicquid hystorie in veteribus atque novis legitur literis, usque ad immissionem Sacri Spiritus tam compe composuit⁵, ut huius compositi ignarus homo prophetam
 6 pariter et evangelistam facile credat fuisse Virgilium. Ex quibus non minus commendabile summitur, huic scilicet mulieri sacrorum voluminum integram, seu satis plenam fuisse notitiam; quod quam raris etiam hominibus nostro contingat evo dolentes novimus.

7 Voluit insuper egregia femina labore suo compositum opus vocari *Centonam*; quod ipsi persepe vidimus⁶. Et quanto magis illud memoratu perpetuo dignum putamus, tanto minus credimus tam celebre mulieris huius <ingenium>⁷ huic tantum acquievisse labori; quin imo reor, si in annos ampliores vite protracta est, eam alia insuper condidisse laudabilia, que librariorum desidia, nostro tamen incommodo, ad nos usque devenisse nequivere.

8 Que inter – ut non nullis placet – fuit Omeri centona, eadem arte et ex eadem materia quam ex Virgilio sumpserat, ex Omero sumptis carminibus edita. Ex quo, si sic est, summitur, eius cum ampliori laude, eam doctissime greecas novisse literas ut latinas⁸.

9 Sed queso nunc: quid optabilius audisse feminam Maronis et Homeri scandentem carmina, et apta suo operi seponentem? Selecta artificioso contextu nequentem eruditissimi prospectent viri, quibus, cum sit sacrarum literarum insignis professio, arduum tamen est et difficile ex amplissimo sacri voluminis gremio, nunc hinc nunc inde, partes elicere et ad seriem vite Christi passis verbis prosaque cogere, ut hec fecit ex gentilitio carmine.

10 Erat huic satis – si femineos consideremus mores – colus et acus atque textrina, si, more plurium, torpere voluisset; sed quoniam sedula studiis sacris ab ingenio

Cor
 ta la
 la P
 com
 che
 D
 di l
 con
 che
 nos
 con
 più
 gnc
 geg
 que
 pre
 ger
 dei
 ci
 poe
 teri
 des
 cor
 M
 udi
 On
 C
 art
 stin
 van
 me
 per
 fec
 S
 dei
 reb
 cor

segnicie i rubiginem absterxit omnem, in lumen evasit eternum. Quod utinam bono intuerentur animo voluptatibus obsequentes et ocio, quibus pregrande est cubiculo insidere, fabellis frivolis irreparabile⁹ tempus terere et a summo diei mane in noctem usque totam persepe sermones aut nocuos aut inanes blaterando deducere, seu sibi tantum lasciviendo vacare! Adverterent edepol quantum differentie sit inter famam laudandis operibus querere, et nomen una cum cadavere sepelire, et, tanquam non vixerint, e vita discedere.

XCVIII. *De Faustina Augusta.*

- 1 Faustina Augusta, que et inter divos postea relata est¹, glorie plurimum vivens moriensque, viri sui magis benignitate quam opere suo, consecuta est. Fuit quippe Antonini Pii Cesaris Augusti, ex Faustina coniuge, filia et Marco Antonino, iam ab Antonino Pio adoptato in filium, connubio iuncta; eoque, patre mortuo, imperavit una cum viro et consulto senatus Augusta appellata est, non parva eo tempore gloria mulieri. Nam etsi precedentibus ab Augustis viris Augustarum cognomen esset, nulli ante hanc senatus consulto fuisse concessum invenio.
- 2 Fuit preterea tam exquisiti decoris ut aliquid divinum mortalitati eius crederetur admixtum quod, ne consumeretur senio aut morte, actum est ut iuvencula et etate provector aureis argenteisque ac ereis numis eius effigies sculperetur; et in hodiernum usque perdurat². In quibus etsi oris habitus, oculorum motus, color vividus et hilaritas faciei desint, illud tamen lineamenta testantur per maximum. Sane quantum totius orbis fama celebratum est tantum turpi impudicitie nota pollutum.

- 4 Creditum quidem est hanc non uno, preter virum, contentam fuisse amasio, quin imo in amplexus plurium devenisse ex quibus quorundam nomina detexit infamia. Nam Vetilus³ quidam inter eius adulteros habitus est; sic et Orphitus et post hunc Moderatius; sed qui ceteros anteivit, Tertullus nominatus est, quem etiam aiunt ab
- 5 Antoni⁴ secum in cena compertum. Et his superaditus Marcus Verus, non obstante quod eius esset ex Lucilla filia gener. Et, quod omnium horum turpius est, aiunt eam gladiatorem quendam adeo amasse ut ob desiderium eius incurreret egritudinem fere letalem et sanitatis desiderio Antonino concupiscentiam detexisse suam eumque, medici consilio usum, ad fervorem sedandum languentis gladiatorem occidi fecisse et eius adhuc tepenti sanguine omne delinisse corpus egrote et sic ab impetuoso amoris estu ac etiam morbo liberasse coniugem.
- 6 Quod quidem remedium fictum credidere prudentes, cum temporis in processu Commodus Antoninus ea tempestate conceptus, non deliniti sanguinis, sed habiti potius cum gladiatore concubitus, scelestis⁵ operibus suis, quibus potius gladiatoris quam Antonini credebatur
- 7 filius, testimonium veritati prestaret. Quibus in Faustine ignominiam personantibus, Antonino ab amicis suavis est ut illam occideret seu saltem, quod humanius videbatur, abdicaret⁶.
- 8 Verum Antoninus cum esset mitis ingenii homo, esto egre ferret adulteria coniugis, recusavit in consilium ire et ne in maius evaderet dedecus perpeti maluit. Nec aliud suadentibus respondit amicis quam oportere repudiatis dotes restitui, volens et ob id intelligi quod ob Faustina teneret imperium. Sed ista sinenda sunt (sepissime quidem etiam intuitu minimo, minus etiam advertenter facto, labefactari honestiores consuevere) et e nebulis redeamus in lucem.
- 9 Antonino autem apud orientales reges magnifice rem publicam curante, actum est ut Faustina in vico Alalee⁷,

in radicibus Tauri montis, egritudine diem clauderet extremum. Quam Antonini precibus senatus inter divos extulit et de cetero diva Faustina appellata est: quod apud
 10 Romanos mulieri nulle⁸ ante contigerat. Et cum eam iam castrorum matrem appellasset Antoninus, ei tempus, eo in loco in quo decesserat construi fecit insigne et eidem statuas iussit apponi sui nominis conspicuas instituitque puellas sacerdotes templo quas faustinianas vocitari precepit⁹; et sic loco dee per tempus ibidem celebris habitata est Faustina ut quod subtraxisse claritatis videbatur luxuria, deitas resarciret.

XCIX. *De Semiamira muliere messana.*

- 1 Semiamira greca fuit mulier, ex civitate Messana¹; quo tamen patre² genita, non constat, cum clarum sit Variam quandam messanam, Iulie stiline³, coniugis olim Severi Pertinacis imperatoris, feminam, eius fuisse matrem. Inhonesta quidem aliquandiu fuit mulier, sed post hec, filii claritate et senatus etiam principatu, conspiciua facta est. Hec, ut prisca sinamus probra, mater
 2 fuit Varii Helyogabali⁴ primo Phebi sacerdotis, inde romani principis. Quem ex Antonino Caracalla imperatore, cuius aliquando contubernio usa fuerat, affirmabat genitum, tantaque vulgati corporis laboravit infamia, ut Helyogabalus adhuc puer, non ab avia Varia, ut putaverunt aliqui, sed eo a condiscipulis vocaretur Varius, quia ex variorum hominum concubitu, quibus
 3 continue miscebatur mater, videretur genitus. Ceterum cum is esset spectabilis forma et ob sacerdotium plurimum cognitus et creditus assertione matris a militibus provincialibus Caracalle filius, factum est, avie pecunia,

- quam plurimam penes Iuliam imperatricem sagacitate cum-
 4 4averat sua, ut, conquerentibus de Macrino impe-
 ratore militibus, eorum in eum, si quid in Macrinum
 5 5 attentaretur, deveniret consensus. Nec difficulter: erat
 enim eo tempore tante autoritatis apud romanos exerci-
 tus Antoninorum nomen atque familia, ut nil magis
 quam ut ex eis aliquis principatum teneret optaretur a
 cunctis. Nec diu, cum in Macrinum coniurassent, He-
 lyogabalus haud longe Antiochiam⁵ imperator salutatus
 6 6 est et Antoninus nominatus. Quod cum in Antiochia
 audisset Macrinus, miratus Varie mulieris audaciam,
 cuius opus hoc, ut erat, ratus est, dum Helyogabalum
 obsideri curat, Iulianus, in hoc missus, occiditur et
 eius milites in fidem Helyogabali transitum fecere et
 cum ipse Macrinus adversus Helyogabalum descendisset
 in pugnam, victus atque fugatus est; et post paululum
 in Bithinie vico, una cum Dyadumeno filio, occisus.
 7 7 Ex quo Helyogabalus, quasi Caracalle patris mortem
 ultus, opere Varie avie sue indubitanter principatum
 adeptus est; et Romam veniens a cuncto senatu, maximo
 8 8 cum desiderio expectatus atque susceptus est. Ex qua
 repentina provectione Semiamira usque ad astra fere
 delata est et, Augusta nuncupata, ex fornicibus, romani
 principis aule dominium consecuta refulsit, hac una
 fulgidior causa. Nam dato scelestus esset Helyogabalus,
 cognoscens se avie factu principem et per consequens
 filie genitricis sue, in tantum illam, quasi loco retribu-
 tionis, honoribus pretulit, ut nil fere, nisi ea disponente,
 perageret; et cum eadem die, qua Romam intraverat,
 senatum habuisset, iussit matrem rogari ut in senatum
 9 9 accederet⁶. Que a consule rogata concessit; eique, ibidem
 ubi reliquis senatoribus, apparato subsellio, more cetero-
 rum, de agendis sententiam dixit; quod mulieri alteri
 contigisse, memoria nulla est.
- 9 O ignominiosum spectaculum, inter gravissimos viros
 vidisse, e lupanari pridie evulsam, meretriculam sedisse;
 et ubi de regibus agebatur, inter lenones assuetam, di-

centem audisse sententiam! O libertas vetus, o prisca sanctitas, o maiorum indignatio veneranda, qua minus graves homines ex tam celebri collegio pellebantur, nota deturpati censoria, ubi es? Spectasne infamem mulierculam Curionum Fabritiorum Scipionum Catonumque loca fedantem?

- 10 Sed quid mulierem senatoriam queror, cum hostes reipublice et illecebres iuvenes exteri atque incogniti urbis et orbis teneant principatum? Quid tandem? Nunquam postea senatum Helyogabalus intravit quin una
- 11 secum intraret sanctissima mater. Cui hoc insuper fecit ceca felicitas ut tam grandis existimationis haberetur vulgo et Sybillis etiam preponeretur omnibus. Preterea, cum fastidienda sint dicta, quod sequitur ridiculum est. Tante enim fuit hec mulier apud ignavum filium dignationis, ut in Quirinali colle, facto ab eo loco quem *senaculum* appellavit, ubi iam dudum solemnibus diebus matronarum quandoque consueverat esse conventus, ordinatis mulieribus que eum convenirent statutis diebus in locum, iussit eas senatorio more de moribus et agendis circa statum matronarum consulta facerent legesque instituerent; et huic tam discreto senatui Semiamiram principissam constituit, a qua senatus consulta plurima, quanquam ridenda, manasse compertum est.
- 12 Sancitum quippe eo in collegio fuit quo vestitu uti et quibus ornamentis fas esset unicuique; cui etiam cedere, cui assurgere, cuius etiam ad osculum venire unaqueque matrona deberet; insuper et que pilento et que equo aut carpento mulari seu sella vehi deberet; et huiusmodi.
- 13 Que etsi potius, uti erant, viderentur inania et ludo quam veritati similia, et potissime muliebri vanitate pensata, et inepto vulgi iudicio, eo tamen tempore permaxima visa sunt.
- 14 Sane cum nil violentum durabile, hec facile dissoluta

periere in auras. Nam cum potius meretricio quam matronali ritu in principis aula sese haberet Semiamira, vacante etiam filio, obscenis atque profusis libidinibus eo usque itum est ut Helyogabalus⁷ pro meritis occideretur a suis et cum eo Semiamira, umbratili splendore relicto, cesa in cloaca iaceretur et inde una cum cadavere filii traheretur in Tyberim, ne cursus iuventutis eius differre videretur ab exitu, quod et nos, viventes misere, minime cogitamus.

C. De Zenobia Palmirenorum regina.

- 1 Zenobia Palmirenorum fuit regina, tam eximie virtutis femina, priscis testantibus literis, ut ceteris gentilibus inclita fama preponenda sit. Hec ante alia genere fuit insignis. Nam a Ptholomeis Egyptiorum regibus claram volunt¹ originem habuisse, parentibus tamen memorie
- 2 non concessis. Dicunt autem hanc a pueritia sua, spretis omnino muliebribus offitiis, cum iam corpusculum eduxisset in robur, silvas et nemora coluisse plurimum et accinctam pharetra, cervis capriisque cursu atque sagittis
- 3 fuisse infestam. Inde cum in acriores devenisset vires, ursos amplecti ausam, pardos leonesque insequi, obvios expectare, capere et occidere ac in predam trahere²; et impavidam, nunc hos nunc illos saltus et prerupta montium discurrere, lustra perscrutari ferarum et sub divo somnos etiam per noctem capere, imbres, estus et frigora mira tolerantia superare, <amores hominum et consubernia spernere>³ assuetam et virginitatem summopere
- 4 colere. Quibus fugata muliebri mollicie adeo eam in virile robur duratam aiunt ut coetaneos iuvenes luctis palestricisque ludis omnibus viribus superaret.
- 5 Tandem, instante etate nubili, amicorum consilio,

Odenato, iuveni equis studiis durato et longe Palmire-
 norum nobiliori principi, nuptam volunt. Erat hec spe-
 ciosa corpore, esto paululum fusca colore; sic enim,
 urēte sole; regionis illius omnes sunt incole; preterea
 6 nigris oculis niveisque dentibus decora. Que cum cer-
 neret Odenatum, capto a Sapore rege Persarum Vale-
 riano Augusto turpique servitio damnato et Galieno
 filio effeminate torpescēte, ad orientale occupandum
 imperium intentum, non immemor duricieī pristine
 armis formositatem tegere et sub viro militare disposuit;
 et cum eo, sumpto regio nomine et ornatu, atque cum
 Herode privigno, collectis copiis, in Saporem, late iam
 Mesopotamiam occupantem, animose progressa est; et,
 nullis parcens laboribus, nunc ducis, nunc militis officia
 peragens, non solum acerrimum virum et bellorum ex-
 pertum virtute armorum superavit, sed creditum eius
 opere Mesopotamiam in iurisdictionem venisse et Sapo-
 rem, castris eius cum concubinis et ingenti preda captis,
 7 usque Thesiphontem pulsum atque secutum. Nec multo
 post Quietum, Macriani filium, qui patrio sub nomine
 orientis imperium intraverat, ut opprimeretur curavit vi-
 gilanti studio. Et cum iam omnem orientem ad Romanos
 spectantem una cum viro pacatum obtineret, et ecce a
 Meonio consobrino suo Odenatus una cum Herode filio
 occisus est; et, ut quidam asserunt, ob invidiam, exi-
 stimantibus aliis⁴, Zenobiam in mortem Herodis prestis-
 tisse consensum, eo quod sepius eius damnasset mollis-
 ciem et ut filii Herenniano et Thimolao, quos ex Ode-
 8 nato susceperat, successio cederet regni. Et imperante
 Meonio aliquandiu quieuit. Verum Meonio brevi a
 militibus suis trucidato, quasi possessione vacua derelicta,
 generosi animi mulier in predesideratum imperium in-

- travit continuo et, filiis eius adhuc parvulis, imperiali sagulo humeris perfusa et regiis⁵ ornata comparuit, filiorumque nomine, longe magis quam sexui conveniret, gubernavit imperium. Nec segniter; nam in eam nec Galienus, nec post illum Claudius imperator aliquid attemptare ausi sunt. Similiter nec orientales Egyptii neque Arabes aut Saraceni, vel etiam Armeni populi⁶, quin imo eius timentes potentiam suos posse servare terminos fuere contenti.
- 10 Fuit enim illi tanta bellorum industria et adeo acris militie disciplina, ut eque illam magni penderent sui exercitus et timerent. Apud quos nunquam concionata est nisi galeata; et in expeditionibus vehiculo carpentario perrarissime utebatur, equo sepius incedebat et non nunquam tribus vel quattuor milibus passuum cum militibus pedes signa precedebat⁷; nec fastidivit cum ducibus suis quandoque bibisse, cum esset alias sobria; sic cum persis et armenis principibus ut illos urbanitate
- 11 et facetia superaret. Fuit tamen adeo pudicitie severa servatrix ut nedum ab aliis abstineret omnino, sed etiam Odenato viro suo, dum viveret, se nunquam exhibere, preter ad filios procreandos, voluisse legimus; hac in hoc semper habita diligentia, ut post concubitum unum, tam diu abstineret ab altero, donec adverteret utrum concepisset ex illo; quod si contigerat, nunquam preter post partus purgationes a viro tangi patiebatur ulterius; si autem non concepisse perceperat, se ultro poscenti viro consentiebat⁸.
- 12 O laudabile iudicium mulieris! Satis quidem apparet arbitratam nil ob aliud a natura mortalibus immissam libidinem quam ut prolis innovatione continua conservetur posteritas et reliquum, tanquam supervacaneum, viciosum.
- 13 Perrarissimas quidem huiuscemodi moris comperies mulieres. Hec tamen ne a mente differrent ministeria, ad oportuna domestica preter eunuchos, etate atque mori-

bus graves, neminem unquam, vel perraro, admitti voluit. Vixit preterea ritu regio et magnifico sumptu usa, ea qua reges utuntur pompa; persicoque more voluit adorari et ad instar romanorum imperatorum convivia celebravit, in eis vasis usa aureis gemmatisque quibus olim usam Cleopatram acceperat⁹; et quanquam servatrix thesaurorum permaxima esset, nemo, ubi oportu-
num visum est, ea magnificentior aut profusior visus est.

14 Et si plurimum venationibus armisque vacasset, non obstitere hec quin literas egyptias nosceret et sub Longino philosopho preceptore grecas etiam disceret¹⁰. Quorum suffragio hystorias omnes latinas grecas et barbaras summo cum studio vidit et memorie commendavit. Nec hoc tantum; quin imo creditum est illas etiam sub epythomatis brevitate traxisse et preter suum ydioma novit egyptium eoque, cum syriacum sciret, usa est¹¹.

15 Quid multa? Tanti profecto fuit hec ut, Gallieno atque Aureolo et Claudio Augusto sublatis, et Aureliano, integre virtutis homine, in principatu suffecto, ad ignominiam romani nominis expiendam et ad ingentem glo-

16 riam consequendam, in se traxerit. Nam, marcomannico bello peracto, et Rome rebus compositis, Aurelianus cum omni cura zenobianam expeditionem assumpsit, et multis egregie, adversus barbaras nationes eundo, confectis, cum legionibus tandem haud longe Emessam¹²

civitatem devenit, quam penes Zenobia, in nullo perterrita, una cum Zaba quodam, quem belli susceperat

17 sotium, cum exercitu suo considerat. Ibi inter Aurelianus¹³ et Zenobiam de summa rerum acriter et diu pugnatum est. Ad ultimum, cum romana virtus videretur superior, Zenobia cum suis in fugam versa Palmira sese

recepit. In qua evestigio a victore obsessa est. Quam cum aliquandiu, nullas volens conditiones deditiois audire, mira solertia defendisset, in penuriam oportunas

18 rum rerum deducta est. Hinc nequeuntibus Palmirenis Aurelianorum obsistere viribus, interceptis etiam ab eodem Persis Armenisque et Saracenis auxilio Zenobie ve-

- 19 nientibus, armorum vi civitas a Romanis capta est. Ex qua cum Zenobia vecta dromonibus¹⁴ cum filiis in Persas aufugeret, ab aurelianis militibus secuta et capta cum filiis, Aureliano viva presentata est. Ex quo non aliter quam si maximum superasset ducem et acerrimum reipublice hostem, Aurelianus gloriatus est eamque triumpho servavit¹⁵ et adduxit cum filiis Romam. Inde ab Aureliano celebratus <triumphus>¹⁶, spectaculo Zenobie admirandus, in quo, inter alia egregia et memoratu dignissima, currum duxit, quem sibi ex auro gemmisque preciosissimum Zenobia fabricari fecerat, sperans se Romam venturam, non quidem captivam, sed rerum dominam atque triumphaturam et romanum possessuram imperium;
- 21 quem et ipsa cum filiis precessit. Verum ipsa catenis aureis collo manibus pedibusque iniectis corona et vestimentis regiis ac margaritis et lapidibus pretiosis honusta, adeo ut, cum roboris inexhausti esset, pondere fessa per-
- 22 sepe subsisteret. Sane consumato triumpho thesauro et virtute spectabili, aiunt illam privato in habitu inter romanas matronas cum filiis senuisse¹⁷, concessa sibi a senatu possessione apud Tiburtum, que zenobiana diu postmodum ab ea denominata est, haud longe a divi Adriani palatio, quod eo in loco est cui Conche¹⁸ ab incolis dicebatur.

Cl. De Iohanna anglica papa.

- 1 Iohannes¹, esto vir nomine videatur, sexu tamen femina fuit. Cuius inaudita temeritas ut orbi toto notissima fieret et in posterum nosceretur effecit. Huius etsi patriam Maguntium quidam fuisse dicant², quod proprium fuerit nomen vix cognitum est, esto sint qui dicant, ante pontificatus assumptionem³, fuisse Gilibertum.
- 2 Hoc constat, assertionem quorundam, eam virginem a scolastico iuvene dilectam, quem adeo dilexisse ferunt ut, posita verecundia virginali atque pavore femineo, clam e domo patris effugeret, et amasium adolescentis in ha-

bitu et mutato sequeretur nomine; apud quem, in An-
 3 glia studentem, clericus existimatus ab omnibus et Veneri
 et literarum militavit studiis. Inde iuvene morte subtracto,
 cum se cognosceret ingenio valere et dulcedine traheretur
 scientie⁴, retento habitu nec adherere voluit alteri,
 nec se feminam profiteri, quin imo studiis vigilanter
 4 insistens, adeo in liberalibus et sacris literis profecit ut
 pre ceteris excellens haberetur. Et sic, scientia mirabili
 predita, iam etate provecta, ex Anglia se Romam con-
 tulit; et ibidem aliquibus annis in trivio legens insignes
 habuit auditores; et cum, preter scientiam, singulari ho-
 nestate ac sanctitate polleret, homo ab omnibus creditus
 5 tus. Et ideo notus a multis, solvente Leone quinto pon-
 tifice summo carnis debitum, a venerandissimis patribus
 comuni consensu premortuo in papatu suffectus est no-
 minatusque Iohannes; cui, si vir fuisset, ut octavus esset
 6 in numero contigisset. Que tamen non verita ascendere
 Piscatoris cathedram et sacra ministeria omnia, nulli mu-
 lierum a christiana religione concessum, tractare agere
 et aliis exhibere apostolatus culmen aliquibus annis ob-
 tinuit Christique vicariatum femina gessit in terris.
 7 Sane ex alto Deus, plebi sue misertus, tam insignem
 locum teneri, tanto presideri populo tanque infausto er-
 rore decipi a femina passus non est et illam indebita
 8 audentem nec sinentem suis in manibus liquit. Quam
 ob rem suadente dyabolo qui eam in tam scelestam de-
 duxerat atque detinebat audaciam, <actum est>⁵ ut, que
 privata precipuam honestatem servaverat, in tam subli-
 mi evecta pontificatu in ardorem deveniret libidinis. Nec
 ei, que sexum diu fingere noverat, artes ad explendam
 defuere lasciviam. Nam adinvento qui clam Petri suc-
 cessorem conscenderet et exurentem pruriginem defri-
 caret, actum est ut papa conciperet.

- 9 O scelus indignum, o invicta patientia Dei! Quid tandem? Ei que fascinare diu oculos potuerat hominum, ad incestuosum partum occultandum defecit ingenium.
- 10 Nam cum is præter spem propinquior esset termino, dum ex Ianiculo, amburbale⁶ sacrum celebrans, Lateranum peteret inter Colosseum⁷ et Clementis pontificis edem, obstetrice non vocata, enixa publice patuit qua fraude tam diu, præter amasium, ceteros decepiisset homines. Et hinc a patribus in tenebras exteriores⁸ abiecta, cum
- 11 fetu misella abiit. Ad cuius detestandam spurcitiem et nominis continuandam memoriam, in hodiernum usque summi pontifices rogationum cum clero et populo sacrum agentes, cum locum partus, medio eius in itinere positum, abominentur, eo omisso, declinant per diverticula vicosque et sic, loco detestabili postergato, reintrantes iter perficiunt quod cepere.

CII. De Yrene constantinopolitana imperatrice.

- 1 Yrenes atheniensis nobilissima mulier fuit et insignis decoris conspicua; quam cum a patria Constantinopolim Constantinus imperator vocasset, eam Leoni, seu Leocazario, filio dedit in coniugem et, post dicti Constantini mortem, Romanorum imperatrix effecta, ex viro filium
- 2 peperit Constantinum nomine. Demum, rebus romanis Leone subtracto, cum Constantino parvulo admodum adollescentulo per decennium egregie imperio presedit. Sed
- 3 eo iam grandiusculo asserenteque sibi dominium soli deberi, eam octo annis – ut placet aliquibus¹ – a societate
- 4 removit. Tandem ingentis animi mulier et imperandi avida, cum in discordiam devenisset cum filio, femineo quodam astu iuvenem, viribus fidentem suis, cepit et

depositum ab imperio servari iussit in carcere; soliumque a quo universus orbis olim iura susceperat sola conscendit et pre ceteris mortalibus clara imperatrix annis quinque ingenti cum gloria imperavit.

- 5 Porro amicorum Constantini opere actum est ut, Armeniorum auxiliis, e culmine deponeretur Yrenes et Constantinus, solutus a vinculis, patrio reassumeretur in throno; qui in matrem mitior, quam eam in se comperisset, et plurimum in amicorum viribus spei habens, non illam carceri tradidit, sed in palatio Eleutherii, quod ipsamet construi fecerat, cum omni rerum copia fuit seposuisse contentus, amicis eius omnibus inde relegatis
- 6 exilio. Attamen cum is infeliciter adversus Bulgaros bellum inisset temptassentque ob id primates eum ab imperio movere eiusque loco Nycephorum quendam patruum suum substituere, exasperatus ira in turpem prorupit sevitiā: nam Nycephoro et Christophoro fratribus linguas evulsit. Hinc Alexium Armenie patritium orbavit luminibus et Mariam coniugem suam monasticum habitum summere coegit, superinducta Theodote cubicularia quam evestigio coronavit. Quibus enormitatibus
- 7 oculata mulier Yrenes que, esto coacta fortunam deposuisset imperii, egregium tamen servaverat animum, spe sumpta reassummendi principatus, si aurum largiretur optimatibus, profuse reseratis thesauris quos, dum imperaret, eo in palatio, in quo seposita habitabat, absconderat, clam animos principum imperii sibi fecit accommodos; cumque eos amplis muneribus in suam deduxisset sententiam, egit ut qui illam deposuerant Constantinum filium caperent luminibusque privarent; et sic animosa mulier sublatum olim sibi reassumpsit imperium;
- 8 Constantinus autem morbo correptus interiit. Tandem cum quinque iterum imperasset annis, a Nycephoro rebellante in palatio Eleuterii obsessa est. Qui cum ab Acharisio patriarcha constantinopolitano dyadema suscepisset imperii, faventibus Leone et Triphyl^o patritiis atque Synopeo sacellario, nuper ab Yrene ditatis, actum est ad Yrenem cum humilitate intraret blanditiisque ageret, ea

tamen advertente nec aliud preter id palatium in quo erat ex imperio postulante, ut, obtenta petitorum promissione, aperiret omnes illi thesauros. Quibus obtentis nepharius homo, fide fraudata, illam Lesbos relegavit in exilium, in qua iam senex vitam clara terminavit mulier.

- 9 Alii tamen de fine huius aliter sentire videntur. Dicunt³ quidem, matre et filio discordantibus, et vicissim sese imperio privantibus, Romanos ab eis descivisse et in Karolum magnum, Francorum tunc regem, suum imperium transtulisse eumque temptasse ut in unum, quod dividi videbatur, imperium redigeret Yrenis nuptiis eique Yrenes hesisse. Quod cum advertisset Eutitius patritius, confestim sublimavit Nycephorum et obsidione Yrenem ad intrandum monasterium, dimisso imperio, coegisse et in eodem demum eam consensisse.

CIII. *De Enguldrada florentina virgine.*

- 1 Enguldrada¹ ex Ravennatum olim clarissima civitatis nostre familia duxit originem. Quam ego, nec immerito, ob insignem eius coram principe Romanorum, ad defendendam animi sui sinceritatem, audaciam, inter claras ponendam censui.
- 2 Hec enim cum in templo, olim Marti, postea vero Deo sub Iohannis Baptiste vocabulo dicato, cum pluribus ex florentinis matronis diem celebrem ageret, contigit ut Octo quartus Romanorum imperator, qui tunc forte Florentiam venerat, ad exhilarandum festum et sua presentia augendum, maxima cum procerum comitiva templum intraret et cum e sublimiore loci sede et ornatu templi et civium concursu et circumsedentes matronas inspiceret, ut in Enguldradam oculos forte defigeret factum est. Cuius cum aliquandiu formositatem et habitum nulla varietate distinctum honestatemque eius
- 3

et gravitatem puellarem admiratus laudasset, in Bilicio:
 nem quendam, unum ex civibus etate atque nobilitate
 venerabilem virum et militia eo tunc forsan insignem, ei
 assistentem verba convertit inquiring: — Quenam queso
 virgo hec econtra sedens, nostro iudicio honestate et oris
 4 decore ceteras antecedens? — Cui Bilicio subridens, fa-
 ceta quadam urbanitate respondit: — Serenissime prin-
 ceps, qualiscunque sit, talis est ut, dum velis, te deoscu-
 5 letur, si iussero —. Que verba dum percepisset auribus
 virgo, confestim indignata est, egre ferens patrem tam
 facile de constantia sua et virginei pudoris custodia opi-
 nionem ostendisse, nec diu tulisse noxam potuit, quin
 imo nil adhuc respondente principe, surgens purpureo
 respersa colore, elevatis paululum in patrem oculis et
 inde deiectis in terram, voce infracta, humili tamen di-
 xit: — Siste queso, mi pater, ne dixeris; nam si violentia
 absit, nemo ecastor, eum preter quem tu michi legitimo
 sanctoque coniugio iuncturus es, quod offers tam pro-
 fuse habiturus est —.

6 O Deus bone! Nusquam quod ex animo bene ele-
 ganterque dictum est ab ingentis animi viro cecidisse
 permissum est. Stetit Cesar aliquantulum mirabundus;
 demum, germanica non obsistente barbarie, ea iam co-
 gnita, collegit ex verbis animo virginei pectoris sanctum
 castumque propositum; et cum longa dicacitate virginis
 indignationem laudasset et verba, Guidonem² quendam
 nobilem iuvenem accersiri iussit et, ne diu careret virgo
 cui posset honestum, si vellet, exhibere osculum, pre-
 sente atque gratias agente patre, Enguldradam, viro ma-
 turam, a se dotatam egregie, antequam moveretur, Gui-
 doni dedit in coniugem; arbitratus quod dixerat iusti-
 bonique non solum virginis in archano consistere, sed
 ab ampliori virtutis fomite vi merite indignationis emis-

sum et ob id eam cesareo munere fuisse dignissimam.

7 Sic igitur que virgo templum intraverat, ob integritatem pudice mentis in domum patriam, maxima genitoris et suorum alacritate, desponsata rediit; et in processu, fecundos enixa partus, ornatam generosa et in hodiernum usque amplo virorum numero perseverante prosapia, diem claudens, viri splendidam domum liquit³.

8 Hec dixisse placuit in dedecus modernarum, quarum tanta animi levitas est et effrenati sunt mores, ut oculis gestibusque irruere in quorumcunque intuentium videantur amplexus.

CIV. *De Constantia Romanorum imperatrice et regina Sycilie.*

1 Constantia e summo orbis cardine terris Romanorum imperatrix effulsit. Verum, quoniam iam multis comune decus admirationem intuentium minuisse videtur, alia claritatis causa nostro evo apparere volentibus querenda est; que huic non defuit. Nam si ullo alio non detur merito, unico saltem partu undique conspicua facta est.

2 Fuit hec Guilielmi, optimi quondam Syculorum regis, filia¹. Cuius in ortu cum adesset, ut aiunt plurimi, Iochin quidam calaber abbas, prophético dotatus spiritu², Guilielmo dixit natam regni Sycilie desolationem futuram. Qua prefatione stupefactus rex atque perterritus, cum prestitisset vaticinio fidem, secum cepit anxia meditatione revolvere quo pacto posset contingere istud a femina; nec aliter videns quam a coniuge vel a filio, regno compatiens suo, avertère, si posset, istud consilio statuit; eamque, ut connubii atque prolis auferretur spes, virgunculam monasticis clausam claustris egit ut Deo

- 4 perpetuam virginitatem voto promicteret. Nec aspernandum, si profuisset consilium. Sed quid adversus Deum, iuste mortalium scelestas facinoras expiantem, stolidi imbecillesque conatus exponimus? Minimo equidem et uni-
- 5 co frustramur impulsu. Hec autem cum, sanctissimo patre fratreque extinctis, nemine, se preter, legitimo regni herede superstite, iuventutem omnem peregisset iamque facta videretur anus, sumpsissetque post obitum Guilielmi regni dyadema Tancredus regulus, et post eum Guilielmus filius, iuenculus adhuc, eoque itum esset, seu crebra seu minus digna regum innovatione, ut, factionibus procerum undique bellis scaturientibus, ferro igneque regnum omne in exterminium trahi videretur; quam ob rem quibusdam compatientibus infortunio mentis incidit quod postmodum subsequutum est, Constantiam scilicet alicui insigni principi in coniugem dari, ut eius opere et potentia pestiferi sedarentur tumultus.
- 6 Nec absque dolo atque labore ingenti obtentum est, summo consentiente pontifice³, ut in eam Constantia deveniret sententiam, scilicet ut nuberet, cum immobilis staret in professionis sue proposito, et annosa etiam videretur etas obsistere. Sed cum, ea etiam renuente, res adeo processissent ut commode nequirent retrahi, Henrico Romanorum imperatori, olim Frederici primi filio,
- 7 desponsata est. Et sic rugosa anus, sacris omissis claustris positisque sanctimonialium victis, cultu ornata regio, nuptaque et imperatrix devenit in medium; et que Deo virginitatem dicarat perpetuam, thalamum principis intrans nuptialemque conscendens thorum, eam invita deposuit. Ex quo factum est, non absque audientium admiratione, ut quinquagesimum et quintum etatis sue
- 8 annum agens⁴, annosa conciperet. Et cum tarda penes omnes conceptionis huiusmodi fides esset dolusque crederetur a pluribus, ad auferendam suspitionem provide

- actum est ut, propinquante partus tempore, edicto Cesaris matrone regni Sycilie vocarentur omnes volentes
- 9 futuro partui interesse. Quibus convenientibus etiam ex longinquo, positis in pratis extra civitatem Panormi tentoriis et, secundum alios⁵, intra urbem, percipientibus cunctis, imperatrix decrepita infantem enixa est, Fredericum scilicet, qui postea in monstruosum evasit hominem et Ytalie totius, nedum regni Sycilie, pestem, ut non evacuaret calabri abbatis vaticinium.
- 10 Quis ergo non conceptum partumque Constantie arbitrabitur monstruosum? Cum, preter hunc, nullus sit nostris auditus temporibus. Quid nostris dico temporibus? Non ab adventu Enee ad Ytalos, unum preter, tam annose mulieris compertus, Helisabeth scilicet coniugis Zacharie, ex qua, Dei singulari opere, Iohannes natus est cui, inter natos mulierum, secundus non erat in posterum surrecturus⁶.

CV. *De Cammiola senensi vidua.*

- 1 Cammiola vidua mulier decore corporeo, moribus magnificentia ac honestate et laudabili pudicitia splendida, senensis origine fuit, Laurentii de Toringo, hominis equestris ordinis, filia; vitam autem apud Messanam, Sycilie vetustissimam civitatem, non minus commendabilem quam egregiam, cum parentibus et viro unico, dum vivere, deduxit, Frederico III rege insule imperante¹. Quibus diem claudentibus, heres fere regias divitias consecuta est; eaque honestatis decore² servante, Frederico iam dicto rebus humanis subtracto, eique Petro filio suffecto, factum est ut Messane, regis iussu, pregrandis pararetur classis sub ducatu Iohannis Clarimontis comitis, ea tempestate bellicosissimi hominis, Liparitanis obsessis et extrema fere inedia laborantibus, latura subsi-

3 dium. Quam non solum mercede conductus miles, sed
 et auxiliarii plures, et tam litorani quam mediterranei
 4 voluntarii, ad armorum gloriam consequendam, con-
 sce(n)dere³ proceres. Obsederat enim oppidum strenuus
 vir Goffredus de Squilacio, Roberti Ierusalem et Sycilie
 regis, tunc navalis prefectus, qui oppidanos oppugnatio-
 nibus et bellicis machinis atque frequenti circundatione
 5 adeo debilitaverat ut proxima speraretur deditio. Sane
 cum novisset, exploratoriis referentibus lembis, classem
 hostium longe sua ampliolem propinquari, revocatis in
 unum navibus, ex tuto cepit rei expectare fortunam. Hos-
 6 tes autem, occupatis evestigio locis omissis, impediende
 nemine, que ferebant oppidanis intulere sussidia. Quo
 rerum successu Iohannes elatus, Goffredum in dimica-
 tionem evocavit; quod cum ardentissimi vir ingenii non
 detrectasset et nocte tabulatis ac turribus roborasset clas-
 sem, ordinassetque naves et cetera et, apparente aurora,
 oratione ferventi suos animasset in pugnam, sublatis an-
 7 coris et signo dato proras vertit in Syculos. Iohannes
 vero, cui non erat animus Goffredum sumpturum, sed
 nec expectaturum Syculorum navigiorum molem, non
 in certamen, sed ad insequendas fugientium suas com-
 posuerat naves; ardorem et apparatus venientium hos-
 tium videns, fere destitutus animo timuit penituitque
 8 eum petiisse quod minime se obtenturum putarat. Et
 secum iam rebus diffidens, animo satis tepenti ne om-
 nino videretur exanguis, revoluto rerum repente in pre-
 lium ordine, quantum scilicet pro tempore concessum
 9 est, signum et ipse dedit certaminis. Aderant iam hostes
 qui, sublato clamore ingenti, lente venienti Syculorum